DE INSTITVTIONE HISTORIÆ VNIVERSÆ, ET EIVS CVM IVRISPRVDENTIA coniunctione,

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΩΝ LIBRI II.

FR. BALDVINI.

4

PARISIIS,
Apud Andream Wechelum.
1561.
Cum priuilegio Regis.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAVTVM eſt authoritate Regia, ne quis alius pręter Andream Wechelum iuratum in alma Pariſienſi Academia Librarium, hos Fr. Balduini De inſtitutione hiſtoriæ vniuerſæ, & eius cum iuriſprudentia coniunctione, προλεγομένων libros duos, nunc primùm editos, ante decennium ab editione proximum in hoc Francorum regno imprimat, néue alibi impreſſos vẽdat: Ac ſi Regij diplomatis ſententia operis initio præfigatur, finíue poſtponatur, vt omnibus clarum, notum, indictum, habeatur. Secùs qui faxit, & libris ipſis, & mille librarum Pariſ. multa pœnas pendito. Datum Rhemis, Regio conſenſu ſubſignatum, D. Villamoro ſupplicum libellorum magiſtro præſente. 3. Id. Iun. 1557.

Coignet.

PRINCIPI OPTIMO,

ANTONIO BORBONIO,

REGI NAVARRO,

DVCI VINDOCINENSI, &c.

FR. BALDVINVS, S. D.

REGES *ſine aliquo munere non eſſe ſalutandos, vetus lex Perſica monebat, Rex optime. Ego, quia cùm huc venirẽ, etſi maieſtati tuæ fauſta omnia precarer, tamen de ea propiùs ſalutanda non cogitabam (non enim tantum audaciæ vel natura vel conſuetudo vel conditio mea mihi dat) nihil mecum attuli, quod tibi offerre cogitarem. Sed cùm incredibilis tua humanitas atque comitas (comitas iſta tua Regia amplitudine digna) occurrerit, & præter expectationem meam me appellãs voluerit, te vt ſæpius ſalutarem, ſtatim qualeſcunque meis fortè ſarcinulis ſchedas incluſeram, excuſsi, ſi quod ex iis fortè in hoc aulico procinctu concinnare poſſem munuſcu-*

lum, non iam dico literatum, at literarium ſaltem (non enim aliæ facultates noſtræ ſunt) quod neque ingratum tibi eſſet, neque eſſet alienum abs ſtudio antiquitatis, ex qua repetendum eſſe, quod nunc tanta contentione in Rep. quæritur, reſpondiſſe me fateor. Ergo quem vnum habui libellum, profectionis fortè meæ comitem, in quo paruum operis cuiuſdam magni principium incluſi: quandam dico meam de inſtitutione hiſtoriæ vniuerſæ inchoatam commentationem, tibi Rex offero, qualemcunque nũc poſſum meæ erga te obſeruantiæ teſtificationem: teſtem etiã eius inſtituti, quod in hiſce ſtudiis perſequi non recuſem, &, ſi tu iuſſeris, perſequar. Vale; Pariſiis Idibus Iuliis.

MICHAELI HOSPITALIO GALLIÆ CANCELLARIO, FR. BALDVINVS S. D.

ETSI *perſæpe tua mihi perſpecta beneuolentia atque comitas ſit, cùm de ſtudijs Iuris Ciuilis, quod in tuæ Iuriſdictionis Academia docebam, te conſulerem, ampliſsime Domine: tamen ego nūc te appellare nunquam auſus fuiſſem, niſi ſi cauſam, quam ad te refero, tua cognitione non indignam eſſe putaſſem: & magnam rem agi, magnóq; in ea opus eſſe iudice, in quo ſumma cauſæ intelligentia, auctoritáſque ſumma ineſſet, existimaſſem. Iuris Ciuilis ordinariam in ſcholis interpretationem fateor rem talem tantámq; eſſe, vt qui ei ſatisfecerit, præclarum quippiam perfeciſſe videatur: neque multi, qui id præſtare planè poſsint, doctores eſſe dicantur. Sed neſcio quî factum ſit, vt Iuriſprudentiæ amore atque admiratione incitatus, ſemper optauerim altiùs eam attolli: neq; vulgari & trita, quæ humilis atque exilis eſſet, tractatione contentus eſſem: interdúmque etiam in hiſce ſtudiis ſentirem; quod ille apud Poëtam audax adoleſcens ait,*

Iamdudum aliquid inuadere magnum
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete eſt.

Ergo me continere nō potui, quin vbi ſcholam, in qua mei Iuris eram, nactus eſſem (etſi comparatū ad rem tam magnam fortaſſe auditorium non eſſet) aggreſſus ſim ad eam Iuriſprudentiæ atque hiſtoriæ coniunctionem, quam neceſſariam eſſe duco ad ciuilium ſtudiorum & dignitatem tuendam, & explicandam vtilitatem. Atque vt Ariſtotelis, cùm ἀκροαματι-

κὰ καὶ ἐξωτερικὰ doceret, audierã olim duplicem fuiſſe περίπατον, ἑωθινὸν καὶ δειλινόν, vt Veteres loquebantur: ſic cùm mane in auditorio Ius Ciuile docuiſſem, pomeridianam quandam hiſtoriæ vniuerſæ prælectionem inſtitui. Sic enim conuertendum eſſe putaui vetus illud,

His mane Edictum, poſt prandia Callirhoen do.

Nam etſi neque rei magnitudinem, neque cõditionis meæ mediocritatem ignorarem, tamen voluntatem meam inflammauit rei præclaræ admiratio: neque hanc alacritatem, quam alebat eius lectionis ſiue voluptas ſiue vtilitas, aut vllus labor fatigare, aut quorundam iniqua ingratáque iudicia infringere potuerunt. Quam alij Callirhoen pomeridianam dent ſuis auditoribus, ipſi viderint: ego quam meis dare volui, eam mirabiles amores excitare ſui: cúmque ea ipſum Edictum matutinum multò amabilius eſſe ſenſi: tantóque propterea magis, quam horum ſtudiorum coniunctionem inſtitueram, etſi multæ me difficultates diſtraherent, vt perſequerer, animum obfirmaui. Nam & ex ea nouos veluti ſpiritus ipſa mihi Iuriſprudentia concipere viſa eſt. Neque verò, quod ſemel in hoc genere tẽtaui, tam malè ſucceſſit, quin ad id eadem rurſus via aggredi, etiamnum cupiam: neque deſperem abſolui non longo tempore poſſe talem prælectionem. Quid multis? Quid Reipublicæ cauſa in hiſce ſtudijs velim, vides: quæque ſit huius noſtri inſtituti ratio tota, ex hiſce proëmijs, quæ ad te mitto (etſi humiliora hæc quidem ſint, quàm vt ad ea cognoſcenda amplitudini tuæ deſcendendum ſit) æſtimare poteris. Sed ſi quod optamus, abs Iuriſprudentiæ dignitate non eſſe alienum ſtatueris, ego te appellabo (quem enim, cùm hanc cauſam ago, potiùs appellarem?) vt, licet facere non poſſim, quod fieri debe-

re dico, tamen, ab alijs, qui poſſunt, vt id fiat, imperare velis, præſertim cùm iam eò togatæ Galliæ ſtudia præclara vltro propendeant: in cuius demum veluti theatro cum aliquo ſplẽdore explicari res ea poſsit. Tua modò auctoritas neceſſaria eſt: quam minimè defuturam eſſe cõfido, vt quam olim Athenis ſcholam inſtituerat Mneſiphilus Themiſtoclis præceptor, qui & in ea ſucceſſorem habuit Solonem, aliquãdo Gallia inſtauret: quæq́ue diſciplina multum tibi debet, plurimum etiam debeat: & quæ per te ſalua eſt, ſit etiam ornata: illa (inquam) ciuilis diſciplina, & tuis erga ſe, & ſuis erga te meritis atque beneficijs deuinctiſsima: quæ nunc ſuum in te ſummum decus tam illuſtri & excelſo poſitum in loco etiam admiratur: nihílque iam propterea, quod humile ſit, ſpirat. Scis non eſſe ſatis, quòd eam abs barbarie liberaueris (etſi maximũ hoc quidem beneficium ſit.) Altiùs attollendam eius magnitudinem: cumulandam etiam & exaggerandam eius gloriam eſſe vides. Denique vides, quid illa poſtulet, vt ex eius ſchola deinceps non prodeant oratores noui, ſtulti, adoleſcentuli, qui Rempublicam citò perdant, vt eſt in veteri carmine. Imò verò vt illa det Senatores, quales nunc Reipublicæ ſtatus, & deliberationum, conſiliorum, iudiciorúmque difficilis hoc tempore conditio requirit: quales (inquam) multos hiſce diebus in ampliſsimo & nobiliſsimo Senatu, cui præeras, cùm de re omnium rerum maxima quæreretur, ſententiam abs te rogatos ſapientiſſimè ex antiquitatis memoria dixiſſe, accepimus: cùm quidem etiã ijs præiret pietas & ſapientia tua, quæ in hac rerũ temporúmque perturbatione, quid facto ſit opus, exemplo inde repetito rectè monet, & veluti ad clauum ſedens in hac tãta tempeſtate, tale Veterum conſilium aduocat, cùm operam dat, Ne

quid Reſpublica detrimenti capiat. Itaque & quam tu hac ratione iniiſti viam moderationis, omnes ſapiētes, qui tuis veſtigijs lubenter inſiſtunt, ingrediētur, vt pedibus in tuam eant ſententiam: in qua Iuriſprudentiæ non iam dicam ſalutare ſydus, ſed diuinum quoddam numen agnoſcunt & admirantur: neque bonos vnquam pœnitebit (fremat licet quorundam intemperies) eodem exemplo recta dediſſe conſilia pacis & conſenſionis: repetiiſſe & propoſuiſſe Conſtantini in Niceno, & Theodoſij in Conſtantinopolitano concilio æquiſsimam conditionem: & vel in vnius Theodoſij ætate atque Imperio oſtendiſſe, quod noſtri temporis cauſa cautum & comparatum eſſe videatur. Deniq; laudaſſe bonæ Antiquitatis memoriam, & reſpondiſſe, ex ea eſſe repetendam quæſtionum, quæ orbem noſtrum concutiunt, bene temperatam definitionem, errorúmque graſſantium iuſtam, & abs ſæuitia tamen vel ſanguine alienam, coërcitionem. Scio nunquam maiori de re in hoc maximo Regno inſtitutam eſſe deliberationem. Sed tantò magis gaudeo, nunc oblatam eſſe occaſionem explicādæ vtilitatis earum literarum, quarum ſtudia commēdo. Scio etiam (quod quidem ſæpe aliàs, ſed hoc tempore maximè expertus ſum) fieri vix poſſe, quin qui abs factionibus partium alienus, ex cōſilio Antiquitatis temperanter ſentiet & loquetur ea de re, de qua nunc quæritur, ſentiat in tuenda recta ſentētia plurimum eſſe negocij, & multis vtrinque calūnijs (quando enim his obnoxij nō fuerunt rectè ſentientes?) variè vexetur. Sed ea demū vera virtus eſt, quā vel ingratorum hominū malicia infringere, vel perfidioſorum fraus atque iniuria debilitare non poteſt. Certè viri boni & ſapientis animum & cōſcientiam bonam, multis conſtantiæ exemplis hiſtoria obfirmabit. Pariſijs, Idib. Iulijs.

DE INSTITVTIONE HISTORIÆ VNIVERSÆ,

& eius cum Iuriſprudentia coniunctione,

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΩΝ LIBER I.

Fr. Balduini I. C.

CONDITI à Deo ſumus & collocati in hoc mundo, tanquam in ampliſſimo quodã amphitheatro, primùm vt ſpectatores, deinde vt actores, atq; etiã vt iudices quodammodo ſimus. Spectatores dico, non earum modo rerum, quæ in oculos noſtros incurrũt: ſed & earum, quas memoria noſtra comprehendit, & iam olim præteritas nobis tanquam præſentes ſiſtit. Non poſſumus, ſi oculos habemus, non ſpectare res naturales: quas & orbium cæleſtium aſſidua cõuerſio, & hic telluris globus immobilis quotidie ſpectandas, contuendáſque nobis, vel inuitis, offert, admirabili quidẽ varietate differentes, ſed conſtanti tamen & perpetua viciſſitudine recurrentes: quarum quidem

certè conſiderandarum cauſa natos etiam homines eſſe magni olim Philoſophi dixerũt. Sed hæc (vt vocatur) θεωρία, quę & hiſtoria naturalis appel-
In Phædone. latur (vt rerum phyſicarum ſcientiam Plato vocat hiſtoriam) eius, de quo nunc loquor, amphitheatri admirabilem modò ſtructurã, amplitudinem, ornatum, & (vt vno verbo dicam) mundum ſiue κόσμον oſtendit. Res verò, quarum cauſa illud conditum eſt, & quæ in eo, atque in hac vita, inter homines, aguntur, gerũtur, fiunt: res dico humanas, & coniunctas cum humanis diuinas, quę ſunt veluti actiones in illa ſcæna iam inde ab orbe condito inchoatæ, & ad ætatem vſque noſtram perductę, illa demum, de qua loqui inſtituo, hiſtoria, intelligentiæ, memoriæ, animíſque noſtris contemplandas, tanquam in tabula pictas, proponit: quo magis (vtar enim Ciceronis in Bruto verbis) explicatis ordinibus temporum, vno in conſpectu omnia videamus. Duo itaque genera rerum cùm ſint, naturalium, quæ ſemel conditæ ſunt, & humanarum, quæ quot vel diebus vel annis ſunt actæ: de his potius, quàm de illis, nunc quærimus. Naturalem (vt vocant) hiſtoriam fateor digniſſimam eſſe, cui operam demus, vt cæli (ſi ita loqui licet) œconomiam: Solis, Lunæ, ſtellarum, planetarúmque motus, & naturam, & eorum, quæ ſub Luna in aëre fiunt, conditionem: animalium deinde, quadrupedum, auium, piſciũ, ſtirpium, me-

tallorum

tallorum, & aliarum rerũ, quas vel terra vel aqua gignit alítue, vim conſideremus: poſtremò quod de animo corporéque hominis cognoſcendũ eſt, nõ ignoremus. Magna fateor & admirabilia eſſe illa. Non enim Hortenſium audio, qui aliquando apud Ciceronem cum hiſtoriam laudare vellet, philoſophiam naturalem vituperauit. Sed vt hãc laudandam eſſe dico, ſic ad illam potius nunc me & aggredi profiteor, & magis incitari maioríque admiratione impelli ſentio. Nam & quãtum homo excellit quicquid in hoc orbe conditum eſt: tantò ſunt res humanæ cum ſuis conſilijs, iudicijs, euentibus excellentiores: quãtúmque ratio & intelligentia res aut brutas aut inanimes ſuperat: tãtò ſunt humanę ſupra naturales. Audio equidem, ecquò Africanus ſuum Scipionem in illo ſapientiſſimo ſomnio reuocet: Sentio quanta res ſit, cõtueri maxima illa templa, tot orbibus, globíſque connexa, quorum (vt ille ait) cæleſtis extimus, qui reliquos omnes complectitur, celeritate incredibili voluitur, ſecúmq; rapit & rotat alios ſibi ſubiectos. Magna (iterum dico) res eſt, cum intelligẽtia ſpectare vim & curſum Solis, qui verſatur retrò contrario motu, atque cælum. Terra, cuius magnitudo, ſi cum maioribus illis orbibus comparetur, nulla eſſe dicitur, nullam fortaſſe talem, ſi nuda ſpectetur, admirationẽ ciet. Sed res, quas in ea Deus, qui ſupra omnes cælos eſt, tot iam ſe-

culis agit, nõne multò maiorem commouere debent? Quę ſupra Lunam toto cælo ſpectamus, pura omnino & ſerena & nunquam turbata, ſtatas certáſque vices, & admirabilem cum earum conuerſionem, tum cõuerſionis ordinem, atque adeo perpetuam quandam habent ſuam harmoniam, inanimata licet illa omnia alioqui ſint. Quę infra Lunam in aëre ſunt aut fiunt, miſcent ventos, nubes, imbres, fulmina, tonitrua, cometas: deinde auium & volucrium veluti motoriam habent fabulam. Tertia & infima vniuerſi pars eſt hic globus terræ. Sed ſit licet immobilis, tamen earum, quas dixi in ea geri moueríque, rerum, quàm eſt admirabilis (vt Polybij verbo vtar) ἀνακύκλωσις? Certè vetus eſt, quòd dixit olim ſcripſitq; Cornelius Tacitus, rebus cunctis ineſſe videri quendam veluti orbem: & quemadmodum temporum vices, ita & morum verti. Ac inepti quidem nimiùm illi fuerunt, qui cælum ſtare, terram volui finxerunt. Sed vt ridiculum hoc ſomnium eſt, ſic cum hiſtoriam voluimus, non minus terræ varium & volubilem motum, quàm cæli ſtabilem ac cõſtantem (vt ita dicam) ſtatum agnoſcere cogimur: verúmque eſſe experimur, quod Plato & Ariſtoteles dixerunt, naturales quoque eſſe Rerumpublicarum cõuerſiones. Admirabile itaque (vt dixi iam ſæpè) etſi mutum atque vacuum foret, eſt hoc mundi amphitheatrum, in quo talis tantúſque veluti circus

cus eſt. Sed multò magis illi, qui in eo ſpectantur (ſi ita loqui fas eſt) ludi me rapiunt & permouent. Felices animæ (inquit vetus poëta) quibus hæc cognoſcere primùm, Inque domos ſuperas ſcandere, cura fuit. Sed ſunt & illi térque quatérque beati, qui deſcendunt in hanc (vt ita loquar) arenam inferiorem, vt cognoſcãt quæ hîc geſta ſunt vel geruntur ab hominibus, quorum etiam cauſa ſuperiora illa condita ſunt. Magnæ profectò & præclaræ ſunt hæ duæ veluti academiæ. Ac quidẽ cùm illa nos ſuperiorum rerum theoria tenet abs hominũ colluuione auocatos atque ſecretos, magis nobis verſari videmur in veſtibulo ſempiterni cæleſtíſque illius domicilij, in quo Dei conſuetudine propius aliquando fruemur: vultque Deus in eo tanquam limine nos maiori quadam expectatione ſuſpenſos, interea dum hanc vitam viuimus, hęrere, vt olim populum ſuum in atrio ante fores templi cõſiſtere voluit. Sed quæ aguntur in huius, in quo viuimus, atrij infima cauea, magis atque magis contuenda ſunt. Nam & hîc non minus quàm illic, rerum diuinarum ſenſu atque admiratione, ſi cæci ſtupidíque non ſumus, perfundemur. Imò verò Deus hic intereſt & agit multò magis. Si animalium, auium, quadrupedum, piſcium naturam atque hiſtoriã conſideremus, magna (fateor) miracula nobis occurrunt. Sed nobiliorum animalium, hoc eſt, hominum longè alia,

admirabiliórque hiſtoria eſt. Habẽt & illa bruta, ſuas veluti Reſpublicas, ſuos mores, ſuum ordinẽ, ſuam denique œconomiam. Sed inepti eſſemus, & illorum prope ſimiles, ſi ijs potius, quàm hominibus cognoſcendis affixi ſimus. Quidam fortaſſe humanarum confuſionũ ac fraudum odio mallent ea, quæ in rerum natura minus corrupta videntur, ſuauiter contueri in aliquo tranquillo ſeceſſu: & propterea deſertam ſolitudinem prætulerint ciuitatum ſocietati. Ego verò etſi lubenter quoque fugero turbulentos hominum cætus, tamen homine indignam eſſe exiſtimo rerũ humanarum ignorationem. Et verò hiſtoria in reducto etiam ſeceſſu nobis earum cognitionem & memoriam placidè ſiſtit. Sunt certè in hominum vt aliorum animalium genere tetra veluti monſtra, & multi eorum vaſti confuſique cætus occurrẽt, non iam dico ſimiarum, ſed ferarum agminibus & immanium belluarũ gregibus perſimiles, qui & maiorem olim orbis partem occuparũt, & adhuc poſſident. Sed ſunt etiam, fuerúntque ſemper vel regna & Reſpublicæ, vel familiæ, in quibus aliquod literarũ, humanitatis, iuris & ordinis ſemper fuit domicilium: neque non omnibus ſeculis habuit Deus in hoc globo telluris aliquam regni quoque ſui ſedem, & ſuæ cum hominibus cõſuetudinis teſtificationem.

Plato aliquando ſcripſit, quod & poëta Claudianus

dianus elaboratis verſibus eleganter expreſsit, ordine quidẽ motuum cæleſtium conuinci animos, vt ſentiant Deum eſſe huius Mundi gubernatorem: ſed hunc ſenſum tanquam procellis obrui, cùm rerum humanarum confuſionem intuemur. Sic cùm cælum aſpicimus, agnoſcere nos facile diuinam prouidentiam. Sed cùm ad terram oculos reflectimus: cæco & fortuito caſu omnia ferri voluíque videri. Non recitabo Claudiani verſus, qui ſunt magis intemperantes. Sed profecto non minus obſtupuit deſipuítque alter philoſophus, qui ea quidem, quæ ſupra Lunam ſunt, certo Dei conſilio regi: quæ verò infrà, temere raptari & fortunæ ludibrio relicta eſſe, dixit. Verùm bene habet: Nos, vt in media etiam rerum humanarum perturbatione agnoſcamus Dei omnia certa ratione regentis admirabilem prouidentiam, literis ſacris ſatis præmoniti ſumus. Eſtq; hoc ſummum ad hiſtoriam rectè conſiderandam lumen. verùm cùm id olim alij ſcriptores non viderent, non potuerunt non ſæpe caligare atque obſtupeſcere: & in tenebras quaſdam Epicuræas tandem ruere: planéque amittere, quod & in hiſtoria imprimis obſeruare, & ex ea percipere debebant. Fateor nonnullos in ſua ignoratione magis eſſe religioſos: & quod alij fortunæ adſcribũt, Deo, eiuſq; prouidentiæ aſcribere. quod Diodorum Siculum perſæpe facere animaduerti. Sed cæca eſt ea quæ

abs religionis veræ ſcientia eſt aliena demonſtratio. Atque hîc quidem, vt poëtam poëtæ obiiciã, Virgilij verſus recitarem, quibus Dea neſcio quę, ſuum Æneäm in excidio Troiano fremẽtem, iubet acutiùs ἱστορεῖν.

Aſpice (nanque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam)
Hic, vbi diſiectas moles, auulſaque ſaxis
Saxa vides, miſtóque vndantem puluere fumum,
Neptunus muros, magnóque emota tridenti
Fundamenta quatit, totámque à ſedibus vrbem
Eruit. &c. Sed iniuſtè facit, quod Paridis atque Helenæ adulterium non eſſe culpandũ propterea præfatur: & accuſat inclementiam Diuûm, vbi agnoſcere debuit iuſtam Dei prouidentiam. Interea miror profanum poëtam vtcunque videre, noſtros oculos altius attollendos eſſe, & aliquod eos lumen diuinũ requirere debere, vt, vbi etiam cælum terræ miſceri videbitur, cæcam & confuſam non eſſe vim fortunæ, vel, vt Iuriſconſulti vocant, θεοῦ βίαν meminerimus. Nam & cùm nubes videmus & tonitrua audimus, tamen cælo ſuperiori ſuam nihilominus conſtare ſerenitatem ſcimus. Et verò nunquam ea erit, eſſe quæ debet, maieſtas hiſtoriæ, neque tã valde nos, quàm debet, afficiet, niſi ſi in hoc theatro ad ſummum illum ſupremúmque veluti choragum reſpiciamꝰ. Equidem

ſoleo

ſoleo dicere, Deum primis ſeculis, in vnius ſui populi Iudaici gubernatione familiarẽ & expreſſam & prope aſpectabilem edidiſſe effigiem præſentis ſuæ atque aſsiduæ moderationis. Licet autẽ ille intereà hęrere in vna Republica, neque prætereà aut curare aut reſpicere reliquum genus humanum fortè videatur: tamen quod in una partę cernimus, illud etiam ſupereſſe in toto atque in vniuerſo, cogitare debemus. Non enim ille Deus eſt aliquod Homericum numen. Saltem quod dico, vtcumque agnoſcemus, ſi vniuerſitatis hiſtoriam rectè & ſapienter perluſtrauerimus, in eáque etiam, vt debemus, perpetuam eccleſiæ atque religionis conditionem eiúſque ſtatum obſeruauerimus. Nõ enim præterire debemus, quam in primis obſeruare oportet illam pręcipuam vt humanæ ſocietatis, ſic & hiſtorici corporis partem: ne non caput modo, ſed & cor & animam negligere videamur. Ergo cùm de hiſtoria loquor, de integra & perfecta loquor: in qua dico diuinæ prouidentiæ rationem habendam eſſe, vt rectè ſpectemus res in orbe terrarum maximas, & quidem diuinas cum humanis admirabili ordine atque ratione commixtas. Quod vt faciamus, danda opera eſt, vt quam valde olim Chriſtiani Theatro circóque Romano ſibi interdictum eſſe ſentiebant, tam ad illa, de quibus nunc ago, hiſtorica ſpectacula contendendum nobis eſſe, meminerimus, vt

etiam, ſi fieri poſsit, in quatuordecim ordinibus primis(vt ita dicam) ſedeamus. non enim vlla lex Roſcia quenquam ſubmouet: ac ne obſtat quidẽ, quo minus ex ipſa, ſi libet, cauea ſpectemus. Neque verò hic mihi aliquis vel ſomniet vel obiiciat furioſum aliquem Horatianum, qui ſibi videatur vacuo in theatro miros audire tragœdos. nam ſpectacula, de quibus loquor, minimè ſunt ægri ſomnia. Oculis quidem ea non cernimus: at certè cernimus animo & memoria: & ita cernimus, vt tam inſanum eſſe aliquem vix putem, qui iis vllius Theatri ludum vllum anteponat. Admirabilis fuiſſe dicitur ædilitas Lucullorum fratrũ, Lucij & Marci, qui ſcænam, quam Claudius Pulcher varietate colorum adumbrauerat, argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Catulus, verſatilẽ fecerunt, vt ait Valerius. Neque dubito quin & admirabiles in ea ludos ediderint. Sed ſapientes, huius L. Luculli bibliothecam & hiſtorias lubentiùs verſabant. Certè, vt pluſquam furioſus fuiſſet, qui talem ſcænam magis eſſet admiratus, quàm ſphæras cœleſtes tellurìſue globum: ſic fuiſſet amentiſſimus, qui quod in illa ſcæna ludendo agebatur, pluris æſtimaſſet, quàm quod in orbe Romano geſtum ſeriò eſſet atque gerebatur. Audio quod Plinius commemorat, abs C. Curione aliquando extructum fuiſſe verſatile mobileq; amphitheatrũ, admirabilis cuiuſdam inſaniæ ſpecimen magnum.

Lib. 36. cap. 15.

gnum. Audióque eum propterea veluti attonitum exclamare, Super omnia populi furor, ſedere auſi tam infida, inſtabilíque ſede. En hic eſt ille terrarum victor & totius domitor orbis, in machina pendens & ad periculum ſuum plaudens. Ecce populus Romanus vniuerſus, veluti duobus nauigiis impoſitus, binis cardinibus ſuſtinetur, periturus momento aliquo luxatis machinis &c. Equidem & ipſe cogor admirari eius machinæ, tanquam artificioſi orbis cuiuſdam, molem verſatilem. Sed quid ad illum orbem, in quo hiſtoria voluitur? Populi verò ſtuporem, multo magis mirabimur, ſi quàm eſſet inane ſpectaculum, quod tanto & labore & periculo redimebat, meminerimus: Fuerint ſane multa paria gladiatorũ, multæ feræ Africanæ, multi cum iis depugnantes venatores: hiſtriones præterea, & ludiones ſcænici: adde, ſi vis, currus, quadrigas, aurigarũ factiones: quid tamẽ ea tota erat fabula? quid tota pompa Circẽſis? Nam etſi in eam quoque arenam deſcenderint, ipſo populo ſpectante etiam ſtultiores Imperatores maximi, & currus in Circo agitauerint, & quicquid humana luxuria profusè fingere potuit, ediderint: tamen an fuit aliquid cum hiſtoriæ pompa comparandum? Fateor, non temere olim vrbem Romam dictam eſſe ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης: quòd in ea ſummatim concludi diceretur quicquid in orbe terrarum erat magnum & excellens.

Sed longè aliam profectò οἰκουμένην epitomen hiſtoria includit atque patefacit? Ergo & ludis commiſsis ſapiẽtes Senatores olim vrbe relicta rus ſecedebant, & eo ipſo tempore, quo Curio Romæ voluebat illos ſuos (vt verbo Victruuij vtar) cardinales ſcapos, Cicero, Cato & ſimiles, excurrebant in ſuas villas, vt longè aliis ſpectaculis vtiliter ſeſe oblectarent, hoc eſt, toti eſſent in legendis hiſtoriis, quarum vel libros circumferebant, vel inſtructum fundum ruri habebant. neque vnquam minùs aut ſolos aut ocioſos ſe eſſe dicebant, quàm cùm ita & ſoli & ocioſi eſſent, & in ſuis bibliothecis, quas quidem omnibus Theatris lõgè anteponebant, ſeſe incluſerant atque abdiderant. Cato quidem certè aliquãdo Theatrum Romanum eſt ingreſſus: ſed egreſſus tam & citò & lubenter eſt, vt etiam diceretur, veniſſe vt exiret. Cæterum Cicero narrat ſeſe eum, ludis commiſsis, inueniſſe in agro, in bibliotheca Luculli multis libris circumfuſum, quorum tam inſatiabilis helluo & eſſe dicebatur & erat, vt ab iis vix aliquãdo abduci poſſet. Et quis etiamnum amphitheatro Titi nõ prætulerit Plinianos hiſtoriæ naturalis libros Tito inſcriptos? Ipſe vero Plinius iis alios ſuos hiſtoriarũ ſui tẽporis libros, etiam antetuliſſe videtur. Quid moror? Iuriſcõſulti aiunt eũ edicto Prætoris de ſeruo corrupto teneri, qui ſeruo perſuaſerit, vt in ſpectaculis nimius ſit. Ego verò ſi minùs perſuadere

L.1. de ſer. corr.

poſſum

poſsũ omnibus, ſaltẽ ſtudioſis meis æqualibus auctor ero, vt ſi bene & liberaliter inſtitui velint, in hiſtorię ludo ſint φιλοθεωροὶ, in eóq; propterea diu immorẽtur: neq; nimiũ eſſe putent, quod nunquã eſt ſatis. Fieri quidẽ certè nõ poteſt, quin & in hoc Hiſtorico (ſic enim ſæpius loqui cogor) Circo quidã & impudici & gladiatorij ludi occurrãt, & tragica eius generis dramata noſtris ſiue oculis ſiue animis obiiciantmulta perſæpe etiam horrenda. Nam & omnibus ſeculis hominum mõſtra & portenta multa fuerunt, quorũ ſcelera Deus conſpici voluit. Sed vt olim Lacedęmonij (vtitur enim & hac ſimilitudine, cùm idem quod volo, dicere vult Plutarchus in Demet.) ſuis etiam pueris ſpectandos proponebant ebrios helotas, quò magis ingenui animi abhorrerent atque deterrerentur à temulentia, cuius turpitudinem conſpexiſſent: ſic & nos hiſtoriis aliquando vti oportet, vt etſi caſtos oculos à ſceleris ſpectaculo ſtatim auertamus, tamen animos ad cogitationes in eius deteſtatione bonas atque honeſtas conuertamus: vt & olim ille Nigrinus ſapiens philoſophus apud Lucianũ dixit, propterea ſe Romę viuere, & in ea vrbe tanquam in theatro μυριανδρῷ ſedere.

Erit tamen hiſtoria tam pudens & ſobria, ſi rectè tractetur, vt ſit etiam caſta: neque aut oculos pudicos aut aures offendet. Imitabitur enim ſcęnam potius Maſsilienſem, quàm Romanam. Sed

neque temere in Suetonio reprehenſa eſt nimia illa in principum flagitiis exponendis mora: quia quę vitia tam diligenter narrat, etiam docere videatur. Neque verò diſsimulo, in hominũ actionibus, rebúſque geſtis, quas exhibet hiſtoria, multa ſemper eſſe tam miſera & ridicula, vt ſi in hoc orbe ſpectator ſederet aliquis hinc Democritus, illinc Heraclitus, nunquam vel illi quod rideret, vel huic quòd defleret, defuturum ſit. Sed ſit licet riſu lachrymíſque digna hominum vanitas, & in hac ſępe arena degeneres hiſtriones non ſolum triſtes ludos, ſed & magnas dent turbas: tamẽ elucet in ea rerum caligine admirabilis Dei gubernatio, qui & per homines aliud agentes, agit aliquid, quòd admirari & ſuſpicere & propè adorare debeamus. Vndique enim in hoc mũdo, atque in iis, quæ in eo fiunt, explicat multiplicem ſuam ſapientiam, bonitatem, potẽtiam: ſuam (inquam) illam infinitam diuinitatẽ in rebus humanis exerit. Hîc ego me vocari ſentio ad hiſtoriam laudãdam. Sed neque id facere poſſum, quãtum vellem & debeo, neque tamen planè poſſum negligere. Scio & memini maximos quoſque & nobiliſsimos hiſtoricos primas ſuorum commẽtariorum paginas in hiſtoriæ laude & commendatione cõſumere, Sed dicant illi licet, quod in ea maximum & vtiliſsimum eſſe putant, & lectorem ſapienter præmoneant, an quod eſt ſummum ac precipuũ

prædi-

prædicant ſatis? Si quis eſt, qui cordatus inter eos & ſine inani iactatione magnus fuit, fuit Liuius, ſolétque is eſſe noſtris propter res Romanas & linguam Latinam magis familiaris. Quale verò eſt eius procemium? Qualis pręmonitio? Ad illa (inquit) mihi pro ſe quiſque acriter intendat animũ, quę vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibúſque artibus, domi, militięque & partum & auctum imperium ſit. labente deinde paulatim diſciplina, velut diſsidentes primò mores ſequatur animo: deinde, vt magis magíſque lapſi ſint, tum ire cœperint pręcipites, donec ad hęc tempora, quibus nec vitia noſtra, nec remedia pati poſſũmus, peruentum eſt. Hoc illud eſt precipuè in cognitione rerum ſalubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri: inde tibi, tuęque reipublicę, quod imitere, capias: inde fædum inceptu, fædum exitu, quod vites. Grauis profectò eſt & Romano ſcriptore digna hęc pręfatio: & hiſtoriam Romanam lecturo vtilis atq; neceſſaria cautio eſt. Sed quàm tenuis tamen eſt hęc hiſtorię commẽdatio, ſi quid prætereà illius amplitudo & dignitas mereatur, cõſideremus? Quid igitur? Feret æquo animo Liuius, ſi dicam Polybium, quem ſequi & imitari ſolet, magis hoc indicaſſe ſilendo. Ait eam omnium hiſtoricorum præfationem atq; adeo concluſionem eſſe ſolere, vt hiſtoriæ laudes decantent. Sed

quò magis hoc alij fecerunt, tantò minus ſibi neceſſe videri, vt idem faciat: proptereáque ſe laudibus illis, quæ ſatis peruulgatæ ſunt, præteritis, in rem potiùs præſentem venire ſtatim velle. Neque diſsimilis eſt Saluſtij, qui alter velut Polybius eſt, oratio. Cum enim dixiſſet, ex iis negociis, quæ ingenio exercentur, in primis magno vſui eſſe memoriam rerum geſtarum, Eius (inquit) de virtute, quia multi dixere, prætereundum puto. Equidem etſi laudandæ hiſtoriæ cauſas & plures & maiores & meliores fortaſſe habeam, quàm illi habuerint, tamen non inuitus nunc eadem vterer excuſatione. Sed ſi paucis verbis quod dici de ea maximè poteſt & vulgò dici ſolet, nunc dicēdum eſſet, dicerem quod Cicero grauiſsimè atque veriſsimè
Ci.2.de Ora. pronunciat. Hiſtoria (inquit) teſtis tēporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis. Nihil dici maius, nihil elegantius, nihil verius poteſt. Vnum tantum verbũ adiiciam, ſed quo verbo multa complectar: dico hāc vnam demum eſſe viam & rationē, qua euadere poſsimus ad illam rerum diuinarum, humanarúmque cognitionem, quæ noſtros animos altè ſublatos in excelſa quadam veluti ſpecula collocare poſsit, ex qua circumſpiciamus, quicquid in orbe terrarum iam inde, ex quo ille eſt conditus, geſtum eſt, quod quidē ſit dignum animaduerſione, memoriáque noſtra. Tales enim Epiſcopos hiſtoria effi-

cit.

cit:vt Lucianus ſcitè deſcribit ſuos (vt vocat) ἐπι-σκοποῦντας, fingens Mercurium Charonti ex altiſsimo quodam monte vniuerſam rerum humanarũ ſcenam & fabulam oſtẽtare: vt iam mihi in mentem veniat, quod noſter Hieronymus ad Heliodorum deplorans ſui temporis tragicam faciem, O ſi poſſemus (inquit) in talem aſcendere ſpeculam, de qua vniuerſam terram ſub noſtris pedibus cerneremus. Iam tibi oſtenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus, & regnis regna colliſa, alios torqueri, alios cœcari, alios abſorberi fluctibus, alios ad ſeruitutem trahi: hîc nuptias, ibi planctũ: illos naſci, iſtos mori, alios affluere delitiis, alios mendicare &c. Atqui hiſtoria non ſolum nos altiùs tollit, ſed & nobis multò plura maioráque oſtendit, vt non modò, quod ille audit vidétque apud Ciceronem in ſuo Somnio Scipio in lacteũ circulum ſublatus, & terram infra ſe poſitam deſpiciens, vigilãtes audiamus: verum etiam ſingula longiùs liquidiúſque proſpiciamus: neque ſolùm præſentia, ſed & præterita, atque adeo quædam futura, quantumuis diſsita logiſsimè ſint, teneamus. Et qualem tandem putaremus illũ hominem eſſe, ſi quem Deus ab orbe condito viuere ad hunc vſque diem voluiſſet, eúmque in eo loco ſtatuiſſet, ex quo vniuerſitatem huius mundi contemplatus eſſet, eíque cum viſu vim iudicij & memoriam tot tantarúmque rerum capacem dediſſet?

Nonne hominẽ talem Deũ, aliquẽ propè eſſe putarem⁹? Quam beatũ Regem eſſe illũ diceremus, qui omnibus illis ſeculis imperaſſet ita, vt ad eũ in ſolio ſuo ſedentẽ quot diebus vndíq; nuncij confluerẽt, & de omnibus maximis reb⁹, quæ diuerſis in locis gererẽtur, bona fide referrẽt? Atqui poſſet hiſtoria vtrúnq;, quod dixi, præſtare, & nos ea ratione multò beatiores efficere, ſi ea ſit, eſſe quę debet: Vt iam tantò magis illius, nõ dico, vt multi, lumen, ſed ſicuti Plinius ait, numẽ colere debeam⁹. Quid? Solem, qui ab orbe condito orbem terrarũ ambiendo luce perfundit, ἱστορεῖν quidam olim dixerunt. Quid ſi iam dicerem, hiſtoriam collocare homines veluti in globo Solis? Non vereor, ne ſuperſtitio me tranſuerſum agat. Dicam itaque, diuam (liceat nunc ita loqui) hiſtoriã templo etiam quodam eſſe dignam, & vera rerum ſiue ſcriptura ſiue ſculptura eſſe quoque colendam: quemadmodum & primum inuentæ ſunt hæ artes, vt illi ſubſeruirẽt. Memini, Plinium narrare M. Valerium Maximum Meſſalam tabulam picturę prętlij, quo Carthaginenſes & Hieronem in Sicilia vicerat, propoſuiſſe in latere Curiæ Hoſtiliæ: L. Scipionem tabulam victoriæ ſuæ Aſiaticæ in Capitolio poſuiſſe: L. Hoſtilium Mancinum, qui primus Carthaginem irruperat, ſitũ eius, expugnationéſque depictas propoſuiſſe in foro, & ipſum aſſiſtentem, populo ſpectanti, ſingula enarraſſe.

Lib. 35. cap. 4.

Sed

Sed & Imperatorem Septimium Seuerum de Parthica ſua victoria, nõ ſolùm literas ad S. P. Q. R. ſed & depictas in tabulis ſuas pugnas atque triũphos expreſſos miſiſſe teſtis eſt Herodianus. Quid dicam, ipſam picturã, quò magis in hiſtoria quoque ciuili populũ retineret, olim etiam occupaſſe porticus templorum? Certè licet Plinius affirmet, nullam adhuc Iliacis temporibus fuiſſe picturam, tamen ſapientiſſimus poëta primum illud templum Carthaginenſe, quod Dido extruebat, fingit & proponit ita fuiſſe depictum, vt in eo Æneas videat Iliacas ex ordine pugnas, Belláque iam fama totũ vulgata per orbem. Neque tamẽ, vt ille animum pictura paſcit inani, multa gemẽs, nos ex hiſtoria vanã aliquam tantùm oblectationem captamus: neque eam admiramur, vt pueri Iunonis auem. Verùm hanc, vt alius quidam vir magis olim dixit, magiſtram vitæ, non aures modò noſtras circumſonantem, ſed etiam in oculos incurrentem, profitemur eſſe vitam atque lucem animorum noſtrorum: & ad eos magis atque magis permouendos expreſſa cum literis lineamenta rerum maximarum lubenter viderim, ſi modò fabula, quæ ab hiſtoria inprimis abeſſe debet, abſit à pictura: neque pro imaginibus aut iconibus, ſpectra aut idola obiiciat. Tantò autem magis tale ſubſidium deſiderárem, quod non modò, vt alter poëta dixit, ſegnius iritent animos demiſſa

per aurem, quam quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus: ſed etiam quia ſæpè varia & multiplex & diuerſa ſit eiuſdem temporis hiſtoria, quæ ſimul tota exponi deberet, oratione tamen vna ſimul non poſſit exprimi atque explicari: & quædam, quæ dici vix poſſunt, pingi facilè poſſint: vt & alia dici poſſunt, quæ non poſſunt pingi. Itaque & veteres coniunxerunt vtrũque, cùm & picturam, ſi ſola ſit, mutã eſſe ſentirent, proptereáque obſcuram & cœcam eſſe ſcirẽt: & orationem ſolam, nõ ſatis præſtare, quod deſideratur, vererẽtur. Saltem audio tres olim fuiſſe Fabios, ſcriptores hiſtoricos, qui Pictores appellabãtur. Optarem quidem etiam, vt hiſtoriæ nõ modò recitatio, ſed & actio, qualis in ſcena eſſe poſſet, eſſet. Nã & talis actio, qualis in theatro ſpectaretur, viua eſſet loquáxq; pictura, & nos magis afficeret, quàm vllius Apellis tabula. Sed nunc inania atque ocioſa vota faceſſant: & quod poſſumus, hoc & velimus & agamus. Nam neque hiſtoriam abiicimus, licet ipſas, de quibus illa agit, regiones obire, & in ijs locis pedem veſtigiúmque ponere non poſſimus, in quibus factum eſſe aliquid narramus. Fuerit hoc Imp. Adriano proprium, vt perluſtraret omnes prouincias & ciuitates, de quibus aliquid legerat. Nobis ne ſit neceſſe, quod non licet, ita peregrinari, hiſtoria efficiet: & ſine vllo periculo vel moleſtia nobis domi ſedẽtibus, plus quàm vlla peregrinatio

grinatio fortaſſe poſſet, præſtabit. Fateor beatos eſſe, quibus commodè licet, quod licuit Adriano: neque neſcio quid ſit duobus illis modis ἱστορεῖν: neque quantum conferat alterum alteri & ad intelligentiam, & ad iudicium, & ad memoriam, & ad oblectationem, ignoro. Sed alterum, quod maius eſt, & multò eſt tamen minus vel difficilè, vel periculoſùm, commendo. Certè vt Coſmographia in exigua ſphæra orbes cæleſtes nobis indicat, & breuibus tabellis globum terræ regionúmque ſitum, effigiem, faciémque ſpectandam exhibet, eámque veluti ſuperficiem totam talis pictura facit aſpectabilem: ſic & hiſtoria rerum in ea ſuperficie geſtarum expreſſam quandam imaginē nobis offert, eámque comitatur quædam ſiue ὑποτύπωσις, ſiue προσωποποιΐα, quæ animos tā valde noſtros afficiat, vt nobis etiā perſuadeamus, quod fingere ſolemus, vbi in ſcena agi aliquam fabulam videmus, hoc eſt, vt fingamus ijs etiam nos & temporibus eſſe, & locis verſari, de quibus aliquid narratur: & rebus ipſis intereſſe, eáſque videre præſentes, quas recitari audimus. Nam & hoc animo legendæ atque audiendæ hiſtoriæ ſunt, quæ nos attollere, circumagere, afficere ita debent & poſſunt, vt modò hac, modò illa ætate viuere nos, & modò hic, illic modò agere nobis planè videamur: neque modò res ſpectare tanquam preſentes, ſed & in ijs partes veluti noſtras agere. Nam

& antiquæ leges Panegyricæ iubebant, eos qui in ſtadio ſpectandorum athletarum cauſa conſidebant, nudo & aperto eſſe capite, quaſi & in certamine ipſi verſarentur, quemadmodum narrat noſter Baſilius, & eo exemplo admonet, nos, cùm res magnas narrari audimus & eas propterea veluti ſpectamus, tam valde affici & commoueri debere, quàm ſi noſtra res ageretur. Certè Plutarch⁹ ſcribit, ſeſe cum vitas illuſtrium virorum deſcribit, ſibi videri cum iis familiariter viuere & verſari, domíque ſuæ tales hoſpites audire. Tum verò exclamat, ô Deus, an vlla vel eſt, vel eſſe poteſt voluptas aut delectatio maior? Sed quãtò nos magis ſæpiúſque in hanc exclamationem erumpere cogemur, cum in illa, de qua loquor, hiſtoriæ vniuerſitate verſabimur? Vereor, ne multis moleſta hæc mea mora ſit, rogãtibus, ecquæ tandem ſit illa, de qua loquor, & quam tantoperè prædico, hiſtoria. Exponam itaque fuſiùs quod & laudo, & præſtare, ſi poſſem, vellem. Ac vno quidem verbo dicere poſſem, me agere de hiſtoria integra. Sed quàm latè pateat hæc integritas, ſi tam breuis ſim, vix intelligeretur. Poſſem adiicere, eſſe hiſtoriã vniuerſam, & temporum & regionum & rerum ratione. Sed nihil egero, ſi tam conciſè id perſtringam. Agam itaque planiùs, & magnis vtar auctoribus. Polybius, quem iterum honoris cauſa nomino, & excellentem hiſtoriæ ſcriptorem fuiſſe profiteor,

Homil. 6. in Hexam.

In Paulo Æmilio.

fiteor, duobus locis, hiſtoriam τὴν καθόλου contexi vult, & vniuerſæ hiſtoriæ vnum eſſe agnoſcit veluti corpus: cuius ſi lacera tantum membra, & (vt ille vocat) διεῤῥιμμένα τὰ μέρη ſparſim intueamur, minimè quid aut quale illud corpus ſit, intelligere poſſimus. Habent quidem etiam ſingulæ partes ſuum vſum atque fructum. Sed ſeparatæ minimè præſtant, quod præſtarent coniunctæ. Itaque hîc ſoleo Pomponij noſtri verbis abuti, vt dicam eſſe corpus ex pluribus inter ſe cohęrentibus partibus conſtans, quod συνημμένον propriè dicitur, quódque propterea indiuiduum, vt eſt, dici etiã poſſit. Atqui Polybius non niſi vnius ante ſuam ætatem ſeculi cõplexus hiſtoriam eſt, neque altiùs eam eſt exorſus, quàm ab Olympiadæ cẽteſima vigeſima nona. Tantùm abeſt, vt omnium ſeculorum integram, &, vt vocat, catholicam, qualẽ eſſe debere ſtatuit, ſit perſecutus. Equidem non dubito quin optarit, quod præſtare non potuit. Sed cùm principium ipſum non tenebat, tum verò iudicabat ante Reipublicæ Romanæ amplitudinẽ, quæ totũ prope orbem eſt cõplexa, res humanas tam fuiſſe & diuulſas & diſſolutas & diſiectas, vt earũ hiſtoria in vnũ corpus coaleſcere non poſſet. Diodorus Siculus, quem cum Polybio lubẽter laudo, hiſtoriam abs rerum humanarum principio repetendam quoque eſſe profitetur, etſi ingenuè intereà cõfiteatur illud ſibi principium minimè liquere:

accuſatque veteres hiſtoricos, qui non niſi vnius aut gentis, aut ciuitatis hiſtoriam ſcripſerũt, cùm ea non tam hiſtoria, quàm abruptæ hiſtoriæ pars quædam ſit. Equidem tanti ſcriptoris non ſolùm iudicio, ſed etiam ingenua confeſſione delector: qui quid requirendum ſit, etſi id præſtare nõ poſſit, aſtutè non diſsimulat. Certè quærẽdo maluit, vt in tenebris fit, huc & illuc temerè iactari per varias obſcuræ antiquitatis fabulas, quàm ad vniuerſæ hiſtoriæ principiũ non aſpiraſſe videri, quæ vniuerſum deinde orbem peruagaretur. Nam & eam οἰκουμενικὴν, vt Polybius καθολικὴν, eſſe debere & ſenſit & ſcripſit. Et verò Euſebius ait, eum excuſſiſſe omnes hiſtoricas bibliothecas. Quod verò Græcè agebat, id eodem tempore Latinè tẽtabat alter magni quoq; nominis ſcriptor Trogus Pompeius: quem Iuſtinus ait aggreſſum videri Herculea audacia orbem terrarum, vt omnium ſeculorum hiſtoriam complecteretur, quam alij diſcerpere & diuiſam concidere videbantur. Verùm & is procul à principio, quod nuſquã videbat, ſubſiſtit: quanquam exemplo Diodori conatus ſit alios in rerum origine prima repetenda ſuperare. Alij non niſi abs temporibus Troianis ordiuntur, perinde atque ſi tunc primùm aut orbis conditus ſit, aut homines extiterint, aut aliqua rerũ humanarum memoria eſſe cœperit, & quidẽ eam cùm ab Homero repetũt, extremam antiquitatem at-

tingere

tingere ſe putant. Itaque & ipſe Lucretius, homo alioqui Epicuræus, propterea coactus etiam inuitus eſt, agnoſcere mundum non eſſe vel æternum vel ingenitũ, quòd antiquiora Troianis aut Thebanis temporibus monumẽta nulla occurrerent. Prætereà (inquit) ſi nulla fuit mundi genitalis origo, Terrarum & cæli: ſempérq; æterna fuere: Cur ſupra bellum Thebanum & funera Troiæ, Nõ alias alij quoque res cecinêre poëtæ? Sanè Plutarchus ipſe ad ſua παράλληλα, hoc eſt, ad Græcã & Romanam propè vniuerſam, quam colligere potuit, hiſtoriam aggreſſus, ſtatim cõqueritur, ſeſe id cogi facere, quod in ſuis tabulis faciunt Coſmographi, qui cùm ignorãt, qui nam ſint fines orbis terrarum, quídue in ijs ſit, extremas illas oras veluti refugiunt, & confusè notant in ijs eſſe aut vaſtas ſolitudines, aut immenſa maria. Sed neque diſsimulat ſeſe ad Theſei tempora, à quibus ſuam hiſtoriã orditur, aſſurgere non poſſe, quin iam multis ignotæ & obſcuræ antiquitatis fabulis, tanquã cœcis nubibus circũfuſis, inuoluatur. Verùm bene habet. Vt illæ terrarum partes extremæ, quæ olim latuerunt, nunc patefactæ ſunt: ſic etiam certis, atque adeò ſacris literis perſpicuè cõſignatum habemus illud rerum humanarum principium, quod hiſtoriæ initium iuſtum ſit, vt, non quidem bellum Troianũ, ſed humani generis hiſtoriam, rectè gemino (quod aiunt) ordiamur ab ouo. Illa

D

apud poëtam nobilem nobilis mulier, cùm audiuiſſet quippiam de illo bello, inſtat, & exclamans, Imo age, & à prima dic hoſpes origine nobis, inſidias (inquit) Danaum, caſúſque tuorum, Erroréſque tuos. Et nos, cum de rerum humanarum hiſtoria quæritur, non optabimus, eam à prima nobis origine exponi? Quid pluribus verbis vrgeam, quod naturalis ordo & ipſa rerum ſeries non ſolùm poſtulat, ſed etiam flagitat? Cùm olim ageretur de conſcribenda abs M. Cicerone hiſtoria Romana, quædam diſſenſio fuit inter Cicerones, Marcum & Quintum, fratres, à quibus potiſsimũ temporibus ſcribēdi caperetur exordium. Quintus ab vltimis cenſebat: quoniam illa ſic ſcripta eſſent, vt ne legerentur quidem. Marcus æqualem ſuæ ætatis hiſtoriam potius depoſcebat, vt ea cõplecteretur, quibus ipſe interfuit. Atticus Marco aſſentiebatur: quia maximæ res eſſent in ea memoria atque ætate, & Pompeij laudes illuſtraret, & incurreret in illum Ciceronis memorabilẽ annum, quem ab eo mallebat prædicari, quam (vt aiunt) de Remo & Romulo: quemadmodum refert ipſe Cicero. Atqui & eius temporis hiſtoria *Lib. 1. de legi.* contexi poterat, etſi abs Remo & Romulo inchoata fuiſſet. Imò verò commodè contexi atque explicari vix poteſt, niſi ſi ab eo principio repetatur. Saltem inſolens & ineptum eſt, quod Calenus apud Dionem ſignificat, Ciceronem hiſtoriã Romanam

manam abs conſulatu ſuo inchoatam, ordine inuerſo ad ætatem Romuli perducere voluiſſe, & (vt ait) ἀναπάλιν προχωροῦντα, nouo quodam ſcribendi exemplo, principium, vbi deſinere debebat, finémque, vbi debebat ordiri, collocaſſe. Non exiſtimo Ciceronẽ hoc feciſſe, quod & abſurdũ & præpoſterum eſt, & fieri vix poteſt. Sed quia de ſuo Cõſulatu ſcripſerat intereà dum deliberabat de totius Romanæ hiſtoriæ deſcriptione: credo aduerſarium & calumniatorem Calenũ odiosè finxiſſe, quod exprobraret. Poëtæ (fateor) quibus propoſitum eſt, lectorem auditoremue delectare, principio ſolent eum veluti in fine collocare: quia vidẽt priora magis eſſe horrida, & vereantur, ne ſi auditorem ſtatim fatigent, ante finem recitationis amittant. Cæterum, vbi iam aliqua voluptate delinitum ac veluti irretitum tenent, ſummittunt & ſubornant aliquam perſonam, quæ captata occaſione narret illa priora, & veluti aliud agendo, auditorem à poſtremis ad priora non inuitum reuocet. Sed liceat hoc poëtis: Hiſtoricis ita ludere profectò non licet: neque dignus, cui ſeruiant, auditor eſt, qui id poſtulat: neque vt ineptas eius delicias alamus, rerum temporúmque ordinem inuertere oportet. Neque probabile eſt, Ciceronem voluiſſe ex hiſtoria Romana δραματικὸν aliquod poëma effingere. Quid Atticus? nonne cùm eam cõſcriberet, inde, vnde ordiri debuit, orſus eſt? Certè

Cicero ait, eum conſeruatis, notatíſque temporibus, cùm nihil illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam vno libro colligaſſe. Septingentos annos cùm dicit, ab vrbis conditæ primis extremíſue temporibus eum ſcribēdi cœpiſſe exordiū, ſignificat. Neque dubito, quin Lucceius ille, quem Cicero tantopere laudat, ac continētibus ſcriptis perpetuam rerum geſtarum hiſtoriam complexum eſſe ait, inde quoque ſit exorſus. Ego verò vt exiſtimem ab orbe condito exordium hiſtoriæ fieri debere, multò & maioribus & grauioribus cauſis adducor. Longior eſſem, ſi eas nunc omnes commemorare velim. Sed profectò, qui intelligunt, quænam ſit rerum humanarum ſucceſsio & veluti concatenata conſecutio: næ illi naturalem quandam (vt Iuriſconſultorum verbo vtar) indiuiduitatem perpetuæ hiſtoriæ eſſe ſentiunt. Itaque & quod abs vero principio erit inchoatum, non eſt, antequam ad finem perductum ſit, dimittēdum. Plinius in quadam ad Imperatorem Titum epiſtola, miratur, Titum Liuium in hiſtoriarum ſuarum quodā volumine ſic exorſum eſſe, Potuiſſe ſe deſinere, ni animus inquies paſceretur opere. Ait maius meritum eſſe, operis amore, nō animi cauſa, perſeueraſſe. Sed ille ardor & perſeueratio inquieti animi, qui deſinere ante finē non poterat, quid aliud fuit, quàm naturalis amor operis indiuidui? Non eſt neceſſe, vt pluribus verbis

bis commẽdem hæc duo veluti extrema hiſtoriæ vniuerſæ. Sed addo, vniuerſitatem integram non eſſe, niſi ſi hiſtoria intereà & omnes obeat regiones, in quibus eſt aliquid, cur hæreat & vbi conſiſtat: ac quid ibi domi, foríſque agatur, notet, cúmque ſuis ſemper circumſtantijs deſcribat. Veteres appellarunt hiſtoriam πραγματικὴν, quæ quod narrat, diligenter exponit, & ſapiẽter vtilitérque demonſtrat, vt non ſolùm euenta, ſed & cauſas eorũ, & cum conſiliis facta deſcribat. Talem ergo πραγματείαν, eſſe eius vniuerſitatis, de qua loquor, partem præcipuam profiteor. Cùm autem nõ modò res humanas, ſed & diuinas hiſtoria perſequatur, magis atq; magis apparet eſſe indiuiduam. Nam & Eccleſiaſticæ magis quàm ciuilis hiſtoriæ ea eſt conditio, vt pro parte non poſsit rectè intelligi. Adeò continuum quoddam eius veluti filum eſt, quod non abrumpitur. Quid illud ſit, fortaſſe nõ vident homines profani. Sed imprimis tamẽ cerni & conſiderari debet, ſi ſeriò agimus, neque hiſtorias, vt fabulas Æſopicas, ludendo legimus. Et verò nihil agimus, niſi ſi perſequamur hiſtoriam ſacram, vt ciuilem, non confusè quidem, ſed coniunctim tamen. Sacram appello, quæ eo nomine digna ſit: quã quia planè ignorarunt veteres Græci & Latini, minimè potuerunt, quã prædicabant, integram hiſtoriam edere. De ſuis quidem ſacris narrãt illi multa. Sed quod in orbe terrarum verè

fuit ſacroſanctum, aut non viderunt aut malicioſè contempſerunt atque etiam ſuppreſſerunt. Ac neſcio quomodo acciderit, vt quemadmodum, qui ciuilem hiſtoriam ſuſceperunt, neglexerunt Eccleſiaſticam: ſic qui huic ſe dediderunt, illam præterierunt, cùm hæc tamen diuiſio vtrámque propè corrumpat. Non exaggerabo, quantum alteri officiat alterius inſcitia: neque ſcriptores, qui opus indiuiduum indignè diſſecuerunt, nunc notabo, neque aut eorum in vtroque hiſtoriæ genere peccata exagitabo, aut in ijs me iactabo. Sed liceat modò, quod in re præſenti magis oſtendam, verecundè profiteri, nihil in hiſtoria actũ eſſe videri, niſi ſi totum illud, quod dico, preſtetur. Dixit olim Optatus Afer, & ſcitè, ſi rectè intelligatur, dixit, Eccleſiam eſſe in Republica, potiùs Rempublicam in Eccleſia. Sed an Eccleſiæ conditionẽ ſatis exponit, qui Rempublicam, in cuius veluti ſinu illa coaleſcit, non deſcribit? Et rurſus an Reipublicæ corpus ſatis deſcribit, qui eius veluti animam, & in eo incluſam, quam dixi, Eccleſiam nõ nouit? Cæterum vt vtriuſque & florentis gloriam & compoſitæ ſtatum, ſic & inclinationem perculſæ, & iacentis deformitatem conſiderare neceſſe eſt. Quinimo Eccleſiæ Chriſtianæ conditio ea tãdem fuit, vt vniuerſæ Reip. rationes ſuis rationibus immixtas & circumplicatas complecteretur: & quę Eccleſiaſtica eſſet hiſtoria, eadem & ciuilis eſſet.

eſſet. De Patriarchis & Imperatoribus Conſtantinopolitanis quid dicam? Saltem Pontificum Ro. & Regum Imperatorúmque noſtrorum hiſtoria, tam coniuncta eſt, vt propè vna ſit. Non dicam omnia, quæ mihi nunc occurrũt cogitanti quam hiſtoriæ vniuerſitatem requiram, & cur eam requiram. Sed illud dicam: ſi ea vnquam colligẽda fuit, nunc potiſsimum colligi & poſſe & debere: nunc, inquam, cum eò res, de quibus quærimus, perductæ eſſe videantur, vt ad extremum veluti actum fabulæ ventum eſſe videri poſsit. Veteres non niſi quãdam veluti protaſin aut epitaſin ſpectare narrareue potuerũt. Nos etiam cataſtrophẽ propè cernimus: vt & cum principio, ipſum quodammodo finem hiſtoriæ coniungere poſsimus. Quid dicam, noſtro demũ ſeculo patefactum patuiſſe vniuerſum terrarum orbem, magna ex parte veteribus incognitum, ſiue Orientem, ſiue Occidentem, ſiue Septẽtrionem, ſiue Meridiem ſpectemus? Scio quod Ariſtoteles ait, eam hiſtoriam maximè placere, quæ non nimis aut antiqua aut noua eſt: quòd illa videatur fabuloſa, hæc etiam vulgo protrita ſit. Sed quid aut ineptis aut faſtidioſis aut nimium delicatis hominibus placeat, nũc non quæritur. Quæritur, quid ſapientibus & ſanis placeat, placeréque omnibus debeat. Itaque & illud vehementer repudio, quod abs Dionyſio Halicarnaſſæo in quadam ad Pompeiũ epiſtola, vbi

de ſtylo Platonis agitur, ſcriptum eſſe non ſolùm memini, ſed etiam miror, id imprimis in hiſtoria ſcribenda curãdum eſſe, vt iucundum lectoribus argumentum quæratur. Imò verò, quod & verum & vtile eſt, quærere potius debemus. Idem Dionyſius alio loco monet, hiſtoricum ſcriptorẽ deligere ſibi debere argumentum aliquod nobile & illuſtre. Sed nunc de tali delectu vnius alicuius partis non agimus. Agimus de re tota, quæ ſe diuidi vix patitur: & quam, ſicuti ille olim Iuriſconſultus de naui reſpondit, ſi diuidas, perdes. Scio, quid Dionyſius ſibi propoſuerit, cùm ἀρχαιολογίας ῥωμαϊκῆς commentarios inſtitueret. Sed aliorum alia fuit ratio, qui magis hoc egerunt, vt vndecũque ſuas tandem hiſtorias ordirẽtur, ad ſuam eas ætatem, ſi poſſent, perducerent: eóque etiam properarent: neque aut aliam ſui laboris metam ſibi proponerent, aut priuſquã eam curſu cõtigiſſent, quieſcerent: ac niſi ſi eò peruenirent, nihil propè actum eſſe putarent. Denique video multos maluiſſe ex abrupto inchoare, quàm ante hũc finem deſinere. Ergo qui ijs in ſcribendo ſcopus propoſitus fuit, idem nobis & multò quidem magis, eſſe debet in legendo atque audiendo. Et verò qui degeneres non ſunt, retinẽtur quodam naturali deſiderio, vt ante finem non diſcedant, non modò, ſi hiſtoria narrari, ſed & ſi fabula recitari cœperit. Teſtem bonum laudabo Ciceronem, qui agẽs de

ſcientiæ

ſcientiæ cupiditate naturali, quæ hominum animis ineſt, Ipſi (inquit) quæramus à nobis, quid hiſtoria delectet, quam ſolemus perſequi vſque ad extremum: prętermiſſa repetimus, inchoata perſequimur. Nec verò ſum inſcius, eſſe vtilitatem in hiſtoria, non modò voluptatem. Quid, cùm fictas fabulas, è quibus vtilitas nulla duci poteſt, cũ voluptate legimus? Non diſſimilis eſt ratio Plutarchi, qui nos etiã ait, quaſi phanis aut theatris clauſis, magnopere deſiderare poſtremum actum. οἷον (inquit) ἱερῶν κλειομένων ἢ θεάτρων ἔτι ποθοῦντες τοῦ μύθου τὸ λειπόμενον. Scio multos eſſe ignauos auditores, qui, vt pueri, miſſam faciant concionem, priuſquam aut dimittantur, aut audierint illud vel oratoris, DIXI, vel præconis, ILICET. Scio multos eſſe inconſtãtes & leues ſpectatores, qui ſtatim defeſſi, ſuum in ſcena locum deſerunt, priuſquam aut ad extremum, qui tamẽ optimus eſſe ſolet, actum fabula venerit, aut epilogus iuſſerit eos valere & plaudere. Sed valeant ſanè. Scio etiam pleróſque, qui literati videri volunt, eruditis quidem veterũ hiſtorijs lubenter operam dare: ſed faſtidioſè abhorrere abs poſteriorum temporum, quæ barbara atque horrida eſſe iudicant, cognitione. Verùm velim eos meminiſſe, hiſtorias nõ eſſe verborum, ſed rerum: neque vnius alicuius linguæ expoliendæ tantùm cauſa comparari, ſed mentis erudiendæ: Denique ferendas non eſſe ineptias quorun-

Lib. 5. de Fin.

dam Grãmaticulorum, qui ad Gothos vſque memoriam noſtram produci nolũt, quíque ſuæ ſtulticiæ finibus orbem terrarum metiuntur, cum ſuę elegantiæ floſculis res diuinas humanáſque æſtimant: quíque aures obſtruunt, oculos occludunt, fugiunt ex theatro, quaſi cælum ruat, vel Gorgone viſa, cùm ad linguæ Latinæ vel Vrbis inclinationem narratio deſcendit. Sic hiſtoriam pro ſua libidine finiunt & circumſcribunt. Sed habeant ſanè circumciſam atque circumtonſam, qui integram reſpuunt: habeant ἀκέφαλον καὶ μείουρον, qui totum corpus repudiãt: nec niſi eius oſculum ſummis labris ſuauiter delibent tam molles & tenelli amatores. Dicerem eos ſapere, qui difficillimam & aſperrimam & multis tenebris implicatam hiſtoriarum partem refugiunt, in qua ſudandum eſſet. Verùm turpis eſt hęc ignauia. Saltem nimium putidæ ſunt eorum deliciæ, nimiúmque ipſi degeneres ſunt, quos tam ſuæ quoque gentis aut patriæ pudet tedétue, vt & abs maiorũ ſuorum monumentis abhorreant: & veterum peregrinarúmque rerum admiratione capti, nullam earũ, quæ ſucceſſerunt, nullam recentiorum, nullam domeſticarum recordationem admittant. Laudo equidem literatæ antiquitatis, quãtumuis peregrinæ, cognitionem, familiarémque cum ea veluti conſuetudinem. Sed laudare non poſſum illam ξενομανίαν, quæ, tanquam aliqua Circe ſocios Vlyſsis, ſtu-

dioſos

dioſos dementat, ne vnquam domũ redire velint. Certè cæca & propè amens eſt illa eruditio, quæ res propinquiores, & quæ (vt ille ait) ſunt ante pedes, etſi ſint magis neceſſariæ, tam neq; videt, neque videre vult, quàm remotas ociosè perueſtigat. Quid prætereà dicam, vt refellam hanc ſtulticiam? Nihil egero, niſi ſi eos, qui quia literis exẽplíſque Ro. addictos ſe eſſe gloriantur, in ijs ſubſiſtunt, ijs abuti dixero, cùm à quibus incitari debebãt vt progrederẽtur, ab ijs tanquã tricis implicatos ſe retardari aiunt. Turpe eſt (inquit noſter Mucius) Ius ignorare, in quo verſamur. Sed multò turpius eſt, nos & in patria & domi peregrinos videri. Saltẽ Cicero, etſi videatur excuſare in aliis quibuſdam rebus quandam (vt vocat) ἀνιστορησίαν, tamẽ cùm de quodã Metello agit, neſcire (inquit) proauum ſuum Cenſorem fuiſſe, turpe eſt. Et exclamat, ὢ ἀνιστορησίαν turpem. Quid? ne id accidere poſſet, quàm ſolicita fuit veterum Romanorum cautio & cura? Plinius (nam eius verbis quàm meis vti malo) loquens de Maiorũ imaginibus, quæ in atrijs erãt, Expreſſi (inquit) cera vultus, ſingulis diſponebantur armarijs, vt eſſent imagines, quę comitarentur Gentilicia funera. Stemmata verò lineis diſcurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus replebantur, & monumẽtis rerum in magiſtratu geſtarum. Aliæ foris & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis ho-

Lib. 6. ad Att.

Lib. 35. cap. 2.

ſtium ſpolijs, quæ nec emptori refringere liceret. Hæc ille. Si priuatæ quoq; familiæ, & quæque gẽtes domeſticam ſuam hiſtoriam conſeruabãt tam diligenter: quantò nos magis publicam patriæ & principum, quibus cum nobis res eſt, memoriam tenere atque tueri debemus. Et verò etiamnum in principum noſtrorum bono more hoc poſitũ eſt, vt diligẽtiſſimè ſuæ gentis atque familię ſtemmata & imagines deſcribãt, atque cõſeruent: neque quem in Rep. cum dignitate nunc tenere locum poſſit, video, certè rebus in ea gerendis ineptus erit, qui talium (vt loquimur) genealogiarum memoriam non tenet. Fuiſſe autem & olim Romæ nobilium familiarum cognitionem, tãquam liberalis doctrinæ partem egregiã, à doctis hominibus excultam, vel ex eo intelligi poteſt, quòd eã Cicero in ſui Attici ſtudijs laudat. Sed & pro Murena ait, nobilitatem Seruij Sulpicij, quæ populo erat obſcurior, literatis hominibus & hiſtoricis fuiſſe notam, cùm eius memoria non ex ſermone hominum recenti, ſed ex annalium vetuſtate eſſet eruenda. Si quis alterum petat veterum exemplum, quod huius loci ſit: dicam. Valerius Maximus de antiquis Romanorum inſtitutis loquens, Maiores natu (inquit) in conuiuijs ad tibias egregia ſuperiorum opera carmine comprehenſa, pãgebant, quò ad ea imitanda iuuentutem alacriorẽ redderẽt. Deinde exclamat: Quas Athenas? Quã

ſcho-

ſcholam? Quæ alienigena ſtudia huic domeſticæ diſciplinæ prætulerim? Non diſſimilem fuiſſe veterum Germanorũ morem, teſtis eſt Tacitus. Sed multò magis fuiſſe veterũ Gallorum, Amm. Marcellinus ſignificat, cùm ait, eorum Bardos fortia virorum fortium facta, heroicis compoſita verſibus, cum dulcibus lyræ modulis cantitaſſe. Denique fuiſſe hanc ingenuorum adoleſcentum primam inſtitutionẽ, optimus quoq; poëta Virgilius indicat, qui canens Genethliacon Salonini, ait,

At ſimul Heroum laudes & facta parentum
Iam legere, & quæ ſit, poteris cognoſcere, virtus. &c.

Et nos erimus tam degeneres, vt ne audire quidẽ velimus patriæ hiſtoriæ carmen? Cæterum id intelligere non poſſumus, niſi ſi & eorum, qui Barbari dicuntur, memoriam teneamus. Si Galli, vel Britãni, vel Germani, vel Hiſpani, vel Itali ſumus: vt de noſtris loqui poſſimus, neceſſe eſt nos Francorum, Anglorum, Saxonum, Gothorum, Longobardorum hiſtoriam non ignorare: cúmq; noſtri cum Saracenis & Turcis ſæpè cõgreſſi ſint, ne neſcire quidẽ licet Saracenicam & Turcicã. Neque verò quæcunque res à noſtra conſuetudine, vel Romanorum Gręcorúmque facundia abhorrent, eas propterea res aut barbaras ſtatim iudicare, aut ignotas damnare debemus. Cicero lib. 5. de Finib. loquens de philoſophia, quæ etiam ad rerump. gubernationẽ refertur, Omnium (inquit)

ferè ciuitatum non Græciæ ſolùm, ſed etiam barbariæ, ab Ariſtotele, mores, inſtituta, diſciplinas: à Theophraſto, leges etiam cognouimus. Ergo & cum illa, quam non negligi opto, poſterior pars hiſtoriarum ab hominibus literatis ornatè cõſcribi, atque perpoliri iam cœperit: & ab annis quingentis ea laudari geſta maiorum, quorum etiamnum vel liberi regnant, vel poſteritas regit noſtras Reſpublicas, rectè poſſint, quæ ad Romanorum & Grecorum antiquam gloriam, quàm ad barbarorum populorum ignobilem memoriã, propiùs accedant: planè ſpero forè, vt qui liberaliter inſtituuntur, huic quoque ſtudio dent operam. Scio multos eſſe φιλοπάτριδας, qui ſuæ quidẽ patriæ ſuorúmque Regum vel Principum hiſtorias ab annis ducentis vel trecentis repetitas, tanquam digitos ſuos tenent: Sed prætereà nihil. Nam quaſi antea mundus conditus non fuerit, & in orbe terrarum nulla gens fuerit, preterquam in iſtorũ patria: ita illi domi hærẽt, & aliam, quàm domeſticam, eſſe nullam hiſtoriam putant. Verùm indoctorum atque illiteratorum, quorum humiles & anguſti animi ſunt, ea propè puerilis ſtulticia eſt, miſeráq; inſcitia: quæ tamen (credo) ſi erudiatur atque impellatur, ex ignorantiæ ſuæ carceribus exire, longiúſque progredi non recuſabit: neque tam fortaſſe faſtidit memoriam antiquitatis, quàm, quia literas non didicit, illius monumenta euoluere nõ

poteſt:

poteſt: cúmque illi facultatem potiùs quàm volũtatem deeſſe putem: ope & conſilio, quàm reprehenſione, digniorem eſſe exiſtimo. Literatos, hoc eſt, Latinis Græcíſque literis addictos iterum cõpellarem, atque etiam rogarem, vt non modò poſteriorum barbarorúmque temporum hiſtoriam non contemnant, ſed & illam antiquam, quæ abs Romanorum Græcorúmque conſuetudine fortaſſe abhorret, tam barbaram eſſe non putent, vt ſua iudicent indignam eſſe cognitione: dico Iudaïcam: in qua profectò plus, quàm in Romana, eſt admirabilium obſeruationum. Sed quia Chriſtianos nunc compello, nõ exiſtimo pluribus eos verbis eo nomine rogandos eſſe. Velim quidem certè aliquando meminerint, quàm eius ignorãtia ridiculos reddiderit multos hiſtoricos, qui tãta alioqui literarum gloria floruerunt, Græcos atque Romanos: eóſque eò magis reprehendi ſciãt, quod in ſuo alioqui ordine haberent, à quibus, quod in hoc genere ignorabant, diſcere, ſi ſaltem eos legiſſent, poterant, vt oſtendit Ioſephus contra Apionem. Quid dicam de Diodoro, de Strabone, de Trogo vel Iuſtino, clariſsimis hiſtoricis? Quid illi de Moſe, déque Iudæis? Quàm ineptè, quàm falsò, quàm impudenter? Imò verò (vt tres eiuſdem ætatis poſteriores quidem, ſed nõ minus nobiles ſcriptores notem) qualis, vbi tractãda eſt Iudaïca hiſtoria, nugator eſt, vel Cornelius Taci-

tus in ſuis Annalibus, vel Plutarchus in Sympoſiacis, vel Appianus in Syriacis? Quid dicam Senatum populúmque Ro. omnibus Gentibus in triumpho ſuam in hoc genere vanitatem turpémq; ἀνιστορησίαν oſtentaſſe, cùm in eo arcu, quem Tito de Iudæis triumphanti extruxit, nõ ſolùm inſcripſit, ſed etiam inſculpſit, Titum deleuiſſe vrbem Hieroſolymam, omnibus ante ſe ducibus, Regibus, aut fruſtra petitam, aut omnino intẽtatam. Itáne verò tam citò ſui quoque Pompeij, quem & Cicero Hieroſolymarium vocat, obliti erant? Riſit, credò, Ioſephus, cùm tam ridiculam, quæ etiamnum extat, legit inſcriptionẽ. Riſit & ipſe Titus, quem Ioſephus docuerat hiſtoriam Hieroſolymitanam, in qua vrbem illam ſæpè olim tentatam, victam, expugnatã abs multis Regibus, ducibúſque oſtenderat. Quod quidem nunc obiter dico, quia ſcio multos eſſe, qui non ſolùm tam fatuas inſcriptiones adorant, ſed & glorioſæ ſuæ eruditionis magnam partem eſſe putant, rerum Iudaïcarum ſuperbam ignorantiam: cui tamen facilè ignoſcerem, ſi poſteriorum temporũ eſſet. Nam fateor poſt vrbem illam à Romanis euerſam, eiúſque Rempublicam deletam, in ea gente, quæ diſperſa, & incertis errans ſedibus, miſeram ſeruitutem ſeruit, vix eſſe quicquam reliquum, in quo hiſtoria hæreat. Cęterum vrbs illa, quæ veluti prima & princeps omnium magnarũ vrbium, anteà multó-

multóque ante Romam, hiſtoriam occupat, rurſus nos ad ſe poſtea reuocabit, cum noſtrorũ Principum nouos in ea triumphos, duce Gothifredo, & veluti Europam ſæpius ad Barbaros depellendos mare illud mediterraneum traiicientem, ſpectabimus. Mirabilis profectò eſt ille, quem in hiſtoria intuebimur, Euripus rerum humanarum: mirabiles vices ſunt, incurſiones, emigrationéſq; gentium & populorum, reciprocis (vt ita dicam) motibus alternantium. Sed quid tandem in ijs vident, qui totum nõ vident? Credo equidem multos ſpectare lubentiùs Romam de alijs gentibus triumphantem, quàm barbaros viciſsim illi inſultantes, & dira vltione Italiam peruaſtantes: imò verò Septentrionem & Auſtrum ad Orientis atq; Occidentis Imperiũ euertendũ, concurrẽtes. Sed ex illa vaſtitate, talibúſq; ruinis cõdita ſunt regna, quæ nũc admiramur, & in quibus viuimus: neque eorum conditionẽ, à cuius cognitione nõ poſſumus eſſe alieni, ſatis intelligere alioqui poſſemus.

Dixi hiſtoriæ vniuerſæ dandam eſſe operam, & quidem vniuerſam dici ratione temporum, regionũ, rerum: rerum (inquam) triplicium, vt ſtatum religionis & Reip. domi & foris, hoc eſt, hiſtoriam ſacram, ciuilem, vt & militarem requiramus. Nunc proximum eſt vt dicam, nõ minus eſſe curandum, multóque etiam magis cauendum, ea ſemper vt ſit vera. Nam neque hiſtoria eſſet alio-

qui, ſed fabula, qua quidem certè nihil eſt magis alienum ab hiſtoria, nihil licet magis affine videatur. Non vtar in re non dubia probationibus nõ neceſſarijs. Sed eleganter & verè Polybius (cuius nunc teſtimonio lubenter vtor) mihi dixiſſe videtur, veritatem ſi quis ex hiſtoria tollat, pulcherrimi eum corporis oculos effodere atq; eruere, neruos ſuccidere, oſſa confringere: addo, ipſam quoque animam eripere videri, atque adeò (quod dicitur) Solem tollere de mundo. Neque tamen nõ ſentio ſic interdum ἀρχαιολογίας & μυθολογίας eſſe cõiunctas, vt difficilimum ſit verum abs falſo diſcernere. Sed in rebus dubiis poſſumus fidẽ noſtram nõ aſtringere. Dionyſius lib. 1. ait, ea, quæ de Hercule narrãtur, partim fabulam, partim hiſtoriam eſſe. De bello Troiano idem dixero. Atque hîc equidem video poëtas mirificè luſiſſe, vt ille Sinon apud poëtam, falſum vero immiſcet. Sed opera danda eſt, ne facilè nobis illudat talis commixtio. Plato libro ſecundo de Republica, cum de Poëtis ex ea eiiciendis ageretur, dixit, orationem aut veram, aut falſam eſſe: illam autem eſſe hiſtoriam, hanc verò eſſe poëſin ſiue fabulam. Quintilianus verò diligentiùs diſcernit, narrationem eſſe triplicem: primã eſſe falſam, quæ fabula ſit & dicatur: qualis eſt in eo poëmate, quod non modò à veritate, ſed etiam à veritatis forma remotum ſit. Secundam eſſe veriſimilem, quæ tamẽ ſit ficta, vo-

catúrque argumentum: qualis in Comœdijs eſſe ſolet. Tertiam eſſe veram, quæ hiſtoria ſit appellanda. Si igitur aut falſa, aut ficta hęc ſit, iam & eſſe & dici deſinet hiſtoria. Polybius etiam ſeuerior eſt: Hiſtorię (vt vocat) πραγματικῇ non patitur inſeri aliquid δραματικὸν: grauitérque reprehendit hiſtoricos, qui narrant Hannibali Alpes trãſituro, perculſo atque attonito apparuiſſe quendam Heroa: vt in Tragœdijs ſæpè occurrit θεὸς ἀπὸ μηχανῆς. Certè Latini ſcriptores magis quã Græci, prodigia narrant: & ijs aliquando nimium indulgent. Sed miracula (vt appellãtur) ſi verè inciderint, minimè ſunt ſupprimenda: qualia ſæpè occurrunt in hiſtoria ſacra, quæ in humana ratione nõ hæret, neque ex ea ſolum æſtimat rerum euẽta: ſed Deum iis ſeriò admiſcet. Cæterum planè ridiculi ſunt hiſtorici, qui non dico miracula, aut prodigia fingunt: ſed interdum, quod nullam veri ſpeciẽ habent, pluſquam poëticè narrãt. Apud Homerum Græci vincunt Troianos præſente Achille, quo abſente vincuntur. Nam in magno duce multum momenti eſt poſitum. Sed an propterea Procopius fingere debet vnum aliquem Iſaurũ, vel Thracem ſua ſagitta fugaſſe vniuerſum Gothorum exercitum? Scilicet talia Lucianus aſcripſiſſet veris ſuis narrationibus, quæ monſtra non admittit hiſtoriæ fides. Atqui audio vix vllam hiſtoriam eſſe, cui non aliqua fabula, tanquam labes, aſperſa ſit.

Ita eſt fortaſſe. Sed aliud eſt, fabulam ſtudiosè fingere: aliud, hiſtoriæ per imprudētiam aliquid interdū affingere. Plutarchus in Pericle ſcribit, difficilis inueſtigationis eſſe hiſtoriam veram, quòd & poſterioribus ſcriptoribus, temporis antiquitas præteritarum rerum cognitionem ſæpè eripiat: & ij, qui æquales ſunt eius, cuius aut vitam aut acta deſcribunt, vel inuidia & odio, vel amore aſſentationéque diſtrahātur à veri ſtudio. Sed an propterea ſtudium hiſtoriæ Plutarchus abiecit? Nō erubuit olim Flauius Vopiſcus, cùm hiſtoriam alioqui ſcribere inſtitueret, confiteri, nullum hiſtoriæ ſcriptorem eſſe, qui non ſit aliquid mentitus. Sed minimè nos abduci propterea ab omnium ſcriptis debere, iudicauit: neque omnes hiſtorias, Iulij Capitolini verbo pronunciauit eſſe mythiſtorias. Fieri profectò vix poteſt, quin aliquid falſi aliquando in earum monumenta irrepat. Sed nimis illi, nō iam dico moroſi, ſed importuni & intemperantes Cenſores ſunt, qui ſtatim atque quippiā eius generis in aliquo ſcriptore notare poſſunt, totum ſcriptorem ſuperbè ac faſtidiosè abiiciunt, vel contumeliosè lacerant, nō ſecus atq; qui cùm aliquem in pulchro alioqui corpore næuum deprehenderunt, totum illud corpus tāquam deforme & fœdum cadauer conſpuunt, ſepeliendúmque & obruendum eſſe impotenter clamitāt. Atqui ſi agere ita velimus, ecquam tandem hiſtoriā habebi-

habebimus reliquam? Scio & profiteor, nos, quãtum fieri poteſt, curare debere, vt fabulas, quæ hiſtoriam plerunque obſident, eámque clàm perua ſerunt, depellamus. Sed rurſus cauere oportet, ne ſic omnia ad viuum reſecemus, vt etiam verum cũ falſo temere abiiciamus. Multa quidem, quæ ſuſpectæ fidei ſunt, non inuitus circumciderem. Nã & quod reliquum erit, ſatis erit magnum: & pauciora, quæ caſta & vera ſint, mallem, quàm multa, quæ ſint dubia, incerta, inquinata. Sed non minus eſt periculi in vero repudiando, quàm in falſo cõplectendo. Cogor autem nunc tantò magis dicere quod dico, quia audio nuper hominem alioqui eruditum publicè ſcripſiſſe, Ioſephum eſſe referẽdum inter ſcriptores deliros & fabuloſos: Nicephoríq; hiſtoriam Eccleſiaſticã nihil aliud quàm plauſtra ineptiarum & blaſphemiarum. Non dicam mirari me id ab eo dici, qui & ijs auctoribus ſępiſsimè vtitur, & eorũ teſtimonia in rebus grauiſsimis aliàs laudat. Sed dicam, ſi tales ſcriptores planè conculcandi ſunt penitúſque iugulandi, & eodem exemplo, reliqui eiuſdem generis, actum eſſe de hiſtoria. Et quid tandem reprehendere in Nicephoro poſſunt, quod non poſsint in ipſo Euſebio? Si hunc, notato licet errore, nihilominus laudant: cur illum, in quo laudari plura poſſunt, nõ ferunt eadem conditione? Ioſepho cur infeſti quoque ſint, magis etiam miror, Iudæo certè ſcri-

ptori, ſed tam alioqui fideli in ſuo genere, vt etiã Hieronymus, Cenſor minimè obtuſus, eum retulerit inter ſcriptores Eccleſiaſticos, & alibi appellet Græcum Liuium. Sunt quædam in eo peccata. Quis negat? Sed quàm multa ſunt recta, pręclara, neceſſaria ad ipſam quoque ſacram hiſtoriam illuſtrandam? vt nimium ingrati futuri ſimus, ſi etiam iraſcamur Veſpaſiano & Tito, qui illum tãti fecerũt. Sanè Tertullianus, grauis & ſeuerus ſcriptor, dixit aliquando, Tacitum eſſe mẽdaciorum loquaciſsimum. Sed hoc tantùm dixit, cùm de hiſtoria Iudaïca ageretur, in qua & nos profitemur Tacitum nugari. Verum quid hoc ad Romanam? Vt breuè faciam: ſapienter profectò & grauiter Cicero monet, nõ ſtatim propter aliquod vicium abiiciendos eſſe hiſtoricos. Quis (inquit) nõ dixit Eupolin ab Alcibiade nauigãte in Siciliam, deiectum eſſe in mare? Redarguit Eraſtoſthenes. Adfert enim, quas ille poſt id tempus fabulas docuerit. Num idcirco Duris Samius, homo in hiſtoria diligens, quòd cum multis errauit, irridetur? Quis Zaleucum Locris leges ſcripſiſſe non dixit? Num igitur iacet Theophraſtus, ſi id à Timæo tuo familiari reprehẽſum eſt? Timæum hiſtoricum negaſſe vllum vnquam fuiſſe Zaleucum: ſed Theophraſtum, auctorem meliorem, contrà affirmare, ait libro ſecũdo de Legibus. Nõ rectè ergo Theophraſtus à Timæo reprehenſus erat. Sed fingamus

mus eum & meritò aliqua in re eſſe reprehenſum, & aliquãdo falſum eſſe atque fefelliſſe: tamen negat Cicero propterea abiiciẽdum planè eſſe. Cur enim reliqua, quæ bona ſunt, amitteremus? Idem Cicero eodem libro 1. de Legibus, Herodotũ vocat patrem hiſtoriarum. Atque libro 2. de Oratore, non negare videtur, multas apud eum eſſe fabulas. Sed nimis profectò intemperanter ſæuiunt, qui illius libros & Muſas, eo nomine ſupprimere vellent. Nã quales tenebras, hoc lumine extincto, antiquiſsimis hiſtorijs offunderent? Imò verò quã atrocem iniuriam facerent hiſtoriæ Propheticæ, cum qua Herodotus habet cõmunia plura, quàm vllus ſcriptor Ethnicus? Ioſephus libro 1. contra Apionem, ait, in Commentarijs Manethonis Ægyptij reprehendi Herodotũ, quòd imperitè ſcripſerit quædam de rebus Ægyptijs. Sed totum Herodotum propterea non iugulat. Scio quàm illi infeſtus fuerit Plutarchus, cuius extat acerbus & propè famoſus libellus περὶ τῆς κακοηθείας τοῦ Ἡροδότου. Sed viderit, ne ſuo in eum odio indulgens, ſibi ipſi alicuius κακοηθείας notam inurat. Saltem meminiſſet, quod Herodotus ipſe nõ vno loco proteſtatur, ſeſe quædã recitare, vt ab alijs accepit, licet fidem illis ſuam non aſtringat. Seſe enim quædã non poſſe non referre, quæ tamen vera eſſe, credere nõ teneatur. Quid dicam, Plutarchum ipſum in ſuis vitis, Herodotum teſtem quinquies citare, nec niſi

ſemel reprehendere? Cteſiæ quoque aſcribit τὸ μυ-θῶδες. Sed nihilominus ſæpè vtitur eius teſtimonio. Ergo & Xenophon bis laudat huius Cteſiæ hiſtoriam. Laudat & Pauſanias in Bæoticis: & denique noſter Tertullianus in Apolog. Itaque ne eius quidem ἐκλογὰς de rebus Perſicis, quæ nuper editę ſunt, planè contemnere auſim. Sed quæ ſuperioribus annis, Annius quidā monachus protulit fragmenta Beroſo inſcripta, miror tam facilè multis etiā doctis imponere potuiſſe. Beroſum Chaldæū, qui fuit ſacerdos Beli (vt ait Tatianus) tempore Alexandri, ſæpè meritóque laudari à veteribus ſcio: quem quidem Ioſephus libro 1. contra Apionem, narrat deſcripſiſſe res Babylonicas abs Diluuio vſque ad Iudæorum in Babyloniam abductorum captiuitatem: aſſerítque eius nō eſſe fabuloſam hiſtoriam, quæ & cum Iudaïca hiſtoria habeat multa cōmunia, & cum antiquiſsimis Phœnicum Archiuis conſentiat, & quam cōprobari ait Tatianus ex Iubæ Regis hiſtoria de Aſſyrijs. Sed tantò magis doleo, cùm illius commentarios intercidiſſe, tum verò eorum loco adulterinas quaſdam rapſodias ſuppoſitas eſſe. Nam etſi in ijs agnoſcam nonnulla, quæ notha non eſſe ex Ioſepho intelligo: tamen plura ſunt ſuppoſiticia, quæ alioqui abs Ioſepho non fuiſſent præterita: quædam etiam in illa farragine video eſſe præterita, quæ Ioſephus ex Beroſo recitat. Itaque in le-

ctione adhibere oportet iudicium & delectum: vt neque confuse (quod quidam faciunt) vera cum falſis repudiemus: neque rurſus temerè (quod hac ætate plures illius Beroſi lectores fecerunt) falſa cum veris cõplectamur. Meruit Beroſus ſtatuam Athenis in gymnaſio, lingua inaurata, vt Plinius ait. Meruit & Ioſephus Romæ. Sed neque eorum idola adoremus, neq; temerè omnibus, quæ ſcripſiſſe dicuntur, fidem habeamus. Age verò nihil nobis ſit antiquius, quàm vt in hiſtoria fabulas, tãquam ſcopulos, fugiamus. Sed quænam cautio erit, vt ab ijs nobis caueamus? præſertim, in hac extrema mundi ætate, cùm multarum rerum ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura: cùm tanta ſit obliuio antiquitatis: tam obſcuri eius receſſus: tã profundæ tenebræ; & intereà tam tectæ ſint inſidię fabularum, & impoſtura tam aſtuta, cùm quidem falſum ſit & eſſe dicatur, nõ tam immutatio, quàm imitatio veri. Equidem agnoſco in hiſtoria eſſe obſcuram quæſtionem facti, nõ ſolùm alieni, ſed & abs noſtra memoria (vt ait Cicero) remoti: & proptereà prudentiſſimum quenque in eo genere (vt Iuriſconſulti aiunt) falli poſſe. Scio eam ab alieni teſtimonij fide pendere, & rem proptereà eſſe valde lubricam. Sed ſi cautiones tamen adhibebimus, quas & debemus & poſſumus: neque temerè fallemur, neque in iuſtam reprehenſionem noſtra perſuaſio incurret: aut ſi interdum fortè er-

rabimus, ita cum multis bonis & ſapientibus errabimus, vt neque turpis error ſit, ſi quis ſit, neque poſſit facilè conuinci. Vetus & prima ſapientiæ lex eſſe dicitur, non temerè credere. Ergo faceſſat fatua temerariáque credulitas. Nam & eam culpa non carere, Iuriſconſulti rectè pronunciant: & toties non ſolùm falluntur qui ſcribunt, ſed & ijs affingitur, quod nunquam ſcripſerunt, vt cauta inquiſitio valde ſit neceſſaria. Cæterum eſt etiam quædam nimium moroſa, nimiúmque diffidens ἀπιστία. Quę quidem niſi ſimul faceſſat, nullum vlli hiſtoriæ locum relinquet: & verò non ingenui, ſed impudentis atque præfracti hominis eſt, etſi quid probabiliter dicatur quod & grauem auctorem, teſtémque habeat, tamen id contumaciter tanquam falſum repudiare, cùm quidem neque quod affirmatur, refellere, neq; cur illud repudiet, cauſam dicere poſſit. Equidem quoties bonos & graues hiſtoricos lego, ſtatim cogito vetus illud: Aut hoc teſtium ſatis eſt, aut neſcio quid ſit ſatis. Sed eſt alicuius artis atque iudicij, diſcernere, cui potiſſimum fides habenda ſit, præſertim, ſi vt in hiſtoricis ſcriptoribus ſæpè accidit, diſſentire videantur. Leges & Iuriſconſulti negãt ſe commodè poſſe ea de re ſtatuere: ſapiẽtis verò iudicis eſſe aiunt, in re pręſenti cauere, ac quidem etiam eum expendere debere teſtimoniũ quod integræ frontis homo dixerit. Non eſt meum de ſcriptoribus

pronun-

pronunciare, neque tam odioſam cēſuram ſuſcipere vellem. Sed profectò ſæpè conqueri cogor, quod Thucydides conqueritur, multos (vt ille ait) ἀταλαιπώρους fuiſſe in veritate perueſtiganda. Memini Polybium ſcripſiſſe maximam & difficillimam partem hiſtorici operis eſſe, rectè & ſapienter iudicare de ſcriptoribus hiſtoricis. De eorum oratione non loquitur, ſed de teſtimonio, & ea, qua digni ſunt, fide. Quid nos? verecūdè quidem (nam antiquitati quædam reuerentia debetur) ſed ingenuè tamē & liberè (veritatis enim maior ſemper cura eſſe debet) quod libri nobis narrant, excutiamus. Liuius aliquando in hoc genere dixit malle ſe ſcriptoris ſiue librarij mēdum, quàm auctoris mendacium accuſare. Equidem mendis refertos eſſe libros ſcio: neque in ijs delendis poſtremus nunc labor eſt doctiſſimorū hominum. Verùm & mendacij arguēdi multiplex eſt ratio: neque id nos ſemper fallet atque fugiet, ſi cautè agamus. Denique diligenter cauendum eſſe ſentio, abs libris ſuppoſiticijs atque adulterinis, qui ſpecioſum magni alicuius auctoris nomen falſa inſcriptione mentiuntur. Tales enim multi circunferuntur: quorum nunc catalogum contexerem, niſi ſi hac ætate nothos illos ſatis eſſe notatos, atque abdicatos abiectóſque putarem. Quid pluribus opus eſt? Illud ſemper teneamus & perpetuò meminerimus, nos in lectione hiſtoriarū eſſe de-

bere, quales ab Ariſtotele eſſe dicũtur, qui neque pueri, neque ſenes ſunt, qui (inquam) ad credendũ neque nimium faciles, neque nimium difficiles ſunt. οὔτε (inquit) πᾶσι πιστεύοντες, οὔτε πᾶσιν ἀπιστοῦντες. Scitum profectò eſt & illud Heſiodi, πίστεις καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας. Verum rectè quoque aliquis viciſsim dixerit, modò πίστεις, modò ἀπιστίας eſſe vtiles atq; ſalutares. Non colligo hæc dicteria, taléſque ſentẽtias, ſicuti pueri apophthegmatibus tãquam emblematibus ſuas in ſchola declamationes ludẽdo pingũt, quorum paulò pòſt cum inani ſonitu memoria fugiat. Sed quod ſeriò dico, tenebo, atque vrgebo, & in re preſenti poſteà oſtendam nõ fuiſſe ocioſam aut ludicram pręmonitionem. Intereà & illud nunc mihi in mentem venit quod Auguſtinus ſcripſit de vtilitate credendi. Quia verò liber extat, & legi ab omnibus facilè poteſt, & eum totum legi velim, nunc ex eo illud tantùm repetã, quod ait, intelligere, ſemper ſine vitio eſſe: credere, aliquando cum vitio: opinari nũquam ſine vitio. Credere tunc eſſe culpandum, quum vel de Deo indignũ aliquid creditur, vel de homine facilè creditur. In cæteris rebus, ſi quis quid credit, quod ſe neſcire intelligat, nullã eſſe culpam. Credo enim (inquit) ſceleratiſsimos coniuratos virtute Ciceronis quondam eſſe interfectos. Atqui id non ſolùm neſcio, ſed etiam nullo pacto me ſcire poſſe, certò ſcio. Hîc Auguſtinus ſcire dicit, quod

ita

ita intelligimus, vt certa mẽtis ratione teneamus: vt ſcire rationi, ſicuti credere, auctoritati tribuatur. Ideóque omnem intelligentem etiam credere dicit, ſed nõ omnem, qui credit, intelligere. Verum ſubtiles illas diſtinctiones nũc omitto. Adiiciã verò quod in Epiſtola cẽteſima trigeſima prima, cùm alias liberales diſciplinas acerbè notaret: hiſtoriã autẽ magis laudaret, cùm ſiue bona ſiue mala hominũ, tamen vera, narrãtur: adiecit, Quãuis in eis cognoſcendis ſcriptores, qui Spiritu ſancto nõ adiuti ſunt, rumoréſque colligere ipſa humanæ infirmitatis cõditione cõpulſi ſunt, quemadmodum non fallerentur in plurimis, omnino non video. Eſt tamen in ijs aliqua propinquitas libertatis, ſi voluntatem mentiendi non habent, nec homines fallunt, niſi cùm ab hominibus humana infirmitate falluntur. Sed Auguſtinum nũc miſſum faciam, & alios noſtri ordinis potiùs conſulam, qui de eo de quo quæritur, aptius reſpondent. Iuriſcõſulti & leges ciuiles aiunt, aliam eſſe teſtium, qui rogati audiuntur: aliam teſtimoniorum, quæ leguntur aut recitantur, auctoritatem: & teſtibus potiùs quàm teſtimonijs eſſe credendum admonent. Quid nos in hiſtoriæ cauſa? Certè in ea, preſertim quæ noſtræ ætatis non eſt, teſtimonia legere poſſumus, teſtes præſentes audire non poſſumus. Sed vt olim Senatus cenſuit, monumenta publica etiam potiora teſtibus eſſe, quẽ-

admodũ noſter Marcellus ait: Sic & publicis actis non minus quàm actoribus fidem adhibendã eſſe putamus, ſi eorum nullus error arguatur. Certè quod Vlpianus noſter dixit, veritatem rerum, erroribus geſtorum non viciari: imprimis tenẽdum eſt. Sed vbi falſa illa eſſe non probantur, cur vera eſſe negabimus? Equidem optarem, vt ſcriptores ea demum narrarent, quæ viderũt, quibúſque interfuerunt: quod & Polybius profitetur ſeſe in hiſtoria imprimis deſiderare, & veteres planè poſtularũt, qui earum propriè rerum hiſtoriam eſſe dixerunt, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui eas narret, quòd hiſtoria Græcè ſignificet rerum cognitionem præſentium, vt ex Verrio Flacco refert Aulus Gellius. Verùm ſi ij auctores non occurrant, qui teſtes oculati ſint, & poſſint dici αὐτόπται: proximum eſt, vt eos, qui quod ab alijs acceperunt, bona fide narrant, audiamus, præſertim ſi & ijs ætas ipſa & antiquitas & virtus fidem atque auctoritatem conciliet. Seneca hos, qui ſe non vidiſſe fatentur, ſed ab alijs audiiſſe affirmant, ſecũdæ notæ teſtes eſſe ait. Sed neque ij ſemper abs Iuriſconſultis reiiciuntur. Nam & cùm quæreretur, an operis facti memoria extaret, olim reſponderunt, ἐν πλάτει hoc quærendum eſſe num quis vel viderit vel audierit opus fieri, vel ab ijs acceperit, qui vidiſſent aut audiiſſent. Cæterum illud ſaltem curandum eſt, vt & optimum, qui haberi poterit,

terit, & grauiſſimum, qui rogatus occurret, ſemper teſtem audiamus, eiúſque ipſius verba imprimis recitemus. Nam & in ijs nos velim eſſe religioſos. Equidem ſcio veteres quoque ſcriptores hiſtoriarũ, tam ſuperſtitioſos non fuiſſe, quin auderent alijs atque alijs verbis rem eandem efferre, illuſtrare, amplificare. Neque nos tam in aliorum verba iurauimus, quin, ſalua modò & integra rerum veritate, audeamus idem factum non iiſdem omnino verbis aliquando recitare: tametſi nõ temerè olim laudatos eſſe ſciam illos Ro. Legatos miſſos Tarentum, quòd legationem, quibus acceperant verbis, peregerint: Sed vt in recitatione tamẽ alieni teſtimonij, eſſe debemus bonæ fidei: ſic teſtimonia quæ ſinceriora ſunt, imprimis ſunt proponenda. Certè Iuriſconſulti, cùm de probationibus & fide inſtrumentorum agunt, non hærent in ijs, quæ exempla vocantur: ſed Authẽtica & veluti archetypa requirunt. An nos in antiquæ alicuius hiſtorię quęſtione, antiquiſſimos illos atque (vt ita dicã) claſsicos teſtes poſtponemus recentioribus? An ſecũdæ atque interpolatæ narrationis maior erit fides, quàm primæ & integræ? Mitto illud, quod Ariſtoteles lib. 1. Rhetor. loquens de teſtibus, πιστότατοι (inquit) οἱ παλαιοί, ἀδιάφθοροι γάρ. Sed iterũ dico, quò poſterior & magis noua eſt rei antiquæ narratio, tantò mendoſiorem eam eſſe ſolere. Nam & vt vinum quò magis transfun-

ditur, euaneſcit magis, tandémque fit vappa: vtq; fama ipſa, quò longiùs progreditur, longiùs recedit à vero, plúſque colligit vanitatis: ſic & perſæpe hiſtoria, quæ à pluribus repetita variè iactatur & alijs atque alijs verbis recitata ſpargitur, tãdem cõtaminatur & in fabulam degenerat. Neq; verò non fero plures eſſe vnius alicuius rei ſcriptores. Quinimo quamplurimos, quos conferre poſsim, eſſe opto. Quàm enim vtilis hæc collatio ſit, ſcio. Sed tales eſſe velim, quorum iuſta & grauis ſit auctoritas. Primóque loco primos quoſq;, quos ſecuti poſteriores ſunt, legẽdos eſſe cenſeo: & quid ijs alij deinde aſſuerunt, diſcernẽdum eſſe ſtatuo. Sic (inquam) imprimis antiquiſsimos: pòſt verò, vt quiſque illis proximus ætate eſt, ſuo quenque loco & ordine, ſi hoc auditorio non ſit indignus, audiri, & quid priori poſterior addiderit, obſeruari cupio. Hiſtoriæ enim plerunque ea eſt conditio, quæ famæ. Nam & vires acquirit eundo (vt ait Poëta) parua metu primùm. Sed facilis cautio eſt, ſi ad primos auctores recurramus: neque riuulos nuper deductos pro ipſis fontibus nobis obiici patiamur. Atqui ſi ita, vt dixi, agimus, nõ poterit vna aliqua hiſtoriæ vniuerſæ perpetua oratio eleganter & æquabiliter contexi atque perpoliri. Fateor. Sed hiſtoriam veram, nõ Rhetoricam fabulam aut ſcholaſticam declamationem expeto. Quam alij verborum continuam concinnitatem

ac ſemper ſimilem perpetuæ politæque dictionis æquabilitatem hîc requirãt, ipſi viderint. Ego rerum & conſtantem & ſinceram & ſimplicem & caſtam veritatem in hiſtoria imprimis requiro: & vbi erudita fuerũt tempora, eruditè abs veteribus deſcriptam eſſe agnoſco. Neque non me mouet, quod Valerius Max. exclamat, Quis compos mẽtis, domeſticæ peregrinæque hiſtoriæ ſeriem, fœlici ſuperiorum ſtylo conditam, vel attentiore cura, vel præſtantiore facundia, traditurum ſe ſperauerit? Deniq; exiſtimo rectè abs Plutarcho in Nicia reprehenſum atque irriſum eſſe Timæum hiſtoricũ, qui ſtulta quadã ambitione voluit, quod abs Thucydide elegantiſsimè ſcriptum erat, alijs verbis efferre: quaſi Thucydidem, quem ne lõgo quidem interuallo ſequi vel imitari poterat, ſuperare poſſet. Ergo Plutarchus grauiter iudicat, ambitioſam eius contentionem, fuiſſe hominis vani, eámque ſimilem eſſe vanitati puerorum in ſcholis declamantium. Quid dicam, eos, qui hiſtorias olim rectè ſcriptas interpolant, non modò, vt ſua furta tegant, rerum fidem & veritatem corrumpere: ſed & verborum ornamenta ſæpè abiicere? Non vtar exemplis nouis. Euſebius libro χ. περὶ παρασκ. ex Porphyrij quodam de furtis veterum ſcriptorum libro, notat Theopompum: qui quæ abs Xenophonte deſcripta erãt bene & eleganter, nõ modò ſibi adſcripſerit, ſed & immutando corru-

perit. Atqui ſi hæc vnquã interpolatio vitioſa eſt, eſt imprimis in hiſtoria. Itaq; etſi olim quippiam ſcriptum eſſet fideliter magis quàm politè: tamẽ non eſt temerè noua oratio ſubornanda. Saltem quæ veterum in formulis religio fuit, ea nunc eſſe debet in hiſtorijs. Non reprehendo Liuium, qui quæ Græcè ſcripſerat Polybius, Latinè ſcribit: ſuũ licet librũ XXI. ex illius libro tertio propè ad verbum deſcripſerit, & transferendo veluti κατὰ πόδας ſit interpretatus. Laudo potiùs quòd eadem dicat de iiſdem: etſi miror eum tunc non laudare ſuum auctorem. Nihil iam dicam de aliquot Plutarchi in Craſſo paginis de bello Parthico, quæ in libris quoque Appiani repetitę legũtur. Factum id eſſe ſuſpicor, non ab ipſo Appiano, qui Plutarcho fuit æqualis: ſed à librarijs, vt ſupplerent aliquam in Appiani commentarijs lacunam. Verùm etſi Appianus id feciſſet, factum quidem aliquid haberet impudẽtiæ plagiariæ, & Plutarcho aliquam faceret iniuriam, hiſtoriæ verò nullam. Vt breue faciã: dico nos iam recitatores potiùs eſſe debere quàm nouos auctores. Quę autẽ fuerit antiqua lex móſque vetus recitationis, notum eſt. Diſputẽt alij de elocutionis coloribus. Ego nunc veritatis cauſam ago. Et cùm de facto ac Iure, maximíſq; de rebus in ea quæritur: ineptum eſſe puto de ſola verborũ elegantia quærere. Et cuius tandem erit aut fidei aut iuris aut iudicij, res verbis, potiùs quàm verba

rebus

rebus ſubiicere? Saltem fas non eſſe puto, bonorũ teſtium verbis anteponere noſtra. Non vitupero quod Antonius Sabellicus auorũ noſtrorum memoria ſedulò tentauit, perfecítque. Improbus eſſem & ingratus, ſi doctiſsimi hominis maximos in vniuerſa hiſtoria contexenda labores non laudarem. Sed tale tamẽ exemplum nunc imitari nõ inſtitui. Nam & incorrupta veterum teſtimonia ſine vlla interpolatione potiùs legi debere exiſtimo: neque nouam ijs orationem affingere, & tanquam alienam veſtem aſſuere, velim: neque pro eorum verbis mea ſupponere auderem, ne & pro melioribus deteriora ſubiiciam, & hiſtoriam non tam ornare videar, quàm mendoſam mẽdacémque efficiam: neque ſanè teſti, cuius narrantis ab ore (vt ille ait) pendere debeo, dictare atque pręſcribere poſſum, quid & quomodo dicat: Et res ipſa loquitur, ecquid accidat, cùm rerum olim geſtarum narratio, nunc pro cuiúſque affectu vel fingitur vel interpolatur vel componitur. Redeo ad veritatis in hiſtoria obſeruationem. Atque vt antea dixi in hiſtoriæ vniuerſitate imprimis obſeruandam eſſe hiſtoriam Eccleſiaſticam: ſic iam iterum & ſingulariter pręmoneo à fabulis in ea imprimis cauẽdum eſſe. Nam & in ea demum fabulæ multæ & mirabiliter tectę occurrunt: & multò hîc periculoſior, quàm in reb⁹ ciuilibus, error eſt. Obſecro, quid ad corrumpẽdam, contaminandã,

multíſque modis defœdandã atque inquinãdam veteris Eccleſiæ memoriam, quid (inquam) dolo malo non fecerunt Ethnici, Iudæi, hæretici? Quid fatua, creduláque ſuperſtitio imprudens non affinxit? Etſi tantùm loquerer de Apoſtolorũ temporibus: quanta fuit, vbi minimè licebat, fraus impoſtorum? Vetus eſt, nec mea, ſed Arnobij, hæc quærela: Multa quæ de Chriſto & Apoſtolis ſcripta erant, aut maleuolentia Dæmonum, quorum cura & ſtudium eſt, intercipere veritatem, aut ſimilium his hominum, interpolata ſunt: quædam addita, quædam detracta, verbis, ſyllabis, literis, vt & prudentum tardarent fidem, & geſtorũ corrumperent auctoritatem. Hæc Arnobius. Factum eſt ſingulari Dei beneficio, vt illorũ nebulonum inſidiæ & fraudes detectæ ſint: vtinã fuiſſent omnium, qui eos ſecuti ſunt. Certè nimium impudẽtes fuerunt olim Manichæi, qui Lucæ Apoſtolicã hiſtoriam, cui fidem habere nolebant, mentiebãtur eſſe ab alijs corruptam, & inſertis fabulis contaminatam. Sed cùm eos id facere voluiſſe ſcio, tũ verò anteà multos falſarios impoſtores tale quippiam conatos eſſe fateor. Quid? Scripſerat Clemens Romanus Petri Apoſtoli περιόδους. Iis libris ſtatim manum iniicit Ebion, & clàm multas putidas fabulas aſpergit atque aſſuit, ipſo adhuc Clemente viuo. Id Clemens cùm intellexiſſet, ſingulas mox Eccleſias percurrit, monens, vt ſibi caueant:

ant: & quas præſens conuenire non potuit, commonefecit per Epiſtolas: quæ Epiſtolæ, quia huc & illuc miſſæ diſcurrebant, appellatæ ſunt Encyclicæ. Teſtíſque eſt Epiphanius ſuo adhuc tempore publicè in Eccleſijs prælectas fuiſſe. Vtinã tales ſemper cautiones occurriſſent eius generis fraudibus. Ne multis morer: video rem eò rediiſſe, vt in hac parte operam dare debeamus, non modò ne falſum pro vero temerè arripiamus, ſed etiam ne verum pro falſo facilè reiiciamus. Fateor, vbi tot inſidiæ ſunt, & eſt tantùm periculi, laudãdam eſſe timidam eorum εὐλάβειαν, qui meminerunt, nõ temerè eſſe credendum. Sed quorundam rurſus nimia eſt ἀπιστία, qui nihil credunt, quàm quod ab vno aliquo ſcriptum erit: vt de Apoſtolorum tẽporibus nihil dici volunt, quod ab ipſo Luca non ſit expreſſum. Atqui Lucas Pauli potiſsimũ hiſtoriam contexere voluit. Et rurſus in ea quædã pretermiſiſſe indicat ipſius Pauli ad Galatas epiſtola. De Simone Mago loquẽs, ſimpliciter narrat, eum in ſua Samaria commotum increpatione Petri agnouiſſe ſuum peccatum. Sed an propterea clamitabimus eſſe falſum, quicquid prætereà de eo narrant vetuſtiſsimi & grauiſsimi auctores Iuſtinus, Tertullianus, Arnobius, Euſebius, Epiphanius, Auguſtinus? Longiorem hic locus orationem poſtularet. Sed in re pręſenti commodius talia excutientur. Nunc tantùm ſimplici quadam & ge-

nerali præmonitione breuiter vtor.

Quód dixi vniuerſæ & veræ hiſtoriæ operã dare nos debere, vt de noſtro, qui auditores aut lectores ſumus, ſic & de ſcriptorum hiſtoricorũ officio loquitur. Ac plura quidẽ de legibus & ratione hiſtoriæ ſcribẽdæ dici poſſe ſcio. Sed quorſum ea ociosè nunc repeterem, quæ ipſi ſatis ſupérque dixerunt, qui olim hiſtoriam ſcribere inſtituebãt? Suum enim officium ſatis intelligebant. Neq; illa dixerunt modò, ſed & cumulatè, quod debebant, plerique pręſtiterunt. Eius generis ſunt hæc præcepta: vt habeatur delectus rerum narrandarum: vt narrentur res magnæ atque vtiles: vt temporũ & locorum notatione illuſtrẽtur: vt orationis luce commendentur: vt cauſæ, conſilia, euentus explicentur. Quæ quidẽ omnia, non modò alijs, ſed ſibi ipſis magis præſcripſerunt, quæ obſeruarent. Teſtem ex multis vnum cito Polybium. Neque ſi hoc illi non feciſſent, aliũde potiùs quàm abs Cicerone tales leges repetẽdas eſſe putarẽ: qui quod de officio hiſtoricorum dici poſſet, optimè & breuiſsimè expoſuit libro II. de Oratore. Nã poſteaquam grauiſsimè iudicauit de hiſtoricis Gręcis & Latinis, Videtísne (inquit) quãtum munus ſit Oratoris, hiſtoria? Haud ſcio, an flumine orationis & varietate maximum. Neque eam reperio vſquã ſeparatim inſtructam Rhetorũ præceptis. Sita enim ſunt ante oculos. Nam quis neſcit primã eſſe

hiſtoriæ

hiſtoriæ legem, ne quid falſi dicere audeat: deinde, ne quid verè non audeat: ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, ne qua ſimultatis? Hæc ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus. Ipſa autem exædificatio poſita eſt in rebus & verbis. Rerum ratio ordinem temporum deſiderat, regionum deſcriptionem. Vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriáque dignis cõſilia primùm, deinde acta, poſteà euentus expectantur, & de conſilijs ſignificari quid ſcriptor probet, & in rebus geſtis decla rari, non ſolùm quid actum, aut dictum ſit, ſed etiam quomodo: & cùm de euentu dicatur, vt cauſæ explicentur omnes, vel caſus, vel ſapientiæ, vel temeritatis: hominúmque ipſorum nõ ſolùm res geſtæ, ſed etiam, qui fama ac nomine excellãt, de cuiúſque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fuſum, atque tractũ, & cum lenitate quadam æquabili profluens ſine hac iudi ciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis perſequendum eſt. Hæc ille. Quæ quidem, quia non modò eorum, qui ſcribunt, ſed etiam aliorum, qui legũt ab alijs ſcriptas hiſtorias, officium exponunt, lubenter recitaui. Nam & nos admonent, ſi quid eorũ non fecerint ſcriptores quos legimus, quid facere nos oporteat, tametſi nobis rerum magis, quàm verborum ſtudium curæ eſſe debere, dictum anteà ſit. Neq; verò dubito, quin Cicero (liceat nunc mihi de hiſtoricis cogitanti in

huius recordatione acquieſcere) ſi hiſtoriã, quam meditabatur, cõtexuiſſet, fælicisſimè illa, quę prę-ſcribit, omnia obſeruaſſet atque præſtitiſſet? Non enim audio Plutarchum, qui fingit & fabulatur, eum cogitaſſe Græcorum fabulas & orationes in hiſtoriam trãsferre. Qui Ciceronis ingenium ſatis nouit: quàm omnia facturus eſſet & rectè & ſapienter & politè, minimè dubitabit. Scripſerat adoleſcens Marium, hoc eſt, rerum abs Mario geſtarum hiſtoriam eleganti poëmate deſcripſerat, quo tempore iuris diſcẽdi cauſa ad Mucium Scæuolam ventitabat. Scæuola miratus adoleſcentis ingenium, de libro illo vaticinatus eſt, Caneſcet ſeculis innumerabilibus. Nã & ſapientisſimus Iuriſconſultus tam gaudebat eum cum Iuris Ciuilis ſtudio coniungere ſtudium hiſtoriæ: quàm hanc coniunctionem ſtudiorum requiro. Si tam adoleſcens Cicero tam citò admirabilis tali tãtóque viro eſſe viſus eſt in hiſtoria: qualem quantúmque putamus, cùm vir aut ſenex eſſet, hiſtoricum eſſe potuiſſe? Sed illud nunc dico: Eum, ne illos quidẽ, qui minus in hiſtoria alioqui præſtiterunt, quod debebant, contempſiſſe. Certè libro primo de Legibus Venonium hiſtoricum refert inter eos, qui exiliter atque adeò negligenter ſcripſerũt. Atqui ne eo quidem carere ſe poſſe, alibi ſignificat. Nam libro duodecimo ad Atticum, Moleſtè (inquit) fero me Venonij hiſtoriam non habere. Sed & Li-

bonis

bonis annali vtitur. Nempe homo ſapientiſsimus ſentiebat, quātumuis alioqui exile aliquid ſit, tamen eſſe magnum, quod ad hiſtoriam pertineat: hócque ſtudio tam erat incēſus, vt nihil quicquā negligeret. Ergo cum ſatiari non poſſet, ſimúlque proſpiceret quanta res ageretur: & ſe & alios incitauit. Mitto quàm valdè vrgeat illū Lucceium, quem tam præclarum & excellentē hiſtoriæ Romanæ ſcriptorem fuiſſe ſignificat. Alios prætereà certatim impellebat: videtúrque inter eum & Q. Fratrem & Pomponium Atticum coiiſſe quoddā huius ſtudij collegium. Libro ſecundo ad Q. Fratrem, Quod (inquit) aſcribis, aggrediarísue ad hiſtoriam? Me auctore potes. Sed & cùm libros de Oratore ad eum miſiſſet & in ijs libris illud de hiſtoria ſcripſiſſet, quod paulò antè dixi: ſatis profectò eum monuerat. Quid Atticus? Hic ad Marcū vno volumine totam antiquitatem (vt ait Cornelius Nepos) ita expoſuit, vt nullam nō legem, pacem, bellum, rem illuſtrem populi Romani ſuo tempore notauerit. Quem librū cùm Cicero (cui erat inſcriptus) legiſſet, quo tempore Rempublicam perditam lugens mœrebat: exclamauit, eo libro non ſibi delectationem modò, ſed & ſalutem allatam eſſe, ſicuti narrat in Bruto. Intereà verò quaſi ſi nondum quicquid actum eſſet, & Q. Frater & Atticus ipſum Ciceronem vrgent, vt hiſtoriam ſcribat: quam aiunt iamdiu ab eo nō ſolùm

poſtulari, ſed etiã expectari: quaſi hæc adhuc abs literis Romanis abſit, & eam ille non modò poſſit, ſed & debeat præſtare, & quidem Reipublicæ debeat. Ipſe etſi occupationes excuſet, & ocium liberum ad eam rem deſiderare ſe ſignificet, tamen nõ diſsimulat, nihil ſibi eſſe antiquius, quàm ſe illi ſtudio totum tradere. Nam & libro decimo ſexto ad Atticum, Hiſtoriæ (inquit) ſtudio ardeo. Incredibiliter enim me commouet cohortatio tua. Neque tamen non lubenter ipſum Atticum in hiſtoria ſuum veluti magiſtrum agnouit. Quàm enim eum & ſæpè & lubenter conſulit de temporibus Magiſtratibúſq; Romanorum? Quàm ſuos ab eo libros caſtigari non iam dico patitur, ſed petit & cupit? Quàm diligenter etiam diſputat, & curioſè ſingula ſcrutatur? Vt cùm de Fannio, de Tuditano, de Carneade & ea legatione Athenienſium, quæ Romam venit Oropi cauſa, quærit. Denique vbi Attici talibus quæſtionibus reſpondentis iudicium audiiſſet, exclamat, Habeo à te munus elaboratum. Simul autem & hunc ſuum Fratrem Quintus ſimili ratione conſulebat atque appellabat. Quintus Frater (inquit Marcus ad Attic.) me rogat, vt Annales ſuos emendem & edam. Sed & huic collegio adiũgebatur Æmylius Probus, qui vitas excellentium Græcię Principum & Ducum Latinè ſcripſit ad T. Pomponium Atticum, ne nõ integra eſſet hiſtoria, quã illi tunc verſabant. Imò

verò

verò & ipſe Brutus acceſsit, cuius Epitomas hiſtoricas ſępè laudat Cicero ad Attic. Ecquid, cùm tales in hiſce ſtudijs duces habemus, cõmouemur? Cicero pro Archia, Plena eſt (inquit) exẽplorum vetuſtas, quæ iacerent in tenebris omnia, niſi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non ſolùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortiſſimorum virorũ expreſſas, ſcriptores & Græci & Latini reliquerunt? Quas ego mihi ſemper in adminiſtranda Rep. proponens, animum & mentem meam, ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam. Hæc ille de ſe: ſed non ſolus. Equidem ſentio me iucunda horum virorum recordatione lõgiùs fortaſſe abduci à propoſito. Verùm ab eo non ſunt aliena quæ ad huiuſce ſtudij contentionem cõmendandam pertinẽt: &, ſi fortè meis in hoc genere affectibus indulgens, non ſolùm recreor Ciceronis & amicorum eius, virorum clariſsimorum, nobili exẽplo: ſed & quod eius memoria ſuggerit, lubenter repeto, credo non iniuſtam videri poſſe cauſam miſcendæ & propè perturbãdæ noſtræ orationis. Ergo & alterum in eadem vrbe & Rep. hominũ ampliſsimorum, eiuſdem ætatis atque etiam dignitatis, veluti collegium ad hiſtoriam excolendã coniuratum, quod nũc occurrit, laudabo. Dico ſocietatem Siſennæ, Hortenſij, & Luculli, quæ & Ciceronem excitaſſe atq; inflammaſſe videtur ad ho-

neſtiſsimam ſiue imitationẽ ſiue æmulationem. Valeant III viri R. P. C. illos III viros hiſtoriæ conſtituendæ tam Reip. profuiſſe ſentio, quàm alij obfuerunt. Siſennam hiſtoricum quanti fecerit Cicero, notum eſt. Siſennæ familiaris erat Hortẽſius, ille (inquam) Hortenſius, cuius eloquentiam cùm ſæpè aliàs Cicero prædicauit, tũ verò in ſuo de Philoſophia Dialogo, hiſtoriæ ſtudium incredibile fuiſſe ſignificauit: vt mirari non debeamus ſi & eum hiſtoriæ auctorem bonũ, aliquando laudet ad Attic. & illius Annales prædicet Velleius Paterculus libro ſecũdo ſuarũ hiſtoriarum. Quid de Lucullo dicam, qui etiamnum adoleſcens, neque Siſennæ, neque Hortẽſio in hoc ſtudio cedere ſe gloriatus eſt: & vtrumque tanquam ſponſione & ſacramento prouocare auſus eſt? Sed de eo poſteà fortaſſe viderimus. Nũc vt ad Ciceronem, & ad id, vnde ſum digreſſus, reuertar, & quod inſtat, perſequar: Fateor tam propè paucos ſupereſſe ſcriptores, qui Ciceronis ſecuti ſint pęrcepta de ratione hiſtoriæ ſcribendæ, quàm Oratores pauci fuerunt, qui ad perfectum eius Oratorem proximè acceſſerint. Sed qualeſcunque ſint, qui ſuperſunt: eos tamen ſi ſtudioſè legamus, dabunt quam quærimus ſaltẽ materiam & informationẽ hiſtoriæ. Nam & qui aliud agere videntur, hoc facient, ſi ijs rectè vtamur. Neque poſtrema lectionis noſtræ cura hæc eſſe debet. Non ſcripſit Cicero, quã inſtitue-

inſtituerat & meditabatur, hiſtoriam Romanam. Sed ex reliquis eius libris tantùm & lucis & ornamenti repeti atque referri ad illam poteſt, quantũ ex alio quoquam hiſtorico ſcriptore. In quadam ad Lentulum epiſtola ait ſeſe verſibus tres libros ſcripſiſſe de ſuis temporibus. Iuuat, quinam ij fuerint, aut quãdo ſint ſcripti, ſcire. Itaque liceat nũc mihi hãc inquiſitionem interponere. Audio quibuſdam videri eos eſſe libros, quos alibi ait ſe ſcripſiſſe de ſuo Conſulatu. Sed eos, de quibus quærimus, potiùs crediderim ſcriptos poſt diſceſſum Lentuli Procons. in prouinciam, hoc eſt, aliquot annis poſteaquã de ſuo Cõſulatu ſcripſerat Cicero, de quo ſcripſiſſe videtur L. Afranio & Q. Metello Conſſ. Ac quidem cùm de eo ſuum carmen paſſim decantari vellet, illos de ſuis temporibus verſus, etſi ad Lentulum mittere nõ recuſaret, vix tamen alioqui edendos eſſe putabat. Coniecerit fortaſſe aliquis fuiſſe ἀνεκδότους: quales ſeſe pangere Theopompino genere, aut etiam aſperiore, fatetur lib. II. ad Attic. vt intelligamus fuiſſe propè Satyricos. Sic enim & Theopompus in ſuis hiſtorijs multos aſperè atque acerbè notauerat. Sed & lib. XIIII. ad Attic. ſignificat Cicero, ſeſe librum quendam ἀνέκδοτον perpolire, quem poſt mortem Cæſaris ſcripſerat. Et Dio ei aſcribit quoddam βιβλίον ἀπόῤῥητον. Vtinam verò quæcunque vir ille de ſuis temporibus, quibus mirifica fuerunt in Rep.

myſteria conſiliorum, liberè ſcripſit, nũc euulgari poſſent. Nunc enim ſine eius fraude ſcire poſſemus, quod valde noſtra intereſſet non ignorare. Aſconius prætereà teſtatur eum ſcripſiſſe quendã librum, quem vocauerit Expoſitionem ſuorũ conſiliorum. An quicquam eſt, quod magis deſideret expoſitio hiſtoriæ Ro? Magnũ ergo in eius amiſſione damnum eſt. Sed nonne ex alijs eius ſcriptis quæ ſuperſunt, repeti illa expoſitio vtcunque poterit? Dixit olim Cornelius Nepos, eum, qui legit Ciceronis epiſtolas ad Atticum, non multum deſiderare hiſtoriam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de ſtudijs principum, vicijs ducum, æmulationibus Reip. perſcripta eſſe, vt nihil in ijs non appareat. Quid ſi accedant aliæ ad alios eiuſdem epiſtolæ? Scio multas intercidiſſe. Nam cùm audiam eum ſcripſiſſe Epiſtolarũ libros propè L X X X: ne dimidiam quidem partem ſupereſſe video. Sed quantulumcunque tamen eſt, quod eſt reliquum, ſi diligenter relegatur, quantum cõferet? Et quàm eſſet ſine eo ſubſidio non ſolùm ieiuna, ſed & arida (ne quid dicam grauiùs) hiſtoria Ro? Quãq; illo indicio freti multa in Plutarcho, Appiano, Dione, diligentiſſimis alioqui ſcriptoribus, notare vicia poſſumus? Quàm multa, quæ illi temerè prætererunt, obſeruare? Itaque nuper mirificè ſum recreatus, cùm audirẽ doctiſſimum epiſtolarum ad Atticum interpretem, & nobis &

Reip. propterea pollicitum eſſe libros de mendoſa hiſtoria:neque eſt quicquam quod ab eo magis elicere velim : ac, ſi ex ſponſu vel pacto nudo & pollicitatione agere liceret, ſtrictiſſimo iudicio vel præſcriptis verbis agere hoc imprimis nomine inſtituerem. Neque verò ex epiſtolis modò, ſed & ex Orationibus, & ex alijs Tullij commentarijs præclaram hiſtoriæ Ro. emẽdationem repeti poſſe ſentio. quanquam ſit aliqua cautio adhibenda, ne protinus rem æſtimemus ex ijs, quæ fortè oratoriè dixerit, vt foro & cauſæ ſeruiret : vel ſtudio partiũ, magis quàm ſedato iudicio impulſus : vel etiã ex alieno ſtomacho potiùs quàm ex ſuo ſenſu. Nam & ipſe pro Cluentio, Errat (inquit) vehementer, ſi quis in orationibus noſtris, quas in iudicijs habuimus, auctoritates noſtras conſignatas ſe habere arbitratur. Sanè Plutarchus in ſuis vitis, hiſtoriæ auctorem ſæpè & lubenter laudat Ciceronem. Eum tamen mentitum eſſe in Philippicis, notat in Antonio, ſicuti & Antonium ipſum in refutatione Philippicarũ, de Cicerone dixiſſe quod planè falſum ſit, indicat. Vt autem ex Ciceronis libris dico ampliſsimam & vberrimã hiſtoriæ materiam repeti poſſe : ſic etiam ex aliorum ſcriptorum, etſi hiſtoricos ſe eſſe non profiteantur, commentarijs excerpi multarum maximarum rerum teſtimonia poſſunt, quæ alioqui nos fugiunt. Itaque non poſſum non eorum reprehendere negli-

gentiam, qui cùm hiſtorias requirunt, eò non reſpiciunt. Quid de libris aut chartis loquor? Nonne & veteres ſtatuæ ac picturæ, & lapidibus aut nummis inſculptæ inſcriptiones, & denique quæ aulæis vel periſtromatibus intexta ſunt, hiſtoriæ argumentum vndique nobis ſuppeditant? Ergo, vt anteà dixi hiſtoriam & vniuerſam & verã debere nos quærere: ſic iam dico conſequi poſſe. Et verò ni ita eſſet, non modò inanis, ſed & inſana eſſet cohortatio noſtra. Sed quia vereor, quibuſdã ad deſperationem propenſis id perſuaderi vix ſtatim poſſe: eos rogabo & obteſtabor, ne deſinant bene ſperare, priuſquam in re præſenti ſenſerint nihil eſſe ſpei. Equidẽ etſi ingenio meo nihil tribuam: neque ſit fortaſſe quiſquã, qui mihi, quàm ego, tribuat minùs: & deeſſe meo ſtudio propè omnia ad tantum opus neceſſaria exiſtimem: tamẽ nulla me difficultas, quin ad id aggrediar, deterrebit. Nam etſi maxima facta ſit bonorum librorum veterúmque monumentorum iactura: tamẽ eæ tanquam ex naufragio ſuperſtites tabulæ ſunt, quibus ſi innitamur, in tam vaſto Oceano nauigationem cõficere atque etiam ad portum appellere poterimus: colligamus modò omnia & cogamus ſtudioſè, quæ ſinguli ſcriptores ſparſim tradunt. Scio duces aliquando defuturos in obſcuris & confragoſis veluti ſcopulis: & eos qui præeunt, ſæpè properando præterire multa, in quibus conſiſtendum

ſiſtendum eſt:multa etiam cõfusè miſcere,in quibus euoluẽdis ſudabimus. Sed non profiteor ſine magno labore cõfici poſſe quod inſtituimus. Neque non memini, Plutarchũ in Demoſthene prudenter monuiſſe,eum qui hiſtoriam magnam cõſcribere vult,habitare debere in maxima ciuitate, multis doctíſque viris & libris referta, vt quoties hęrebit,habeat & quos conſulat auctores,& quos rogare teſtes poſſit. Verùm etſi multis, quæ deſiderarem, præſidijs deſtituar, tamen adſunt nonnulla, quæ me conſolantur: quódque Dionyſius Romæ ſe feciſſe narrat, & alij olim eodem exemplo fecere diligentiſſimi ſcriptores, totum iam illud nobis partum paratúmq; eſt, cùm eorum cõmentarijs vtimur. Neſcio, debeámne hîc lugere monumenta,quę interciderunt,an ea potiùs prędicare,quæ ſuperſunt. Sed iuuat admirari ſingularem Dei prouidentiam,qua factum eſt, vt & olim multis modis rerum præteritarum memoria conſeruata ſit,& teſtes acceſſerint,qui eam conſignarent,& eorum conſignata teſtimonia, ſaltem aliqua, quæ omnium ætatum hiſtoriam cõſeruarent,non perierint.Primis quidem aliquot ſeculis & literæ & ſcriptores defuiſſe videntur.Verùm & ſine literis conſeruata eſt eorum memoria, atque etiã,quia per manus tradebatur,propagata.Quid dicam,multos populos ſcribi noluiſſe multa,quæ fideli memoriæ cuiuſq; mandare & veluti impri-

mere volebant? Quid dicam, carminibus tantùm, quæ ediſcerentur, & cantionibus, quæ iactarētur, vulgata diu fuiſſe, quæ poſteà tandem literis conſecrata ſunt? Fateor tamen multa eſſe amiſſa. Cicero in Bruto, Vtinam (inquit) extarēt illa carmina, quæ multis ſeculis ante ſuam ætatem in epulis eſſe cantitata à ſingulis conuiuis de clarorum virorum laudibus, in Originibus ſcriptum reliquit Cato. Quia talibus delicijs veteres ſua conuiuia condirēt, hiſtorias quoque olim vocatas eſſe Bellaria ſcribit Plutarchus. Verùm etſi obliuioſæ & mutę poſteritatis ſilentio ſepulta multa perierint, tamen non dubito pleraque in literas eſſe relata: & quod Germanis (vt de alijs nūc nō loquar) olim accidit, multis populis accidiſſe. Cor. Tacitus ait, veteres Germanos ignoraſſe quidem ſecreta literarum: ſed antiquis carminibus vſos eſſe, fuiſſéq; hoc vnum apud eos memoriæ & Annaliū genus. Vnde & lib. 11. loquens de Arminio, Canitur (inquit) adhuc barbaras apud gētes, Græcorum Annalibus ignotus. Quid igitur tādem? Eginhardus, bonus profectò eius rei, quam dicere nūc volo, teſtis, de ſuo Carolo magno, Barbara (inquit) & antiquiſſima carmina, quibus veterū Regum actus & bella canebantur, ſcripſit memoriæque mādauit. Recitabo alterum nō minus nobile exemplū. In nouis, hoc eſt, nuper repertis Indię Occidentalis inſulis tam dicuntur eſſe homines illiterati, &

lite-

literarum tamen, tanquam Deorum, cultores, vt cùm audirent noſtros ibi Chriſtianos alioqui abſentes ſic inter ſeſe per epiſtolas colloqui, vt alter alterũ intelligat, epiſtolas illas clauſas adorarint, in quibus dicebant incluſum eſſe aliquem diuinũ internuncium Genium. Illi (inquam) tam illiterati homines multorum ſeculorum hiſtoriam ſuæ Gentis memoriámque conſeruarunt partim quibuſdam temerè effictis ſymbolis, vt Ægyptij notis Hieroglyphicis: partim ſuis cantionibus, quas alij alios docent, & in ſuis Choræis cantillant: quales Choros vocãt Areytos. Nunc etiã audio noſtros, qui illic habitant, in literas referre talem & ex talibus carminibus repetitam hiſtoriã. Non dignarer illorum barbarorum meminiſſe: niſi ſi noſtrã nobis barbariem exprobrare maiorẽ illi poſſent, ſi ſimus ἀνιστόρητοι: & nos ab ijs diſcere poſſemus atq; deberemus diligentiam conſeruãdæ publicæ memoriæ. Nã & fas eſt ab hoſte doceri, vt vetus Poëta dixit. Hîc ſi quis me roget de primis hiſtoriarũ auctoribus: dicam noſtrum Moſen primum omnium & antiquiſsimum eſſe ſcriptorem. Nimis enim putidum eſt & ridiculum, quod Plinius neſcio quem Pherecidem hiſtoriæ inuentorem primum fuiſſe fabulatur. Quid verò Moſes, quẽ diuinitus excitatum fuiſſe non dubitamus? Is ab orbe cõdito vſque ad ſua tempora hiſtoriam annorum propè bis mille & quingẽtorum, vt res erant

in ea gente Iudaïca notæ & peruulgatæ & perpetua veluti ſucceſsione abs parentibus acceptæ, literis primus conſignauit ad ſempiternam poſteritatis memoriam. Citat ipſe quidem aliquem librum Bellorum Domini. Sed Hebræi interpretes annotant id dici de libro, qui nondũ ſcriptus erat, ſed erat ſcribendus, & in quem referretur illorum Bellorũ hiſtoria. Iam ſi quis mirabitur tot ſeculis orbem terrarum caruiſſe ſcriptore hiſtorico: tantò magis admiretur diuinum Moſis beneficium. Quid? Quingenti propè anni effluxerant ab vrbe condita priuſquam ſeriò & diligenter cõſcribi atque contexi cœperit hiſtoria Romana. Nam Q. Fabium Pictorem, & L. Cincium Senatorem, qui primo bello Punico viuebant, primos eius auctores laudat Dionyſius. Ait quidẽ & ipſum Romulum deſcripſiſſe res ab ſe geſtas. Sed quales ij eſſent alioqui commentarij vel annales, neſcio. Primam tamen illam hiſtoriam Ro. extare valde optarem, in qua primæ antiquitatis ſimplicitas rudis appareret. De ſuo Pontificio iure Numa plures libros ſcripſit. Verùm in ſuo eos ſepulchro defodit: & multis pòſt ſeculis effoſſos Romani concremarunt. Quid de reliquis illius vrbis monumẽtis dicam? Liuius ait, vſque ad vrbem à Gallis captam raras fuiſſe literas: vnámque fidelis memoriæ fuiſſe cuſtodiam rerum geſtarum: ac ſi quid in commentarijs Pontificũ eſſet, id incenſa vrbe periiſſe. Sed

Lib. 2.

Lib. 6.

Sed vt propterea extincta non eſt illarum memoria: vtque poſteaquàm ſcribi diligẽtiùs fuſiúſque cœpere res Romanæ, mirabiliter aucta atque exculta earum hiſtoria eſt: ſic & anteà exemplo Moſis ſacram & diuinã ſummo ſtudio perſecuti ſunt ſummi Prophetæ. Neque modò apud Iudæos: ſed & apud Ægyptios, Chaldæos, Perſas, Romanos, hiſtoriæ, tanquam rei ſacroſanctæ, cura ſummis ſacerdotibus mandata eſt: ipſique etiam Reges & Principes maximi, & doctiſsimi ac nobiliſsimi quique viri, hãc deinde ſuſceperunt. Nam neque alijs temerè tãtùm permittebatur. Neq; ſanè cuiuis licere hoc debet. Primus apud Romanos homo libertinæ conditionis, L. Octacilius Pompeij Magni præceptor, hiſtoriã ſcribere auſus eſt, quæ non niſi ab honeſtiſsimo quoque inter ingenuos ſcribi ſolebat, vt Cornelius Nepos ait. Quid dicã, quod Plinius lib. XXXV narrat, perpetuo interdicto cautum fuiſſe, ne ſerui docerentur pingere, cùm ſoli ingenui & honeſtiores hanc artem exercerent? Quantò magis hiſtoriæ ſcriptione ſeruis aut viliſsimis hominibus interdicendum erat? Vtinam itaq; edicto aliquo perpetuo, homines inepti, futiles, vani, atq; etiam inteſtabiles, & quibus nulla alioqui teſtimonij dictio eſt, repreſsi fuiſſent, tantùm ſibi ne arrogarent, vt rei & maximæ & nobiliſsimæ & ſanctiſsimæ manus illotas impuráſque iniicere auderent. Antiquitatis nunc me-

moria melior, caſtior, caſtigatior eſſet. Conquererer, monachos poſtremis temporibus tãtùm ſibi ſumpſiſſe. Sed vt impudenter & ſtultè conficta & ineptè ſcripta ab ijs multa eſſe fateor: ſic nonnihil nos ijs debere agnoſco, per quos factum eſt, vt eorum temporũ aliqua, potiùs quàm nulla, extaret hiſtoria: quíque quo tempore illius curam alij abiecerant, eam & ſuſceperunt derelictam, & quoad potuerũt, ſuſceptam ſuſtinere conati ſunt. ac fortaſſe res erant, quæ melioribus magíſq; politis ſcriptoribus dignæ non erant: ne non ſimiles haberent labra lactucas: quanquam non fuerint omnes vel fatui vel rerum imperiti monachi, qui huic rei operam dederunt. Imò verò plerique maximis anteà muneribus in Rep. perfuncti, in illam ſolitudinem ſecedebant, vt liberiori in ocio, ſine quo hiſtoria ſcribi vix ac ne vix quidem poteſt, literis mandarent quod in maximis negocijs occupati, de Rep. didicerant. Fortaſſe rerum Eccleſiaſticarum tales aliquis teſtes magis audiendos eſſe putaret. Ego verò in earum rerum hiſtoria cõſeruanda magis doleo veterem Chriſtianorum morem non eſſe obſeruatum. Habuit enim vetus Eccleſia delectos ſuos (vt Iuris verbo vtar) actuarios, qui & diligenter & bona fide colligerent publicáque auctoritate conſignarent illarum rerum memoriam: & in ſuis Archiuis talia incorruptæ fidei monumenta, quæ tamen omnibus paterẽt, adſeruauit.

uauit. Hieronymus contra Lucif. recitans hiſtoriā concilij Ariminenſis, de quo multi multa fingebant, Si quis (inquit) à nobis fictum putat, Scrinia publica ſcrutetur. Plenæ ſunt Eccleſiarū arcæ. &c. Quid ipſi veteres Romani? Dio narrat olim ad Senatum Ro. relata fuiſſe, quæcunque in orbe Ro. paſsim gererētur memoria digna: eáque illius auctoritate & mandato, publicis tabulis diligenter & bona fide inſcripta fuiſſe. Cæſarum verò temporibus hunc relationis atque annotationis morem deſiiſſe: multáque fuiſſe ſuppreſſa: & propterea ſeruiētis illius Reip. hiſtoriam obſcuram eſſe: liberæ autem liquidam & integram. Cæterū Cor. Tacitus fatetur res quoque ipſas, quæ tunc gerebantur, fuiſſe obſcuriores atque humiliores: minúſque propterea dignas maiori luce. Ac quidem lib. XVII. admonet, poſt pugnam Actiacam, atque omnem poteſtatem ad vnum collatam, magna ingenia ceſsiſſe, & hiſtoriæ veritatē pluribus modis eſſe infractam, primùm inſcitia Reip. vt alienæ, mox libidine aſſentandi, aut rurſus odio aduerſus dominantes. Intereà tamen libro XIII. ſignificat ſcripta quædam tum quoque fuiſſe diurna acta vrbis (ſic enim vocat) ſed ijs res viliores, ſicuti Annalibus illuſtres, mandari ait: quanquam & illam (vt iterum appellat) diurnā Actorum ſcripturam in ſuis Annalibus citet. In Dialogo de Oratore laudat Muciani vndecim libros Actorum:

ſed acta eo loco intelligit cauſas in Iure & foro a-
ctas, prẹſertim publicas. Vt vt autē Dio ſeſe excu-
ſet, quòd temporibus Cæſarum mos ille antiquus
conſeruandæ memoriæ publicæ neglectus ſit: ta-
men non omnino ſtatim derelicta eſt hæc cura &
cuſtodia. Quid? Tertullianus noſter, ille inquam
Tertullianus, veterum Eccleſiæ ſcriptorū doctiſ-
ſimus, & omnium antiquitatum, hiſtoriarúmque
cognitione clariſsimus, ſæpe laudat recōdita quę-
dam Romanorum ἀρχεῖα, & in ijs latuiſſe ſignificat
multa ad Eccleſiæ quoque Chriſtianæ hiſtoriam
valde neceſſaria. Sic in Apolog. ad Romanos, Cō-
ſulite (inquit) commentarios veſtros: illic reperie-
tis primùm Neronem in hanc ſectam gladio fero-
ciiſſe. Et rurſus loquens de Eclipſi, quæ viſa eſt,
cùm eſt Chriſtus cruci affixus, Eum (inquit) mun-
di caſum in Archiuis veſtris habetis. Sed & libro
quarto contra Marcionem ait Romana Archiua
cuſtodire cenſum Auguſti fideliſsimum teſtē Do-
minicæ natiuitatis. Denique aduerſus Gnoſt. alle-
gat inſtrumenta Imperij, vbi de Petri & Pauli cæ-
de agit. Si hæc tam diligenter inſcripta Romanis
Archiuis erant, quæ ne à noſtris quidem Euange-
lij interpretibus ſatis explicari hodie poſſunt, quā-
tumuis alioqui multa de ſacra hiſtoria illa tota cō
mentantibus: quàm fuiſſe putamus diligentes &
copioſos tales Actorum commentarios? Et ſi au-
tem inuidioſè ſuppreſsi, & tāquam Sibyllini libri
in

in occulto habiti ſint, tamen Tertulliano ad eos excutiendos & peruolutandos aliquis aditus patefactus fuiſſe videtur. Nunc cùm ij planè intercciderint, nulla eſſe poteſt tam curioſa noſtra diligẽtia, quę quicquam elicere ex ijs poſsit. Sed nõ omnia omniũ vel Rerumpublicarum vel ciuitatũ ſiue Archiua ſiue polyptycha (ſic enim in Iure quoque noſtro appellantur) perierunt: quæ quidem ſi pateant hiſtoricis, vberem profectò materiam hiſtoriæ ſuppeditabunt. Ac lubenter quidẽ fatemur atque etiam prędicamus nobiliſsima & ampliſsima eius generis ſupereſſe κειμήλια & inſtrumenta Regni Francici, & Curiæ Senatúſque Pariſienſis: vt & antiquitatũ rerúmque Eccleſiaſticarũ ſcrinia magna Romæ in Vaticano adſeruari audio. Rogamus verò eos, quibus hæc patent, vt cùm alijs cõmunicent, quæ omnium intereſt non ignorare, & hiſtoriam tali tantáque acceſsione ornent: & vt Plutarchus Delphicos & Laconicos cọmentarios in ſuis vitis atque hiſtorijs ſæpè citat, liceat nobis noſtrarum ciuitatum vti monumẽtis. Vt vno verbo dicam: Magnæ & vberes ſunt reliquiæ veteris memoriæ, ſi ijs ipſi nõ defuerimus. Non ſum oblitus, quod paulò antè dixi. Fateor iterum, quod ſine magno dolore facere nõ poſſum, magnam veterum & monumentorũ & annalium & hiſtoriarum partem intercidiſſe. Nam etſi tantùm numerarem eos hiſtoriarum ſcriptores, quorũ vel Plu-

tarchus vel Athenæus paſsim meminit, ſentio factam eſſe incredibilem iacturam. Cæterum hoc quoque accidiſſe video, vt pleraque tum demum intercidèrint monumenta, cùm ab alijs, qui nũc extant, ſcriptoribus eadẽ eſſent repetita, eædémq; iam res ex aliorum libris in alios libros tranſlatæ, magíſque etiam expoſitæ in poſterioribus eſſent. Plutarchus in minoribus ſuis Parallelis recitãs antiquiſsimas Rom. hiſtorias, teſtes tantùm citat rerum Italicarum libros Græcè ſcriptos ab Ariſtide Mileſio, Alexarcho, Ageſilao, Ariſtobulo, Alexãdro Polyhiſtore, Ariſtocle, Theotino, Theophilo, Dorotheo, Doſitheo, Dercyllo, Clytonymo, Cryſippo. Hi nunc omnes auctores interierũt. Sed an ex ijs Plutarchus quicquam recitat, quod nos ex aliis, qui extant, copioſiùs repetere nõ poſſumus? Idem Plutarchus in aliis ſuis Parallelis, hoc eſt, illuſtrium virorum vitis, quæ Græcam, Latinámq; hiſtoriam deſcribunt, auctores plus quàm ducentos, ex quibus illã collegerit, laudat. Si dixero, ne decimam quidem eorum partem nunc extare, nõ mentiar. Sed ipſe Plutarchus, quod alioqui ab iis iam fruſtra requirimus, ſuppeditat. Ne illos quidẽ Plutarchi libros integros ſupereſſe ſcio. Sed alii, qui superſunt, eos ſupplent. Mirabilis profectò eſt quædam in hoc genere pugna eorum, quę obliuionem parere, & eorum, quę memoriam rerum geſtarum tueri conantur. Plinius ad Tacitum, Au-

guror

guror(inquit)hiſtorias tuas fore immortales. Vtq́; non eſſet vanum hoc augurium, Imp. Tacitus eas multis exemplaribus deſcriptas iuſſerat adſeruari in publicis bibliothecis. Ipſe Dio narrat ſeſe ad hiſtoriam ſcribendam diuino quodam ſomnio cõfirmatum fuiſſe, cùm ex eo intellexiſſet, illam, quã ſcriberet, nullo vnquam tempore eſſe perituram. Perierant tamen Taciti & Dionis commentarii, víxque tãdem aliqua eorum pars reuixit & ex ſuo ſepulchro eruta eſt. Sed quod planè periit, nonne aliunde ſarciri & aliorum libris cõpenſari poteſt? Nihil attinet nunc oſtẽtare ſuperſtites bibliothecas, quæ nos bene ſperare iubent. Sed vt Plinius ſcripſit ſe ſuorum temporum hiſtoriã orſum eſſe à fine Aufidij Baſſi: ſic dicere poſſum Herodotum à fine Prophetarum, Thucydidem à fine Herodoti, Xenophõtem à fine Thucydidis. Hiſtoriæ Ro. primã partẽ Dionyſius præcipuè ſuſceperat, profeſſus ſe eius hiſtoriæ ſcriptionem producere velle vſque ad initium primi belli Punici. Secundam Polybius anteà ſuſceperat: poſtea Liuius tertiam potiſsimùm explicare voluit. Etſi autem maxima horum ſcriptorũ pars nunc interierit, tamẽ poteſt & hæc lacuna repleri, & hoc ſarciri damnum. Tacitus nõ procul à fine Liuij ſuos Annales orditur, Marcellinus à fine Taciti, hoc eſt, à principatu Neruæ, vt Herodianus ab exitu M. Antonini, in quo deſierat Dio. Quid pluribus verbis talia ſuc-

ceſsionis continuæ exempla in alijs ſcriptoribus commemorem? In re præſenti multò id commodiùs diligentiúſque oſtẽdero. Nunc dico, ne tempora quidem literis omnibus inimica potuiſſe nobis earum pręſidia eripere, & hiſtoriam ſic certaſſe cum barbarie, vt hæc illam opprimere non potuerit, vt huic illa minimè ceſſerit, denique vt hãc illa veluti in triumpho circumduxerit. Ne rurſus longior ſim, breuiter delibabo tantùm poſteriora. Qualeſcunque reliquiæ nobis relictæ ſunt (hoc enim dicendum iterum eſt) hiſtoriam ſatis integrã conflare vtcunque poſſunt, ſi abs ſingulis ſcriptoribus ſingula corrogando, omnia perueſtigemus, & quod ſinguli conferent, aptè colligamus atque coniungamus. Nam & diligentiam perquirendi, & artem quandam quæſitis rectè vtendi, neceſſariam eſſe profiteor. Vtraque verò ſi adſit, tum certè magis atque magis admirabimur vtrunque illud, quod anteà dicebam, hoc eſt, & veterum omnibus ſeculis hiſtoricorum, qui in hoc genere ſcriptionis, tanquam in acie alij alijs ſucceſſerunt, & quaſi in decurſu lampada acceperunt abs decedẽtibus, continuam atque conſpirantem fuiſſe contentionem: & poſt tantam barbarorum temporũ tempeſtatem, atque adeò literarũ vaſtitatem, tantùm eſſe reliquum veterum monumẽtorum. Poſt mortem Conſtantini, Imperio partim diuiſo, partim aliò tranſlato, & neſcio quò abductis legioni-
bus

bus inundare cœpit illa barbarorũ colluuies. Nõne mirum eſt tũc nihilominus hiſtoriam diligenter eſſe conſcriptam, ſed & quæ tunc conſcripta fuit, ad nos perueniſſe. Quid? Valens Imperator in Oriente domi & foris cælum terræ miſcebat: & nihilominus alit hiſtoricos, qui etiam cùm Græci eſſent, Latinè nobis exponant quod quærimus. Nullis liberalibus ſtudiis eruditum fuiſſe fatetur Ammianus Marcellinus libro XXXI. Iubet tamen, vt Eutropius res Romanas ab vrbe condita vſque ad ſuam ætatem colligat. Id non inelegãter præſtat Eutropius: cuius etiamnum extat (vt appellatur) Breuiarium. Cùm ad ſuæ ætatis hiſtoriam peruenit, ait ſeſe eam maiore ſtylo dicẽdam reſeruare ad maiorem ſcribendi diligentiam. An id quoque prꝑſtiterit, ignoro. Sed bene habet. Eodem tempore in eadẽ aula vixit Ammianus Marcellinus, qui cumulatè hoc præſtitit, homo quidẽ militaris, ſed tam literatus miles, támq; veterum literarum ſtudioſus, vt nihil nõ perueſtiget. Nam & quod in Gallorum monumẽtis inciſum fuerat de eorum antiquiſſima origine, legiſſe ſe ait libro XV. Denique (vt vno verbo dicam) diligẽtiſſimus ſcriptor eſt. Eſt quidẽ ſcabra eius, hominis nempe Conſtantinopolitani, oratio Latina: ſed rebus eſt doctis referta, & variam, multiplicem, recõditámq; lectionem includit, & verò hiſtoriã, quam alius non expoſuerit, copioſè explicat. Denique

hunc Marcellinum cum Tacito, à cuius fine, vt dixi, orſus ſuam hiſtoriam eſt, comparare auſim: & cùm anteà Tacitum cum Liuio tantum habere ſimilitudinis dixi, quantum vnius cum alterius habuit Reſp. nunc multò magis dixero Marcellinum Tacito non eſſe diſſimilem: eſſe tamen vberiorem. Iam verò ſi eius commentarios ſuperſtites de temporibus Conſtantij, Iuliani, Valentiniani Valentíſque coniungamus non modò cum ijs, quæ ex legum libris repeti poſſunt, ſed & cum Eccleſiaſticis eorum temporum monumentis, quæ plurima etiam ſunt: certè maxima illius hiſtoriæ materia memoriáque nobis occurret.

Poſt mortem Theodoſij barbaries magis atq; magis graſſari cœpit, quæ vrbe euerſa, in Italia rerum potita eſt: & ecce ex Africa Auguſtinus magna nobis præſidia ſummittit. Incitauit enim ſuũ Paulum Oroſium, vt ab orbe cõdito ad ſua vſque tempora perpetuæ hiſtoriæ memoriã renouaret. Quid dicam, ipſam Theodoſij II vxorem Eudociam, fœminam doctiſſimam, & Athenienſi philoſopho patre dignam filiam, & Imperatoris maximi coniugio digniſsimam virginem, Heroïcis verſibus Perſica mariti bella elegantiſsimè deſcripſiſſe? Si ad Iuſtiniani noſtri tempora tranſeam, occurrent Procopius & Agathias: & ijs proximus Euagrius, qui hiſtoriæ Eccleſiaſticæ παραλειπόμενα perſecutus eſt abs Theodoſio ſecundo, vſque

ad Mauricij Imperium: quibus profectò tẽporibus triſtiſsima Reip. facies fuit. Sed fortaſſe in Oriẽte quidem adhuc aliquid literarum & lucis ſuperfuit: In Occidente verò omnia erant denſiſsimis tenebris ſepulta. Equidem negare nõ poſſum obſcurum eſſe chaos. Sed in ea quoque caligine conati ſunt quidam memoriam ſuorum temporũ poſteritati relinquere. Atque hîc quidem mihi in mentem venit ille Leo, magnus, vt videtur, vir in aula Tholoſana Regis Gothi. Is hortatus erat Sidonium Apollinarem, qui tũc in Gallia vnus erat literis & eruditione pręſtantiſsimus, vt hiſtoriam eius temporis ſcriberet. Sidonius ſapientiſsimè iudicans, quorum potiſsimùm ſit hominum, hiſtoriam ſcribere, reſpondet, ipſum Leonem id potius ſuſcipere debere & præſtare poſſe. Quotidie nãque (inquit) per potentiſsimi cõſilia Regis, totius ſolicitus orbis, pariter eius negocia, iura, fœdera, bella, loca, ſpacia, merita cognoſcis. Vnde quis iuſtiùs ſeſe ad iſta ſuccinxerit, quàm ille, quem conſtat gentium motus, legationum varietates, facta ducum, pacta regnantium, tota denique publicarum rerum ſecreta didiciſſe? quique præſtanti poſitus in culmine, nec neceſſe habet vel ſupprimere verum, vel concinnare mẽdacium? Vtinam verò hic Leo hanc hiſtoriam nobis reliquiſſet. Nã cùm vir talis fuerit, digniſsimus erat, qui illi rei ſe dederet: & ea tunc erant in hoc Occidẽte tempo-

ra, quorum memoriam valde requirimus propè alioqui amiſſam. Quàm multa, quæ ignoramus, cognoſcere poſſemus de Regni Frãcici initijs, déque Gothici in Aquitania atque Italia ſtatu? Nam probabile eſt Leonem illum, cùm Alarici Tholoſani Regis conſilia regeret: & Theodorici, qui ſocer Alarici fuit, & Clodouei Franci, cuius filiam duxit Alarici filius, conſilia cognouiſſe, & res maximas tunc ab illis tribus magnis Principibus geſtas, quæ nunc obſcura obliuione ſepultæ ſunt, illuſtrare potuiſſe. Neque tamen contemnendum eſt, quod ex Sidonij epiſtolis elici poteſt, quantulumcunque ſit illud. Factũ verò deinde eſt, vt cùm viri togati in Reipublicæ gubernatione occupati hanc curã non ſuſciperent, quæ tamen ad eos magis pertinebat: ipſi monachi, ocioſi homines, vltrò ad eam rem ſint aggreſsi. Ac Sidonius quidem verecundè reſponderat, eam abs ſuo ordine (erat autem Epiſcopus) valde abhorrere. Sed monachi cogitarunt ſatius eſſe aliquam, quàm nullam hiſtoriam contexi. Nihil nunc dicam de Caſsiodoro, primùm Conſule & Senatore, deinde monacho: quem omnes fatentur plurimũ ad hanc rem contuliſſe. Sed habenda etiam gratia eſt ipſi Gregorio Turonenſi Archiepiſcopo, qui Francorum Regum ante Caroli magni tempora res geſtas, vt potuit, deſcripſit. Habenda eſt gratia Annonio monacho, qui poſtea eandem hiſtoriam ſuſcepit,

&

& ad ſuam ætatem vſque perduxit. Quid dicam de Beda, qui ſuorum Angloſaxonum Britãnicam hiſtoriam collegit? Quid futurum erat, ſi temporibus illis non affulſiſſent tales hiſtorici, qui nobis etiamnum de rebus illis multa quærentibus vtcũque reſpondeant? Atque hoc quidẽ exemplo plures deinde eius ordinis ſcriptores excitati ſunt, qui Carolo Magno, eiúſque poſteris adfuerunt: quorum monumentis tam nunc carere nõ poſſumus, quàm vtimur perlubenter. Paulum Varnefridum Diaconum Aquilegienſem Longobardum Longobardicarum rerum ſcriptorẽ Carolus Magnus euerſo Longobardorum regno, eorúmque Rege Deſiderio capto, aluit, propè vt olim Veſpaſianus Ioſephum: eundémque nihilominus filia Deſiderij impulit, vt ad Eutropium libros duos appenderet: & abs Iuliano hiſtoriam produceret ad noſtrum vſque Iuſtinianum, hoc eſt, vſque ad principium regni Longobardici. Quis non agnoſcit, quantum & huic propè monacho debeat eorum temporum hiſtoria? Quid dicam de Eghinardo, qui ſui Caroli Magni, cuius Cancellarius fuiſſe dicitur, vitam deſcripſit? Contemnãt, qui volent, talia auxilia, & (ſi etiam velint) faſtidioſè reſpuant. Ego in deſerta ſolitudine duces, ne monachos quidem, contemnam, quibus aliquã veluti facem præferentibus vtcunque conſpicio, quod alioqui planè non viderem. Fateor tribus ante & poſt Ca-

M

rolum ſeculis hiſtoriam Frãcorum Regum valde obſcuram videri, cùm barbaries in Gallia veluti reuocaſſet veterum Druidum morem, qui res ſuas literis non mandabant. Sed tantò magis colligendum eſt, ſi quid ſit ſcriptum: & ſpero fore, vt ex illius nobiliſſimi regni Archiuis aliquando plura eruantur. Intereà quoſdam, qui ſe alioqui in ſolitudinem abdiderant, nobis occurrere indices & teſtes eorum temporum, æquo animo patiamur. Et cur tandem nobis etiam nõ gratularemur, vnum inter eos Abbatem Vrſpergenſem anno M. C C extitiſſe, qui fideliter collegerit illã barbarorum in Germania temporum, ſuorúmque Imperatorũ hiſtoriam, in qua alioqui caligaremus? alterúmq; in Hiſpania Rodericum antiſtitem Toletanũ paulò pòſt idem feciſſe? Saltem ſuæ gẽtis memoriam aliquam nobis reliquiſſe. Sint licet rudes tales cõmentarij, tamẽ quædam (vt ita dicam) faculæ ſunt, quæ efficiunt, vt in ea obliuionis profunda nocte, in qua cęci planè eſſemus, aliquid videamus. Gręci & politiores & fœliciores in hoc genere ſemper fuerunt. Ventum erat ad annum M. L X X. cùm in Imperio Conſtantinopolitano ipſe Patriarcha Ioannes Xiphilinus, Dionis Græcam rerum Ro. hiſtoriam nobiliſſimam, non modò in lucem reuocauit, ſed & elegãti epitome, vt memoria facilior eſſet, exornauit, cùm aliæ nationes vix vllam tenerent earum rerum memoriam. Cúmque ad

ſuam

ſuam vſque ætatem hiſtoriam nō perduxiſſet: ecce ſtatim Zonaras, monachus ille quidem, ſed doctus & literatus monachus, & maximis in Imperio Cōſtantinopol. muneribus anteà perfunctus, perſequitur, quod Xiphilinus dereliquerat: & vniuerſæ hiſtoriæ ab orbe condito non inelegantes epitomas concinnat. Deſijt in ſuo Imp. Alexio Comneno: nec ſatis diligenter expoſuiſſe viſus eſt illam ſui temporis hiſtoriam: quo tamen tempore Occidens cum Oriente congreſſus, & vterque veluti orbis concurrens, magnā & illuſtrem hiſtoriæ nouæ materiā ſuppeditabat. Sed Anna Alexij illius filia, fœmina eruditiſsima, tāti dux fœmina facti, libris XX. ſuæ Alexiados, paternam hiſtoriā ita deſcribit atque illuſtrat, vt eius ætatis & Imperij & Orientis ſtatum liquidò etiamnum conſpiciamus: & alteram in Anna Eudociam, vel potiùs maiorem gloriam maiúſq; decus admirari cogamur. Eant nunc, qui ſuæ ignauiæ, barbarorum tēporum tenebras obtendunt. Vix me cōtinere poſſum, quin exclamem,

Vos etenim iuuenes animos geritis muliebres,
Illáque virgo viri.

Certè vt Romanis olim Imperatoribus, & Perſicis Regibus turpe & pudendum fuit aliquando vinci ab vna muliere Zenobia, barbaris illis tēporibus, quibus Valerianus & Gallienus, ſeruiebāt dicam an imperabant? Sic pudorem ignauiæ ijs incutere

eadem debuit, quæ etiam Romanos hiſtoricas literas Romę docebat. Certè Trebellius Pollio ſcribit, tam peritam Alexandrinæ atque Oriẽtalis hiſtoriæ fuiſſe, vt & eius epitomas conſcriberet. Neque dubito, quin eo ſtudio animum illum ſuum pluſquàm virilem, & admirabilem prudẽtiam in rebus gerẽdis, atque in aduerſis, ipſaque adeò captiuitate inuictam conſtantiam confirmarit. Sed cùm legimus Annæ Alexiadem, an nõ multò magis nos noſtræ ignauiæ puderet? Intereà bene habet: obſcuriſsimorum temporum lucem inde, vnde minimè ſperaſſemus, nobis affulgere. Vt autẽ Anna Zonaram veluti excepit, ſic Zonaram conſecutus eſt Nicetas, Nicetã Calchondylas: vt iam de alijs eorum temporũ ſcriptoribus Græcis, qui nondum prodierunt, non loquar. Sed ne illis quidem noſtri Occidentales, qui tunc Aſiam & Syriã victores peruagabãtur, in hoc genere ceſſere. Poſt Gotifredum & Balduinos duos, primum & ſecũdum, Reges Hieroſolymitanos maximis rebus geſtis nobiliſsimos, nonne etiam laudantur Balduinus tertius, & huius frater Almaricus, & Almarici filius Balduinus quartus, quòd Iuris & hiſtoriarũ eſſent ſtudioſiſsimi? Nonne liberaliter aluerunt Gulielmum illum noſtratem, qui poſteà Archiepiſcopus Tyrius fuit, & quem Balduinus quartus præceptorem, deinde Cancellarium habuit? Nõne hiſtoricum lumẽ Orientis eſſe iuſſerunt? Non-

ne Amalricus ille Balduinorum filius, frater, pa-
ter, factus quoque Rex Hieroſolimitanus curauit
ab illo conſcribi ignotam alioqui noſtris, Orien-
talium Principum integram hiſtoriam annorum
DLXXVII. eíque ad tantum opus Arabicos etiã
libros maximis ſumptibus comparatos ſuppedi-
tauit? Nõne & ille Tyrius ſuorum Principum ad-
mirabilem, quæ etiamnum publicè extat, hiſtoriã
abs Gotifredo per annos LXXX. fideliſsimè con-
texuit? Factum id eſt, cùm ad annum Chriſti mil-
leſimum ducenteſimum hiſtoria paulatim acce-
deret: & ecce centum pòſt annis caſu mirabili ex
media Armenia in Galliam atque adeò in mona-
ſterium pertrahitur Haytonus, qui magis atq; ma
gis ſui Orientis ſtatum, ſi non facundè, at certè fi-
deliter (quod, qui ſuperſunt eius commentarij, te-
ſtantur) noſtris exponeret: ac vbi minimè noſtri
putabant, ibi literas tunc lucere narraret, in illo
nẽpe extremæ Indiæ admirabili Regno Cathayo:
cuius iam ea erat gloria, vt Cathayni poſſent & au
derent iactare, ſe duobus oculis, Latinos non niſi
vno preditos eſſe: reliquas verò gentes eſſe cæcas.
Certè vetus erat hoc Græcorum prouerbium, ho-
mines demũ literatos διπλοῖς ὄμμασιν ὁρᾶν: quod qui-
dem de hiſtoricis magis etiam dici poteſt. Nonne
Europæi noſtri cum illud audirent, ad honeſtiſsi-
mam contentionem excitari debuerunt? Quid?
Cùm eodem tempore Paulus Venetus (cuius libri

non ignobiles extant) totam illam Indiam & Tartarorum Imperium nouum & admirabile, quod perluſtrauerat, domum reuerſus deſcriberet: cùm illius & hiſtoriam, quam in re præſenti cognouerat, recitaret, & ciuitates ampliſsimas literis & legibus excultas, & ipſam Regiam aulam picturis hiſtoricis inſignitam eſſe narraret: deniq; cùm illius Cublaij magni Chami ad Pontificem Romanum epiſtolam adferret: credo, noſtrorum ſtudia inflammauit. Cùm olim nõ diſsimili exemplo accidiſſet, vt Taprobanæ inſulæ Rex Legatos Romã miſiſſet ad Imperatorem Claudium, Romani magna cum admiratione audiuerunt tales noui veluti orbis teſtes atque nuncios: neque non Plinius quod illi Legati retulerunt, in ſuæ hiſtoriæ commentarios poſteà retulit. Maius autem quippiam fuit, quod de Paulo Veneto nunc recitaui: neque profectò minus admirabile eſt, noſtra ætate, non ſolùm ab Abiſsino Rege Æthiopiæ, ſed & ex Themiſtitana ciuitate nouæ Indiæ Occidentalis, tanquam ex altera Canta Legatos Romam appuliſſe cum ſuæ Reipublicæ literis atque commentarijs. Vbi tales ſtimuli noſtros vrgebãt, certè nullus deſidiæ locus relictus fuit. Quid ergo intereà noſtra Europa? Non eſt iam neceſſe pluribus verbis dicere, quantum infelix elaborarit, vt cùm magna literarum, doctorúmque hominum penuria laboraret, tamẽ res ſuas ab obliuione vindicaret. Non eſt

Li. 6. cap. 22.

eſt neceſſe omnes commemorare, qui proximorum ſaltem annorum CCC. memoriam, hiſtoriámque noſtrorum Regum & Principum diligẽtiſsimè & ſimpliciſsimè expoſuerũt, homines fortaſſe impoliti, ſed quò minus ſimulationis aliquo artificio eruditi, tantò magis ad veritatis teſtimonium idonei. Neque tamen defuerunt doctiſsimi atque literati homines, qui tandem perpolirent, quod illi priores informarant. Certè etſi tantùm cõſideremus, ecquid vna nobis Italia ſuppeditet: neque Blondi Flauij ſubſidia, qui hiſtoriarum ab inclinatione Romani Imperij libros XXXI. edidit ante annos centum: neque qui illum conſecutus eſt, Antonij Sabellici Enneadas & Decadas: neq; huius veluti ſucceſſores duos, Petrum Bembum & Paulum Iouium: neque illius, qui Britanniæ datus eſt, Polydori Anglicam hiſtoriam: neq; Pauli Æmilij commẽtarios de rebus geſtis Francorum, quiſquam literatus contempſerit. Sed clariſsimorum virorum labores in re præſenti laudabimus. Illud modò, quod vt video, longiùs me abduxit, dicere volui: non deeſſe ſcriptores, nõ monumenta, non memoriam, non lumen, vel in tenebricoſis temporibus, vt quod ſuſcipimus, bona cũ ſpe perſequi poſsimus. Vbi factum aliquod hiſtoria verè & fideliter narrauit, protinus (vt in teſtimonijs fit) quæri ſolet ac debet de tempore & loco. Nam neque alioqui integra narratio eſſet.

Ac temporis quidem magnam rationẽ imprimis habent, qui ſcribunt Annales aut Diaria. Sed hiſtoria ſæpè non requirit tam minutam & ſcrupuloſam Chronologiam: neque tam exiliter aliquãdo diuidi ſe patitur: neque ſemper diem & Conſulem habet. Verùm confusè omnia miſcere, nũquam licet: & quantum poteſt, fugere hiſtoricus debet ὑστερολογίαν. Eſt quidem pluſculum difficultatis in cõparatione τῶν συγχρονῶν. Sed fuit olim multò plus fortaſſe, quàm ſit hodie. Sanè Plutarchus, vt in Lycurgo valde laborat, ſeſe vt euoluere poſſit: ſic in Solone ingenuè fatetur, rem eſſe tam variè iactatam, vt diu multi in ea componenda atq; concilianda fruſtra ſudarint. Verùm tanto magis ætati noſtræ gratulari debemus, & doctiſſimis hominibus gratias agere, qui talia fœliciter explicarunt. Athenæus ipſum Platonem, atq; etiam Xenophontem grauiter accuſat, quòd quorundam tempora ſæpè notauerint falsò & imperitè: vt & Thucydides Hellanicum, & Dionyſius Fabiũ Pictorem, & alij alios. Sed & Cicero ſcriptores quoſdam meritò reprehendit, qui Numam Pythagorę diſcipulum fuiſſe aiebãt, cùm Pythagoras aliquot poſt Numam ſeculis primum natus ſit: vt tantò magis mirer Ouidium in eodem errore tanquam in luto hęſiſſe. Sunt ij quidem certè ridiculi & fœdi errores. Sed cùm magnos alioqui & doctos viros ijs ſubinde implicari videmus, intelligimus nos

nos cauere nobis debere. Hîc mihi venit in mentem, quod idem Cicero in quadam oratione pro Gallio lepidè narrat. Nō extat illa oratio. Sed Hieronymus ad Nepot. loquens de imperitis concionatoribus, ex illa recitat, quod iam recitabo. Quidam (inquit Cicero) poëta nominatus, homo perliteratus, cùm facit Euripidem & Menādrum inter ſeſe, & alio loco Socratem & Epicurum diſſerentes, quorum ætates non annis, ſed ſeculis ſcimus eſſe diſiunctas: quantos is plauſus & clamores mouet? Multos enim condiſcipulos habet in Theatro, qui ſimul literas non didicerunt. Scitè profectò & ſalsè Cicero. Sed quantos cachinnos, & quales ſannas in conſeſſu doctorum hominum excitaret tam ridicula ἀνιστορησία? Atqui non modò indocti illi concionatores, de quibus agit Hieronymus, ſed & doctiſsimi in Eccleſia doctores miſerè ſe & alios nimium credulos in hoc genere aliquando fefellerunt: vt Epiphanius, cùm de Iuſtini Martyris ætate agit: & Socrates ille Eccleſiaſticæ hiſtoriæ non ignobilis auctor, cùm de Polycarpo. Quid dicam de ipſo Auguſtino, qui diſputans de hiſtoriæ vtilitate, ait Ambroſium contra Platonicos, qui noſtros à Platone omnia didiciſſe fingebāt, dixiſſe, Platonem temporibus Hieremiæ profectum eſſe in Ægyptum? Ac quidem alibi agnoſcit ſe memoria lapſum eſſe, cùm illud Ambroſio tribuit. Sed an alioqui tandem vidit ſatis, quàm

Lib. 2. de doc. Chriſt.

Libr. 2. Retracta.

Lib.18. de ciuitate Dei.

fuerit Plato poſterior Hieremia? Vidit. Nam ſcribit Platonem natũ eſſe poſt Eſræ tempora. Et verò Pagani noſtros talibus de ſuorum auctorum antiquitate diſputationibus tam valde exagitarunt, vt Chriſtiani tandẽ coacti ſint τῶν χρονικῶν ſtudio magnam operam dare. Quod & Clemens Alexãdrinus, & poſtea Euſebius ſedulò fecerunt: & qui eos conſecuti ſunt, tam id diligenter ſunt perſecuti, vt iam minimè requiram illius Caſtoris Rhodij veteres commentarios, qui dicitur ſcripſiſſe τὰ χρονικὰ ἀγνοήματα. Sed quia multos video nihilominus inſcitia quadam præcipites ſæpè in hoc genere labi, cogor, meos, vt ſibi caueant, monere. Pudet profectò me, cùm Bartolum & Paulum Caſtrenſem, nobiliſsimos iuris interpretes, lego, de Papiniani & Diocletiani ætate ad quarundam legum conciliationem ineptiſsimè atque adeò ſtolidiſsimè nõ tam loqui, quàm nugari. Verùm bene habet: vix vllus hodie in ſchola tam puer eſt, quẽ ferulæ metus non docuerit meliora chronica.

Sed neq; iam in Coſmographia, Geographia, Chorographia, magis quàm in Chronologia, facilè aliquis vel peccauerit vel aberrauerit. Adeò tabellis omnia ſunt ad viuum expreſſa. Lepidum eſt, quod naſutus ille Lucianus ait, ſeſe delira ſtulticia fatui cuiuſdam Hiſtoriographi, ex Græco factum eſſe Babilonium, patriámque ſuam ab Helleſponto auulſam, cùm ipſis mœnibus & turribus

&

& vniuerſo populo tranſlatam eſſe in Meſopotamiam. Si quis tam abſurdè peregrinetur, taliáque monſtra non tam ſomniet, quàm affirmet, illud attonitus exclamabo,

Et Ararim Parthus bibit, & Germania Tigrim.

Dicerem iterũ vix quenquã iam poſſe in tales errores incidere. Sed cùm ſuperioribus annis legerẽ hominis doctiſsimi & acutiſsimi & hac ætate cautiſsimi commẽtarios quoſdã, in quibus ille, quod Euſebius ſcripſit de Pella ad Iordanem, docendo transfert ad Pellam Macedonicam: ſenſi noſtros iterum monendos eſſe, videant, ne tam inſcitè orbem terrarum reuoluendo inuertant.

Cicero ad Attic. narrat ſeſe inſtituiſſe ſcribere de Geographia magnum opus, cùm in Ægyptum proficiſci cogitaret. Sed vt hæc eius peregrinatio impedita fuit, ſic & ſcriptio illa Geographica fuit abrupta. Cæterum non multò pòſt Roma Strabonem aluit, qui cùm magnam orbis partem peruagatus multorum mores vidiſſet & vrbes, Geographiam cum hiſtoria cõiunxit, & ſcitiſsimè expreſſit. De alijs, qui ſecuti eum ſunt, & eidem ſtudio magnam operam dederunt, nunc non loquar. Facere tamen vix poſſum, quin Pauſaniæ mẽtionem faciam, qui Imp. Adriani temporibus Græciam curioſè perluſtrauit, & paulò antè quàm ea tota concideret, ſtudioſè quicquid in ea erat memorabile, notauit atq; collegit. Neque verò quam ali-

quo Strabonis vel Pauſaniȩ exemplo, rationem & viam hiſtoriæ pertractandæ ſecutus eſt ſuperioribus annis Raphaël Volaterranus, nunc eam imitari vellem. Non enim hiſtoriam, vt regiones & prouincias, diuidere poſſum: & illa modò huc, modò illuc nos cogit diſcurrere: neque vni loco affixa, neq; in vna regione ſemper eſt incluſa. Certè aliud longè eſt, Geographiæ aliquam hiſtoriarum memoriam aſpergere: aliud, hiſtoriæ perpetuæ Geographiam veluti appendicem ſubiicere.

Poſteaquàm hiſtoria factum aliquod deſcripſit cum ſuis circunſtantijs, etſi eam liberali cuſtodia ſeptam, vellem, cingeret omnium literarum eruditus quidam chorus: tamen Rhetores nouos, ad id, quod recitatum erit, exaggerandum non inuitabo. Nam amplificationes atque excurſiones ocioſorum hominũ, qui, vt poëtæ & pictores, quidlibet audendi atque fingendi poteſtatem ſibi arrogant, non minus quàm ineptas allegorias ineptorum concionatorum, præcidendas eſſe ſentio. Vtantur ijs vel in ſcena ludiones, vel in cõcione declamatores. Ego hiſtoriam caſtiorem & verecundiorem eſſe opto. Ac, ſi quod Cicero in Bruto ſcripſit, cõceſſum eſt Rhetoribus, vel in hiſtorijs mẽtiri: vellem talem planè Rhetoricam hinc faceſſere. Nam & memini, quod idem Cicero ad Attic. ſeriò ſcripſit, alia eſſe ſcripta ἐγκωμιαστικὰ, alia ἱστορικὰ: quódque non modò Cicero, ſed & Liuius grauiter

ter conqueſtus eſt, funebres veterũ orationes reddidiſſe hiſtoriam mendoſam. Denique non raro mihi in mẽtem venit, quod idem Cicero alibi verè ſcripſit, alias in hiſtoria leges obſeruandas eſſe, alias in poëmate: cùm in illa ad veritatem quæq; referãtur, in hoc ad delectationem pleraque. Neque tamen nõ agnoſco olim quoque fuiſſe quoſdam poëtas hiſtoricos: neque Lucanum, cùm bellum ciuile, aut Silium Italicum, cùm bella Punica narrat, repudiauero: ac ne hiſtoriam quidem aliquando in tragœdiã transformari, & in ſcena agi recuſauero. Deniq; & Panegyricis Veterum vtar nonnũquam, vt cùm de Diocletiano, Conſtantino, Theodoſio narrant, quod alijs monumentis proditum non eſt. Sed vt eſt aliquis in hoc genere modus, ſic & cautio, quæ neceſſaria eſt, adhiberi debet. Potiùs verò quàm indulgeamus ludicris & ocioſis alicuius facti amplificationibus, aliæ ſunt, quæ nos aliò vocant, ſeriæ quæſtiones.

FR. BALDVINI,

DE INSTITVTIONE ET VNIVERSÆ HISTORIÆ,

eius cum Iuriſprudentia coniunctione,

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΩΝ *liber ſecundus.*

SÆPE mirari ſoleo, multos, qui hiſtorias legunt, has veluti ludēdo, ita percurrere, vt neque quem ex ijs fructum legere poſsint, ſciant: neque quid ad talem lectionē ipſi adferre debeant, vnquam cogitēt. Credo, eos ad illas non accedere niſi inanis alicuius oblectationis cauſa, qua ſe & ſuum tempus fallant. Sed hoc, quid aliud, quàm nugari, eſt? Quid nos? Cùm profiteor agere me velle de inſtitutione hiſtoriæ vniuerſæ, déque huius cum Iuriſprudentia coniunctione: ſentio hanc Iuriſprudentiam, illius quoque vniuerſitatis partem eſſe. Videndum verò eſt, cur hanc ſocietatem requiram.

Vbi factum aliquod hiſtoria recitauit, excutiendum

endum nobis illud iterum eſt: & de Iure ac vſu eſt quærendum. De facti Iure dico: hoc eſt, an quod factum eſſe dicitur, iuſtum, bonum, rectum ſit, & ad exemplum propterea trahi poſsit: an verò ſit iniuſtum, & propterea damnandum atque fugiē-dum. Sic enim vocari in iudicium debet. Audio, quod multi dicere ſolēt, moralem philoſophiam cum hiſtoria eſſe coniungēdam, vt quod illa præceptis agit, hæc agat exemplis, præſertim cùm vbi de officijs agitur, præcepta propè inania ſint, ſi exemplis non confirmentur, animóque noſtro non infigantur. Laudo equidem hanc, quam vocant, ethicæ doctrinæ & hiſtoriæ ſocietatem. Sed longiùs progredior, & Iuriſprudentiam aduoco: quā-quam & hæc quædam eſſe dicatur pars philoſophiæ moralis. Sed quia Cicero nō temerè admonet, aliter philoſophos, aliter leges iudicare de Iure vel officijs: non temerè eſt, quod Iuriſprudentiā quoque hîc audiēdam eſſe dico. Certè ſi in legum lectione & interpretatione dicere ſolemus, artem æqui & boni eſſe neceſſariā, vt & Iure ſcripto rectè vtamur: multò magis, quod ex hiſtoria profertur exemplum, ex lege æſtimandū atque iudicandum eſt. Nam & vidēdum eſt, ne nobis imponat, quæ multis ſæpè impoſuit, κακοζηλία: néue aut priuilegium pro lege, aut factum pro iure temerè accipiamus: aut deniq; cum facto Ius cōfusè miſceamus. Hîc ergo quæſtiones Iuris abs quęſtionibus

facti diſcernẽdas eſſe dico. Sed rurſus ea in re, cùm hiſtorias legimus, magnam cautionem adhibendam eſſe ſentio. Interdum enim tale factum eſt, & eius eſt auctoritatis, vt nihil præterea quærendum ſit, quia pro iure & lege illud omnino ſit habendum. Interdum rurſus legis nomen occurrit, vbi tamen iam non ius, ſed factum agnoſcere debemus. Rectè ſanè noſter Proculus admonet, ſpectandum eſſe non ſolùm quid Romæ factum ſit, ſed etiam quid fieri debeat. Quod autẽ de ijs quæ in Vrbe publicè fiũt, ait: de ijs, quæ fiunt in orbe, multò magis dicendum eſt. Sed ſapienter, religioſè, & temperanter iudicãdum eſt de more Maiorum. Vetus etiam illud eſt, legibus, non exemplis iudicandum eſſe. Verùm & exempla quædam legum vim habent. Sunt denique nonnulla, quæ (vt Veteres loquebãtur) nõ more fiunt. Vt igitur hęc & eius generis reliqua, quibus referti ſunt libri hiſtorici, rectè diiudicentur: ad certum Ius recurrendum eſt, & cum hiſtoria coniungenda eſt Iuriſprudentia: illam dico Iuriſprudentiam, quæ eſt, eſſeque debet, qualis eſſe dicitur, rerum diuinarũ atque humanarum noticia, iuſti atque iniuſti ſcientia. Quò verò magis inquiremus, cur hæc coniunctio requiratur, magis ſentiemus tam eam eſſe neceſſariam, quàm vnius corporis indiuiſæ partes aut membra diuelli neque poſſunt neque debent. Ego quidem nondum ſatis ſtatuere potui, plúſne

lucis

lucis hiſtoria ex Iuriſprudentiæ libris, an Iuriſprudentia ex hiſtoricis monumentis accipiat. Sed liquidò affirmare poſſum, ſic vtramque eſſe comparatam, vt (quod ille ait) altera alterius poſcat opem, & coniuret amicè. Olim Pomponius Atticus dicebat, ſeſe Ciceronis de Republica libris, impulſum atque incenſum fuiſſe, ad veterum annalium memoriam comprehendendam. Ego dicere ſoleo, me & legum libris ad hiſtoriæ memoriam conſectandam, & hiſtoriæ monumentis ad legum volumina euoluenda excitatũ fuiſſe. Quãtulumcunque ſit illud, quod ſum in vtroque genere conſecutus (ſi quid eſt modò: quod quidem certè perexiguum eſſe ſentio) tamen ſtudioſis auctor eſſe non dubitabo, illius, de qua loquor, ſiue coniunctionis perſequendæ & aſtringendæ, ſiue affinitatis cõtrahendæ. Vtque olim Lælius ille ſapiens, generos ſibi aſciuit, alterum Q. Mucium Scæuolam, Augurem & Iuriſcõſultum clariſſimum: alterum Fanniũ hiſtoricum nobilem: ſic & nos hæc ſtudia tanquam maximè affinia copulemus. Imò verò, vt P. Mucius Scæuola, magnus ille Iuriſcõſultorum princeps, in Conſulatu collegam habuit L. Calpurnium Piſonem, Annalium ſcriptorem præſtantiſſimum: ſic, quod ſæpe alias optaui, optare etiamnum me non diſſimulabo, tale aliquando Iuriſprudentiæ & hiſtoriæ collegium inſtitui, quale eſſe debet. Sed cùm alte-

ram altera quodammodo contineat, & ſuis libris, tanquam finibus includat (quanquam vtri potiùs hæc comprehenſio tribuenda ſit, neſciam: & vtrique tribui rectè poſſe videatur) iterum propiúſq; videamus, qualis quãtáque ſit hæc affinitas. Non enim temerè eſt, quòd eam vrgeo tantopere: vtq; ſtudiorum, ſic & conſilij mei rationẽ intelligi imprimis velim: & veniam (credo) mihi facilè dabũt æqui iudices, ſi paululum indulgeam iuſtiſſimo amori, & ijs, in quibus bonam vitæ partem cõſumpſi, literis plurimùm tribuam. Siue Iuriſprudentiam cum hiſtoria, ſiue hiſtoriã cum Iuriſprudentia coniungam, loquor & ago de vtriuſque Iuris cognitione, diuini & humani: Iúſque vniuerſum complector. quod certè varium & multiplex eſt, vt quidem nunc vtimur Iuris verbo. Ius diuinum imprimis (vt debeo) appello, quod eſt de religione vera. Eſtque rurſus hoc duplex: Eſt enim quoddã perpetuum & immutabile, quod ad ipſius religionis (vt ita dicam) ſubſtantiam pertinet: aliud verò magis eſt, ſi ita loqui licet, politicum, quod ad ritus & ceremonias & externam Eccleſiæ gubernationem refertur. Vtrunque autem cõtineri iiſdem libris, quibus & hiſtoria ſacra, continetur, neque aut illud ſine hac, aut hanc ſine illo planè legi poſſe, manifeſtùm eſt. Auguſtinus in libris de doctrina Chriſtiana, cùm docet hiſtoriã, etiam ſi (vt loquitur) præter Eccleſiam puerili eruditione diſcatur,

tur, plurimùm conducere ad ſacros libros intelligendos: nimis id agere videtur tenuiter & propè pueriliter, atque adeò exiliter. In libris de Ciuitate Dei diligentiùs id facit. Sed maius aliquid eſt, quod nunc vrgeo. Dico Ius ſacrum cum hiſtoria ſacra, & hanc cum illo mirificè eſſe coniunctam. Vt itaque Theologiam quam vocant, Deus in hiſtoriæ ſchola veluti incluſiſſe dicitur, quia literæ ſacræ ſint etiam hiſtoricæ: ſic & huiuſce diuinæ Iuriſprudentiæ atque hiſtoriæ indiuiduã eſſe coniunctionem, iure aliquis dixerit. Sed in vtriuſque lectione video neceſſariam eſſe magnã rurſus cautionem, ſeriámque ſciẽtiam totius religionis. Libri imprimis ſacri occurrũt, & quidem vtriuſque (vt loquimur) fœderis diuini, veteris & noui. Niſi ſi vtriuſque conditionem rectè conſideramus, nihil agimus. Ioſephus veteris (vt vocatur) Teſtamẽti, & illius Moſaïcæ atque Propheticæ hiſtoriæ libros, ex Hebræa lingua in Græcam cõuertere, ipſóſq; LXX interpretes in hoc genere ſuperare voluiſſe videtur: putátque ſe, qui ſacerdos erat Hieroſolymitanus, probè rem totam intelligere. Sed nõne illius hiſtoriæ cadauer magis quàm animũ, & vmbram potiùs quàm corpus, exponit? Cur ita? Quia quid agatur, parum intelligat, homo nihil aliud, quàm Iudæus. Certè cùm Paulus Apoſtolus ex ea hiſtoria quippiam delibat, interpres eſt valde diſſimilis Ioſepho vel Philoni. Sed & in ipſa

Chronologia quantũ aliquãdo ſit myſterij, quod Ioſephus non vidit, peritè notat Apoſtolus, cùm quadringentis poſt fœdus, quod cum Abrahamo pepigit Deus, annis, legem primùm à Moſe latam eſſe: neque id temerè hoc ordine eſſe factum, religiosè monet. Denique & cùm de legibus Moſis agitur, quænam diſtinctio adhibenda ſit, & quid in ijs ſit perpetuum, hoc eſt, quid omnium & gentiũ atque temporum ſit: quid, non omnium ſit gentium: quid, nõ omnium temporum: denique qua illæ fini & conditione latæ ſint, cautè obſeruandũ eſt. Illius legis alter veluti auctor (vt auctorem legis vocabant Romani) fuit Dauid, & interpretes deinde fuerunt Prophetæ: neque horum hiſtoria ſine hac parte rectè exponi poſſet. Iudaïcæ atque Propheticæ hiſtoriæ ſuccedit Chriſtiana, Apoſtolica, Eccleſiaſtica. Atque in ea quidem, imprimis etiam diſputatur de legibus Moſaïcis, præſertim quod ad ceremonias attinet. Cúmque non modò cum Iudæis, ſed & cum Hæreticis, & Paganis (vt vocantur) perpetuam illa contineat contẽtionem de religione: quis non videt eam ſatis perlegi non poſſe ſine huiuſce Iuris cognitione? Cum Paganis ſiue ethnicis diſputatur ex hiſtoria. Nam hæc ad eos refellẽdos ſola ſatis erat: & de antiquitate tũc pærcipua erat quæſtio. Cum Iudæis ſubtilior eſt diſputatio: ſed eſt vna. Cum Hæreticis, qui varij & multiplices fuerunt, multiplex & longa eſt. Sed

ſaltem

ſaltem genus vniuerſum includit hiſtoria Eccleſiaſtica. Quàm igitur hæc cæca erit, ſi talium controuerſiarum Ius ignoretur? Non minor eius hiſtoriæ pars eſt poſita in quæſtionibus inter ipſos Chriſtianos agitatis de ceremonijs, diſciplina, ordine, formáque gubernationis Eccleſiaſticæ. Huius ergo etiam Iuris cognitio neceſſaria eſt: & acta conciliorum atque Canones, & Principum Chriſtianorum leges Canonicas euoluere oportet, ſimúlq; in diiudicatione propter rerum & temporum varietatem, ſingularis cautio adhibenda eſt: neque non ſemper eſt coniungenda Reipublicæ notio, & ciuilis ſtatus cōſideratio. Adeò perpetua eſt illa indiuiduitas, de qua loquor. Memini, cùm ſuperioribus annis vviri Magdeburgēſes hiſtoriæ Eccleſiaſticæ deſcriptionē ſuſcepiſſent, meúmq; conſiliū expetiiſſent, longiori me ad eos epiſtola, quid ea tota de re ſentirem, expoſuiſſe. Sed dicere quid facto ſit opus, multò, quàm id facere, eſt facilius. Affirmare verò, quod bonis nuper Principibus reſpondi, rurſus non dubitabo, ſi quis in illa memoria, vt oportet, verſetur, optimam ex ea repeti poſſe definitionem earū de religione controuerſiarum, quæ orbem noſtrum concutiunt: tantóq; propterea magis doleo tales quæſtiones, quæ tantum nunc dant turbarum, ad illud placidum antiquitatis tribunal non reuocari, ſed ab imperitis tanquā pueris cōfusè miſceri. Ridiculum pro-

fectò fuit, quod in concilio Ferrarienſi Ioannes ille Palæologus Imperator Conſtantinopolitanus, nominis iam propè ſui oblitus, cùm allegari audiret Eccleſiaſticam hiſtoriam Hermæi Sozomeni, attonitus exclamauit, quidnam hoc tandem mõſtri eſſet? Saltem cogitaſſet atauum ſuum Andronicum non modò aluiſſe, ſed etiam coluiſſe Nicephorum, qui Sozomeni imitator erat. Scilicet παλαιόλογος erat nouus hic arbiter, qui tam rerũ erat imperitus, támque νεοπειστής, vt antiquitatis & hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ne mentionem quidem fieri in cõcilio pateretur. An vbi tales ſedent Iudices, cœcum & præceps non erit tribunal?

Cæterùm, vt anteà dixi in hiſtorijs Eccleſiaſticis magnam cautionem adhibendam eſſe, ne errore facti fallamur, & quod factum olim nõ fuit, factũ eſſe temerè credamus falſis teſtibus: ſic iam dico cauendum rurſus hîc eſſe, ne errore Iuris decipiamur, & quod improbè factum eſt, rectè factũ exiſtimemus. Vt enim temerè contemnenda non ſunt, ſic nõ ſunt ſtatim adorãda omnia facta Maiorum. Nam & hi falli potuerunt, & cùm rerum temporúmq;, tum verò Maiorum noſtrorum veterúmque iudiciorum non eandem ſemper fuiſſe conditionem ipſæ quoque hiſtoriæ monent, quæ magnarum, vt cõtentionum, ſic & mutationum, præſertim in re Eccleſiaſtica, teſtes eſſe poſſunt. In ijs itaque rectam regulam Iuris, adhibeamus neceſſe

ceſſe eſt. Neque recuſo Ius hoc dici Canonicum, modò meminerimus, quàm falsò & impudenter Epicuræi iactabant ſui magiſtri κανόνα διοπετῆ: tam verè nos imprimis prædicare Domini Deíque & præceptoris noſtri Normam cœleſtem. Denique quam regulam Tertullianus in ſuis Præſcriptionibus edidit acerrimus antiquitatis Eccleſiaſticæ vindex, eam cupio vt retineamus. Sed quomodo ea vtendum ſit, in re præſenti videndum erit. Nūc inſtitutum noſtrum perſequamur, vt magis atque magis intelligatur, cur Iuriſprudentiam cum hiſtoria ſapienter coniungi velim.

In hiſtoria Romana Pontificium quoque Ius Quiritum, quale Numa Pompilius Muciíq; Scæuolæ condiderunt, includi, & hoc, vt cum Iure ciuili olim coniunctum erat, ſic ab illa repetendum eſſe, neminem, qui dubitet, hominem eſſe exiſtimo. Hoc autem Ius cùm iam nobis non tam Iuris quàm facti loco ſit eſſéque debeat (nō enim eo ſacra noſtra regi ferendum eſt, quod abs vera pietate eſt alienum) quid aliud quàm hiſtoricum planè eſſe dicam? Legimus itaque, quales in Romanorū ſacris ritus fuerint, & quales earū ceremoniarum leges. Sed quod tunc factum ab ijs eſt, nobis Ius non dicet.

De multis antiqui Iuris publici, quo non vtimur, partibus idē & ſentiemus & dicemus. Equidem (cur enim diſſimulem?) nuper legebam per-

lubenter nouos de antiquo Iure ciuium Ro. & Italiæ commētarios doctiſſimi hominis Caroli Sigonij, qui de hiſtoria Ro. præclarè meritus eſt. Illam autem antiquitatis renouatā memoriam magna cum voluptate legens dolebam, multos, qui Iuris ciuilis interpretes & doctores ſe eſſe gloriātur, ſecurè contemnere totum illud literarum genus. Rurſus autem dolebam, alios, qui in earum ſtudio ſunt toti, nō metuere crimen ignauiæ atq; inſcitiæ, ſi alteram Iuris Romani partem nō euoluant, quæ in legum libris exponitur. Denique ſic mecum cogitabam: illa liberæ Reip. hiſtoria & antiquitas tantùm includit Iuriſprudentiæ: Quid ſi euoluamus ea tempora, quæ pòſt cōſecuta ſunt? Ea dico, quæ Cæſarum eſſe dicuntur.

Non eſt (dicam iterum) Iuris ciuilis Romanorum ea conditio, quæ fortaſſe eſt aliarum gētium. Cùm Diodorus Ægyptiorum hiſtoriam exponit, facilè & commodè inſerit Ægyptias leges. Cùm Plutarchus vel Lycurgi, vel Solonis vitam deſcribit, eorum κύρβεις καὶ ἄξονας in eadē narratione breuiter includere poteſt. Sed longè alia eſt & amplitudo & copia & varietas, & propterea difficultas vt Reip. ſic & legum Romanarum. Facilè etiam Plutarchus, cùm Romuli aut Numæ vitā narrat, eorum leges complectitur: quod & Dionyſius facit. Sed tam anguſtis finibus Iuriſprudētia, de qua nunc loquor, non circumſcribitur. Imò verò ſeſe

non

non minùs, quàm hiſtoria, ipſa Romana latè diffundit: & hiſtoricos proptereà ſcriptores, præſertim eos, qui in illius foro educati non erant, quodammodo deterret: vt ſibi ab ea tanquã à ſcopulo cauentes, contrahant vela: & de legibus vix quicquam delibent, niſi vt canis è Nilo bibit & fugit. Cùm Plutarchus Sullæ aut Cæſaris vitã narrat, an Cornelias vel Iulias leges exponit? Ergo factum eſt, vt hæc Iuriſprudẽtia ab hiſtoria: & hæc hiſtoria abs Iuriſprudentia quodammodo ſeiungi cœperit, ſenſimq; altera alteri veluti nũciare viſa eſt vetus illud, RES TVAS TIBI HABETO. Verũ tãtò magis occurrẽdum eſſe huic (vt ita dicã) diuortio, exiſtimo. Si non potuit vtraque iiſdem tabulis cómodè includi: at longiùs certè alteram ab altera diſcedere, minimè ferendum eſt. Eſt (fateor) Romanarum rerum hiſtoria & diligenter & copioſè deſcripta abs ſcriptoribus grauiſſimis atq; doctiſſimis. Sed iterum profiteor Romanarum legum memoriæ minùs eos ſatisfacere videri. Credo equidem, quia eæ non vnius vel ætatis vel hominis eſſent: quia eſſent multæ, variæ, ſubtiles, acutæ: illos quadã difficultatis opinione deterritos feciſſe perlubenter, vt earum expoſitionẽ alijs relinquerent: multóque maluiſſe, ne non belli ſcriptores viderentur, vel inſtructam aliquam aciem ſinguláſque eius partes, & caſtrorum formam, & prælij genus, & numerum cæſorum, & id genus reliqua

fusè & ſuauiter commemorare, quàm legem aliquam reconditam expromere, & in obſcuram Iuris ciuilis diſceptationem, quæ tunc habita ſit, deſcẽdere. Quid? Dicterium aliquod vel apophthegma hiſtoricus recitabit: & nobilem legẽ, aut ſingularem de iure ſentẽtiam, & quæſtionis multum diúque vexatæ, publicéque etiam agitatæ ſolennem definitionem prçteribit? Imò verò hanc negligẽtiæ labem, quam quorundã inſcitia hiſtoriæ aſperſit, detergat, & quod deeſt, ſuppleat Iuriſprudentia. Dionyſius & Liuius xvirorum, qui primi Romæ legum ferẽdarum cauſa creati ſunt, hiſtoriam copiosè deſcribunt, & leges XII tabularũ ab ijs propoſitas eſſe narrãt. Sed quænam eæ eſſent leges, quídue ijs tabulis inſcriptum eſſet, (quod certè negligendum minimè fuit) nõ exponunt. Vnam aut alteram legem fortaſſe recitant. Sed cur reliquas ſupprimunt? An igitur neceſſariũ non erit Iuriſprudentiæ ſubſidium, quæ quicquid poteſt, vndique cogit & colligit, vt eam veluti lacunam repleat? Cùm Dionyſium & Liuium nominaui: nominaui duos hiſtoriæ Romanç doctiſſimos, grauiſsimos, diligentiſsimos ſcriptores, illum Græcum, hunc Latinum. Licet autem Dionyſij, quod attinet ad res & tempora, quæ deſcribit, diligentiam prætulero: tamen à Liuio verba potiùs repetiero. Neque profectò minima hiſtoriæ atque Iuriſprudẽtiæ Romanæ ſita vis párſque

eſt

eſt in ipſis formulis, quas Liuius religioſè recitat, Grȩci ſua lingua exprimere, ne ſi vellent quidem, poſſent. Itaq; miror tam multos olim, etiam Romanos, ſuam hiſtoriam Græcè, quàm Latinè ſcribere maluiſſe. Scio eos hoc egiſſe, vt à pluribus legeretur. Cicero pro Archia, Græca (inquit) leguntur in omnibus ferè gentibus: Latina ſuis finibus, exiguis ſanè, continentur. Quare ſi res hæ, quas geſsimus, orbis terræ regionibus definiuntur, cupere debemus, quò minùs manuũ noſtrarum tela peruenerint, eodem gloriam famámque penetrare. Sed videndum etiam fuit, quàm non omnino Romana ſit illa, quȩ Græcè ſcribitur, hiſtoria, prȩſertim cùm, vbi de iure aut legibus agitur, tam ſit inops & propè dixerim inepta ac barbara lingua Græca, quàm Latina tunc eſt & fæcunda & diſerta. Certè Catoni non placuit Albinus, qui hiſtoriã Romanã Græcè ſcribebat. Credo, magis placuiſſet Aſinius ille Pollio, qui Græcã Latinè ſcripſit, vt Suidas auctor eſt. Sed illud nunc dico, in hiſtoricis rerum Romanarum ſcriptoribus diligentiorem legum latarũ deſiderari deſcriptionem: víxque ab ijs, qui Græcè ſcribunt, eam præſtari poſſe, cùm maxima iuris Romani pars vix ac ne vix quidem Græcè poſsit exponi. Quæ ratio facit, vt Liuium, Saluſtium, Cæſarem, Tacitum aliquando legam lubentiùs, quàm Polybiũ, Dionyſium, Diodorum, Plutarchũ, Appianum, Dionem. Intereà

tamen iterum confiteri cogor ne Latinos quidem hiſtoriæ Romanæ ſcriptores, mihi ſatisfacere in legibus recitandis. Si Liuij & Taciti monumenta integra extarent, multum in hoc genere ſubſidij haberemus: omnibúſque alijs ea præferrem, ſi togatã, ciuilem, vrbanam hiſtoriã Ro. aliquis deſideret: & tales hiſtoricos propè retulero in ordinẽ & collegium Iuriſcõſultorum. Potuit adoleſcens Tacitus & vidiſſe & audiiſſe ſenem Liuium: vt & vidiſſe ſe ait in Britannia quendam ſenem, qui Iulium Cæſarem in ea viderat. Certè Tacitus Liuium laudat & fidei atque eloquentiæ nomine præclarum fuiſſe ait libro quarto. Neque adeò multi anni numerantur inter finem hiſtoriæ Liuianæ & principium annalium Taciti: nempe quot inter mortem Druſi & Auguſti interfuere. Saltẽ agnoſco in diſsimilis Reipublicæ hiſtoria contexenda quãdam eſſe ſimilitudinem inter hoſce duos clariſsimos ſcriptores. neque puto alios tam propè accedere ad Iuriſprudentiam Ro. tantóque propterea magis mihi acerbam eſſe fateor iacturam, quæ multos eorum libros intercepit: & ſuperſtites reliquias iuris ſtudioſis lubenter commendo: neque temerè factum eſſe profiteor, quod duo ætatis noſtræ nobiliſsimi interpretes Iuris, And. Alciatus & Æmilius Ferrettus, in emendandis atque explicandis Taciti annalibus multum operæ poſuerint. Sed fateri tamen cogor aliunde accerſendam

dam eſſe longè aliam legum acceſsionem. Ita eſt ſanè. Facere hiſtorici nõ poſſunt, quin multas rogationes, populíue ſcita (quæ etiam leges appellãtur, quamuis dici potiùs debeãt, vt ſunt, quædam priuilegia) commemorent. Sunt enim tales leges omnino hiſtoricæ: neque alioqui in legum libros aut tabulas referuntur: miniméque pertinent ad iuris perpetui cauſam. Sed & iuris publici magis quàm priuati meminiſſe ſe debere hiſtorici ſtatuunt. Laudo. Verùm ea interdum Iuris alioqui priuati etiam lex eſt, quę ſi ignoretur, ne ipſa quidem hiſtoria, hoc eſt, neque Reipublicæ eius temporis cõditio, neque vitæ iudiciorúmque forma atque conſuetudo cognoſci poteſt. Deniq; cùm omnes fateantur hiſtoriam καθολικὴν, debere eſſe πραγματικὴν, vt anteà dixi: & πραγματείαν illam hoc poſtulare ſciant, vt rerum geſtarum circunſtantiæ, quæ abs Græcis περιστάσεις appellantur, ſimul exponantur: ego nõ verebor Iuris ſtatum inter præcipuas illas circunſtantias referre. Atque vt Cicero ad Atticũ lib. XIIII. Tu (inquit) ſi quid pragmaticum habes, ſcribito: pragmaticum vocans, quod fiebat in foro vel in Senatu: ſic & quæ ſunt eius generis, ad hiſtoriæ ſcriptionem omnino pertinere puto: vt & quæ in libris legũ appellãtur pragmaticæ cõſtitutiones vel ſanctiones, in eã referãtur, quò magis ſit, eſſe quæ debet, hiſtoria πραγματική. Quid olim præſtiterit in hoc genere Atticus, neſcio, quia eius

commentarij interierant. Sed Cornelius Nepos ait nullam fuiſſe legem, neque pacem, neque bellum, neq; rem illuſtrem populi Romani, quæ non in eo volumine, quo Atticus omnẽ antiquitatem expoſuit, ſuo tẽpore notata ſit. Suſpicor verò eum ius priuatum & ciuile, vel eius generis leges, quarum cognitio magis eſſe dicitur Iuriſcóſultorum, non expoſuiſſe. Neque tamen nó plerique hiſtoriæ Romanæ ſcriptores, qui ciuilium & domeſticarum rerum deſcriptioni magis dediti fuerunt, non noluiſſe videntur præſtare, quod requirimus. Sed hîc rurſus intelligo, quàm ſit neceſſaria Iuriſprudentiæ, bene (vt ille olim dixit) fundatæ ſocietas. Faciẽt illi ſuo fortaſſe tempore & loco aliquã mentionem legis Voconiæ, Falcidiæ, Papiæ Poppæę. Sed (quòd ſine eorum ignominia dictum velim) an in hoc genere præſtant, quod & debent & ſuſcipiunt? An earum legum vel ſententiam integram rectè exponunt, vel verba ſine mendo recitant? Hîc ergo veluti deficienti hiſtorico ſuccenturietur Iuriſperitus, neceſſe eſt. Cùm Plinius audiret Tacitũ hiſtorias ſcribere, ſtatim ad eum ſcripſit de quadam cauſa, quam egerat in Senatu. Nó erat res valde magna: annalibus tamen eam inſerendam eſſe putat: neque dubitare ſe ait de Taciti diligentia in actis publicis. Quem & nos prædicamus in hoc genere diligentiſsimum fuiſſe. Sed quam multa negligit tamẽ? Neque verò poſtulo,

neque

neque ſi poſtularem, ferendus ſim, vt hiſtoria colligat & complectatur, de iure publico & priuato, multa vel priuata, vel exilia, vel ignobilia, vel etiã inania? Ne Iuriſconſultorum quidem commentarij talia conuerrerent. Neque nõ ſapienter profectò Ammianus Marcellinus admonet, hiſtoriã non indagare humiliũ minutias cauſarum. Quid igitur dicimus? Cũ Cicero pro C. Cornelio, Cottã de ſuis legibus abrogandis ad Senatum retuliſſe dixiſſet: Aſconius annotauit, videri in rebus paruis eas fuiſſe, quia neque apud Saluſtium, neque apud Liuium, neq; apud Feneſtellam fiat eorum mentio. Fieri verò illius tantum legis mẽtionem, quam tulit, vt ijs, qui Tribunipl. fuiſſent, alios magiſtratus capere liceret, quod lex Sullæ prohibebat. Equidẽ facilè patior Aurelias illas de re parua leges à Liuio, Saluſtio, Feneſtella, in deſcriptione Romanæ hiſtoriæ, eſſe præteritas. Sed nobiles & de re magna latas leges cum ſuo auctore, ætate, cõditione, formula, ſi hiſtoria ciuilis nõ annotat, an non maximam officij ſui partem negligit? Suetonius, Lampridius, Spartianus, Capitolinus, & ſimiles olim ſcriptores hiſtorici, Cæſarũ vitas, ſententias, dicta, acta, facta ſic deſcripſere, vt & eorũ de iure iudicia, & conſtitutiones imprimis recitare voluiſſe videantur. Sed quàm eſt ea tamen, non iam dico confuſa, ſed ieiuna & mutila recitatio, ſi obſeruemus & quid in hoc genere non recitaue-

rint, quod recitare omnino debuerant: & illud ipſum quod recitãt, quàm non ſit integrum, quámque ſit mẽdoſum, vtpote ab hominibus ſæpè eam rem parum intelligentibus, imperitè & incõditè relatum. Ne hæc ergo ſemper manca hiſtoria ſit, ſarciatur quod hac in parte illi deeſt. Sarciri verò non poteſt, niſi id repetatur ex Iuris & legũ libris. Septimij Seueri, Imperatoris profectò maximi, hiſtoriam annorum XVIII. deſcribunt, quàm diligẽtiſsimè poſſunt, Herodianus, Spartianus, Dio. Sed quanta lux, quantúmque decus accedet, ſi & illius, & Papiniani, qui eius Prætorio Præfectus fuit, iudicia ex Pandectis repetita interdum accedant: & reſcripta, quæ cum ſuo die & Conſule extant in Codice Iuſtiniani, atque ad hiſtoriam pertinere videntur, oportunè obſeruentur? De Diocletiani memoria, quę eſt alioqui obſcurior, idem dixero: ſed multò magis de Conſtantini: cuius eſt alioqui magis varia & multiplex hiſtoria propter nouã Reipublicæ atque Imperij faciem. Legimus quidem de eo ſcripta eſſe plurima, præſertim ab Eccleſiaſticis ſcriptoribus. Sed quàm cõfuſa ſunt omnia? & rerum ciuiliũ quàm eſt perturbata memoria, niſi ſi Codices Cõſtitutionum indicio nouo nobis quendam ordinem præmonſtrent? Valentiniani Valentíſque Imperium, quia Ammianum Marcellinum in eo ducem habemus, euolui faciliùs poteſt. Sed quæ pręſidia ex Codice Theodoſiano

doſiano prætereà repeti poſſunt, quàm vtiliter cũ Marcellini monumentis coniungẽtur? Certè quò magis hi Principes de Iure publico & rebus ad ciuitatum atq; etiam Eccleſiarum gubernationem pertinentibus leges ferre cœperunt, tantò magis horum conſtitutiones hiſtoricæ ſunt. In Theodoſij Imperio annorum XVI. quia ducem aliquem Marcellinum non habemus, non minùs quàm in Conſtantini Imperio, laboramus. Nam & vtrunque fuit rerum maximarũ & admirabilium euentorum gloria nobiliſsimum. Sed ſi cum alijs memoriæ illius præſidijs, colligamus qualiacunque ſuperſunt indicia Conſtitutionum, eáque ſequamur, eluctari poterimus. Leges illæ Cõſulem, annum, menſem, diem, locum, quo ſunt editæ, ſua ſubſcriptione ſignificant. Quàm ergo præclaros in hoc genere faſtos ſuppeditant? Feci equidem perlubenter, vt harum conſtitutionum quandam Chronologiam aliquando conficerem: & cùm id ago, magis atq; magis ſenſi tam eſſe neceſſariam illam, quam tantopere vrgeo, Iuriſprudentiæ atq; hiſtoriæ coniunctionem, vt eorum temporum atque Principum, neque leges, quæ ſunt plurimæ, neque acta, quæ maxima ſunt, rectè ſine tali auxilio intelligi poſſe, iterum profiteri auſim. Atque hîc obiter iuuat indicare, quod hiſce diebus cùm Gratiani Theodoſiíque de religione conſtitutiones, ex vtroq; Codice repetitas, extra ordinem in

ſchola interpretarer, auditoribus meis expoſui. Eſt enim id maximi momenti & ponderis: & hactenus ab noſtris animaduerſum non eſſe miror. Cùm ad Codicem Iuſtiniani aggreſſus eſſem, cõferebam primum, qui eiuſdẽ generis eſt, titulum poſtremi libri Codicis Theodoſiani. In eius poſtremo capite legebam Valentiniani II. & Theodoſij conſtitutionem, quæ dat poteſtatem conueniendi, & (vt loquitur) colligendi, ijs qui ſecundũ ea ſentiunt, quæ temporibus Conſtantij, conuocatis ſacerdotibus ex omni orbe Ro. Ariminenſi concilio decreta ſunt, & Conſtãtinopolitano cõfirmata &c. Id cùm legerem, ſtatim vt attonitus obſtupeſcerem, hiſtoria fecit. Memineram enim, quale fuiſſet illud Ariminenſe cõcilium, & quàm ab eius decreto captioſo abhorreret religio Theodoſij, atque adeò Eccleſia Catholica & orthodoxa: & quò illius hiſtoriam & acta mecum magis reputabam, tantò magis ſuſpicabar illam conſtitutionem nõ eſſe Theodoſij. Imò verò impiam eſſe, miniméque in libros legum referendam ſentiebam. Cùm hærerem, & cui acceptam ferre illã deberem, anxiè quærerem: atque ex ſubſcriptione intelligerem Mediolani latam eſſe, ſtatim mihi hiſtoria ſuggeſsit, quod me magna moleſtia liberauit. Venit enim in mentem, quod illa narrat de Iuſtina, quæ in gratiam ſuorum Arianorum, abutẽs filij ſui Valentiniani nomine, talẽ legem ferre

voluit

voluit & tulit, tectam Ariminẽſis concilij cothurno. Spero fore, vt cùm ad rem ventum erit, ſuo tẽpore & loco probabo legem eſſe Arianam, & eſſe expungendam, quæ mala fide Theodoſio eſt inſcripta, & in Theodoſianum Codicem inſidiosè irrepſit. Cúmque multas mendorum maculas ex Legum libris rectè ſublatas eſſe abs doctiſſimis hac ætate hominibus lubenter agnoſcam, etiam hanc multò tetriorẽ labem me deleuiſſe mihi gratulabor. Sed neque minoris beneficij & momenti animaduerſio eſt, quod cùm aduerſus ſanguinarias & ſæuas animaduerſiones exponerem leges & iudicia veterum Chriſtianorum de coërcendis hæreticis: partim ex hiſtoria, partim ex Th. Cod. oſtendi in Cod. Iuſtin. quandam de Manichæis legem Theodoſij, iniecta vltimi ſupplicij falſa clauſula, mendosè factam eſſe capitalem, cum multorum fraude capitali: neque diſsimile mendum irrepſiſſe in quandam Martiani Imp. conſtitutionem, eiuſdem generis. Quæ magis neceſſaria eſſe poſſet emendatio? Sed hoc quidem eſt hiſtoriæ beneficium erga Iuriſprudentiam. Iam verò viciſſim quæritur de Iuriſprudentiæ meritis atque beneficijs erga hiſtoriam: quæ & magna & multa eſſe dico. Equidem cùm nuper Valentiniani ſenioris hiſtoriam reuoluerem, quæ quia in ijs potiſſimũ regionibus, in quibus & educati ſumus & viuimus, verſatur, & Belgicam peruagatur, nos

magis afficit, magna cum voluptate obſeruabam, quas ex Codice Theodoſiano intelligebam leges ab eo latas eſſe Pariſijs, Remis, Ambianis, Nouioduni, Treueris, Vangionibus, Moguntiaci, Coloniæ Agrippinæ: & cùm eas ad Ammianum Marcellinum, qui hiſtoriam Valentiniani copioſè deſcribit, adiungebam, incredibilem lucem accedere ſenſi. Sed & cùm poſt Theodoſium obſcuriora tempora euoluenda erunt, quantum eſt in libris Iuris auxilij? Quid, cùm tandem ventum erit ad Imperium noſtri Iuſtiniani? Bellicæ quidem res à Procopio & Agathia: Eccleſiaſticæ ab Euagrio & Nicephoro diligenter deſcriptæ ſunt. Sed an eius Reipublicæ Imperiíque hiſtoriam ſatis exponere poterit, qui Iuſtiniani conſtitutiones aptè non adiunget? Quid ſi ad Imperium Leonis illius, qui Philoſophus dictus eſt, deſcendamus? Magnæ tenebræ. Sed eius Νεαραὶ, quæ libris Iuris nunc acceſſerunt, aliquam facem præferent. Si deinde, quis fuerit non ſolùm Aſiæ, ſed & Africę ſtatus, quæritur, nihil quàm vaſtitas & vis occurret: in qua cõfuſione fateor fruſtra de iure aut legibus ciuilibus diſputari, ac ne diſputari quidem. Sed de religione ſaltem quæſtiones magnæ occurrẽt. Si oculos reflectamus in Europam noſtram: citiùs etiam barbariem in eam inuaſiſſe, & feras gẽtes ſuis ſedibus emotas, Romanum Imperium euertiſſe, atque ius omne & fas veluti miſcuiſſe, audiemus. Sed ſunt

faciliùs

faciliùs tamẽ reuocatæ ad aliquam humanitatem atque moderationem: & licet noua regna vi condiderint, tamen vt religionis, ſic & iuris aliqua tẽperatione ſe regi tandem paſſæ ſunt. Quid dicam de Gothis, quorum multæ leges minimè barbaræ laudari poſſunt? Quid de Longobardis, quorum moribus, cùm quæritur de Iure Feudorum, vt appellãtur, etiamnum vtimur? Quid de Carolo Magno, qui in magna temporum intẽperie res perturbatas in integrum reſtituit? Quis eſſet ſtatus, indicant eius leges, quas quidem etiam noſtris legum libris nonnulli nunc appendere ſolent. Ego vt Eghinardo illius Cancellario gratiam habeo, qui tam excellentis principis vitam deſcripſit: ſic & Anſegiſo, qui eiuſdem leges collegit. Vtinam verò Carolus, vt hiſtoriæ vniuerſæ ſtudioſus fuit, & ipſa veterum Germanorum carmina, quæ populari cantu iactabantur, ſed ſcripta nondũ erant, deſcribi iuſsit: ſic & nobiliſsimas leges Salicas, moribus Francorum ante ſua tempora receptas, iterum edidiſſet. Maiorem hæ lucem rurſus inferrẽt noſtris annalibns. Paulò poſt Carolũ aut eius ſaltẽ filiũ Ludouicum, magna iterũ diſsipatio fuiſſe videtur, Iúſque datum ſceleri. Sed tandem regna & principatus ita conſtituuntur, vt eorũ, qui ijs conſtituendis præfuerunt, poſteritas etiamnum poſſeſsionem retineat. An non & illorum temporum hiſtoriam illuſtrabit Iuriſprudẽtia? Nam etſi raræ

ſint eorum leges, aliquæ tamen ſunt, ex quibus æſtimanda eſt talium regnorum facies & conditio. Deinde quò ſunt eæ rariores, tantò magis Romanę aduocantur: & ex Iure ciuili Ius illis dicendum eſt. Neque non de Principum ſucceſſione in illa hiſtoria occurrent maximæ & nobiliſſimæ & ſubtiliſſimæ Iuris cõtrouerſi quæſtiones: quæ etſi armis ſæpiùs deciderentur: tamen togatam diſputationem atque forenſem diſceptationem admittebant. Eas verò non explicabit homo Iuris imperitus: talémque propterea hiſtoriam exponere totã vix poterit. Non diſcedam longiùs ad exempla: neque tamen delibabo quod nondum lubet. Sed cùm recitanda erit hiſtoria & illius, quæ ante annos centum & quinquaginta fuit, elegantiſsimæ controuerſiæ de regno Tarraconẽſi & Siculo, ſiue de hæreditate Martini Regis: & nobiliſſimi compromiſsi atque arbitrij, quo ea religiosè eſt definita: an hæc res tota explicari poteſt, niſi ſi exponatur ſubtile Ius ſucceſsionis ciuilis magis quàm naturalis? Quid, cùm eodem ſeculo dicendum erit, de altera, neque diſsimili, neq; minus nobili ſubtilíque, ſed armis magis vexata quæſtione, quę inter duas cognatas familias diuerſicoloribꝰ roſis, vt olim pannis factiones Aurigantiũ, inſignitas, agitata fuit de Angliæ regno? Funeſtiſsimæ ſunt bellorũ pluſquã ciuiliũ in ea lite turbæ: ſed incluſam premũt belliſsimam Iuris ciuilis de legitimis hæ-

redibus diſceptationem, quæ prius eſt euoluenda. Verùm hoc propè perpetuum in hiſtorijs eſt. Hæ ènim bella propè perpetua recitant. Bella verò inter Principes eſſe ſolent, quòd ſunt inter priuatos in foro lites & actiones: neque non aliquis eſſe ſolet ſtatus cauſæ, in quo de iure quæratur, & quidẽ de iure Ciuili ſæpiùs quàm Feciali. Neque armati barbari ſemper dixerunt, Ius ſuũ eſſe in armis. Neque etiã ſemper ſilent inter arma leges. Itaq; & ad illorum hiſtoriam, memoriã harum accedere debere dico. Quantum autem lucis ex legum libris ad hiſtoriæ monumenta redundare dixi, tantumdem & hiſtoriæ memoriam, Iuriſprudentiæ Romanæ viciſsim conferre ac veluti reddere iterum dicam. Et quid tandem aliud ſunt noſtri Iuris libri, quàm quædam hiſtorię Romanæ ἀποσπασμάτια? quæ ſi ſuo corpori reddantur, & vnde ſunt decerpta, iterum veluti inſerantur, quis non rectè factũ dicet? Quis ſuo quæque loco, non abrupta, non mutila, non contaminata legere nõ mallet? Quis negauerit ea ex ſua origine, & eius circumſtantijs primùm æſtimanda eſſe: eorúmque intelligentiã primam inde pendere? Corpus illud Iuris (vt appellatur) quod Iuſtinianus nobis reliquit, conflatum eſt ex ea legum Romanarum varietate, quæ annis mille & trecẽtis iactata eſt abs Romulo vſque ad Iuſtinianum. Neq; modò alia eſſe dicitur Iuriſprudentia vetus, alia noua, alia media: ſed &

quotannis propè eſt mutata. harúmque legum ea eſt conditio, vt etiam lex ſit, poſteriorem derogare priori. Quid igitur fieret, niſi ſi ex hiſtoria, temporum ordinem obſeruemus, & aliquam veluti Chronologiam legum teneamus? Quid multa? Cùm multis iam annis reuoluã illam eorũ, quos Iuſtinianus nobis reliquit, librorum (vt vocare ſoleo) συναγωγὴν, magis atque magis ſentio, quandam illius (vt appellatur) corporis legitimi ἀνάλυσιν hiſtoricã in primis vtilem fore: & cùm multi multa diſputent de ratione docendi diſcendíque Iuris, nihil tamen agi video niſi ſi fiat, quod opto. Equidem non neſcio Ius illud, quod iam annis propè viginti docui, tractari atque explicari multis modis poſſe. Sed eam tandem, de qua loquor, rationem viámque interpretationis & ſuauiſsimam & vtiliſsimam & commodiſsimã eſſe expertus ſum: neque aliam eſſe didici, quæ ad dignitatem huius diſciplinæ propiùs accedat. Fateor multas eſſe de multis Iuris priuati partibus & myſterijs ſubtiliſſimas Iuriſconſultorum diſputationes, tanquam appendices legum, quę vix quicquã habeant cum hiſtoria commune: proptereáque eas ſeparatim (quod facere ſoleo) euoluendas eſſe fateor. Sed reliquas tantò magis partes, quæ (vt ita dicam) principales ſunt, coniunctim cum hiſtoria, ex qua veluti dependent, tractare velim. Atque vtinam liceat aliquando mihi ſeriò tentare, quod deſidero.

Non

Non eſt vulgare quod opto. Opto hiſtoriam vniuerſam, ſacram & ciuilem, veterem & nouam, noſtram & peregrinam colligi: & ſimul Iuriſprudētiam priorem & poſteriorem, diuinam & humanam, coaleſcere. Denique ex duobus iſtis veluti corporibus hiſtoriæ & Iuriſprudentiæ vnum conflari velim: & alijs, ſi perſuaſerim, vt idem velint, multum me effeciſſe puto. Quid? In Iuſtiniani libris multa prætermiſſa ſunt, quæ tamen ad Iuriſprudentiam planè pertinent. Talia verò nobis hiſtoriæ vniuerſitas ſuppeditabit: vt ex hac alterum veluti corpus Iuris Romani alterúmq; Codicem legum malè derelictarum colligi, repetíque poſſe propè dixerim. Saltem de more Maiorum, & eorū non ſolùm legibus, ſed & inſtitutis, quæ ex hiſtorijs repetũtur, quæſtio eſſe ſæpè ſolet, cùm de iure ciuili quæritur. Sed & vbi præiudicia, quę in iudicando ſequamur, non occurrunt: perſæpe tamen aliquod exemplum dabitur, quod nobis quid de iure reſpondendum ſit, tacitè veluti præmonſtret. Sic hiſtoriam Romanam diligenter & vtiliter legerunt veteres Iuriſconſulti: & ex facto aliquo, tāquam ex bono fertilíque fundo, ſæpè regulam Iuris elicuerunt: atque etiam ex eo, in quo alius ne veſtigium quidem Iuris notaſſet. Nam arte, vt dixi, quadam & cautione eſt opus. Non multos (fateor) in Pandectas retulit Tribonianus eius generis locos: ſed aliquos tamē deſcripſit. Legerat Pa-

pinianus, Ciceronem Conſulem in quæſtione cõiurationis Catilinariæ nõ reieciſſe indicium Fuluiæ meretriculæ. Quid inde? Inde reſpõdet atque probat in crimine maieſtatis audiri mulieres, quibus alioqui accuſationis poteſtate interdictũ eſt. Legerat Triphoninus in oratione Ciceronis pro Cluentio, mulierem quandam Mileſiam in Aſia damnatam eſſe rei capitalis, quòd ab hæredibus ſecundis accepta pecunia partum ſibi medicamẽtis ipſa abegiſſet. Hoc exemplum pro lege ille laudat. L. XXXIX. De pœnis. Legerat Pomponius Atilium Regulum olim viſum non eſſe poſtliminio reuerſum, quiai urauerat ſe Carthaginem reuerſurum eſſe. Quid tũ? Hinc colligit, aliquem captiuum ita demum poſtliminio reuerſum intelligi, ſi in ciuitate remanere & velit & Iure poſsit L. v. De capt. & poſt. reuerſ. Si hiſtoriã Romanam cũ tali obſeruatione legamus, vt & debemus, quis nõ dixerit incredibilem in ea theſaurum Iuris ciuilis recõditum eſſe? Ergo iterúmq; iterúmq; prædico, eam me hiſtoriam laudare, in qua ſit etiam incluſa Iuriſprudẽtia: atque vt hæc ſupplet, quod illi alioqui deeſt, ſic etiam ex illa hanc eliciẽdam rurſus eſſe. Atq; vtinam (cur enim votum meum non ingeminarem) interea ſaltem dum id aliquis preſtabit: vt olim & Pontifices Max. ſuorum Annalium, & Prætores Edictorum ſuorũ Album palam proponebant, ſic & ſtudioſi omnes qui Rei-

publicæ

publicæ iuuandæ nomen dederunt, aliquãdo ſentiant, Album vtrunque eſſe coniungẽdum. Crcero libro ſecundo de Oratore loquens de Annalibus maximis, Pontifex Max. (inquit) res omnes mandabat literis, efferebátque in Album, & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet populo cognoſcẽdi. Vt autem tunc populus talem hiſtoriarum tabulã ſpectabat, ſic in Tabulis XII. quæ pro roſtris erant defixæ, Ius ciuile legebat. Cúmque vna tabula Faſtorum, qui dies erant agendi, aliquandiu à Pontificibus occultata fuiſſet, tandẽ Cn. Flauius Faſtos quoque illos protulit, & in Albo circa forum publicè propoſuit, vt idem Cicero ſcribit. Quod ad Prætores attinet: conſtat, eos nõ modò viua voce, cùm Magiſtratum inirent, in cõcione populi edixiſſe, quæ eſſent obſeruaturi in Iure dicundo: ſed & hæc ſua edicta in Albo propoſuiſſe omnibus legenda. Vt autem cum duodecim Tabulis hæ Tabulæ Prætoriæ, ſic cum Albo Annalium Max. aliæ Tabulæ aliorum Faſtorum, qui non, vt illi priores, ſingulorum dierum cõditionem, ſed annorum ſingulorũ Magiſtratus notabant, tandem coniunctæ fuerunt. quales eæ fuerunt, quarum nuper fragmenta Romæ reperta, & ruinis Capitolij rurſus affixa ſunt, hiſtoriæq; Romanæ lucem maximã intulerunt: illas dico, quas Verrius Flaccus (ſic enim doctiſsimi homines cõiiciunt) temporibus Auguſti vel Tiberij, in foro,

publicauit, marmoreo parieti inciſas in hemicy-clo, quemadmodum is ſcribit, qui vitas illuſtrium Grammaticorum olim ſcripſit, ſiue Plinius, ſiue Suetonius, ſiue eius ætatis alius fuerit. Erant eæ quatuor Tabulæ magnæ, quæ ab vrbe condita vſque ad Auguſti obitũ, quinam ſingulis annis Cõſules, Dictatores, Cenſores, Pontifices, quæ bella, qui triũphi fuiſſent, breuiter indicabãt, & ad Hemicycli formam erectæ atque compoſitæ proſtabant. Erat profectò res præclara, vel in domo Põtificum legere Tabulam Annalium, vel in aliquo atrio, in quo & Maiorum imagines (vt Plinius ait) cum Tablinis hiſtoricis aſtabant, audire Iuriſcõſultũ, qui in ſuo ſiue Solio ſiue Hemicyclo ſedens, & conſulentibus de Iure reſpondens, manè tanquam ex tripode fundebat oracula. Sed cùm deinde ventum in forũ erat, & pro roſtris leges XII. Tabularum Prætoríſque Album, & in Verriano Hemicyclo illi ſiue Annales ſiue Faſti Conſulares occurrerẽt, & hiſce mutis veluti magiſtris aſſiderent docti & diſerti tanquam interpretes, aut trãſuerſo (ſicuti ait Cicero) foro ambularent: nonne excellens erat hæc Academia & ſchola ciuilis, Iuriſprudentiæ & hiſtoriæ? Certè forum Romanum non modò ſtatuis refertum, ſed & inſcriptionibus & literis & tabulis, quæ Iuris & antiquitatis indices eſſent, cõſperſum atque ornatum erat. Quorſum? vt iiſdem oculis ciues Romani & Iuriſprudentiæ

dentiæ & hiſtoriæ ſuæ ſumma ſaltem capita aſsiduè haurirent, vnóque in conſpectu, vel aliud agendo, ea legerent. Adeò & ciuium & Reipublicę intereſſe ſapientes Romani iudicabant, popularē hanc & omnibus familiarem atque communem vtriuſque tanquā carminis neceſſarij memoriam eſſe. Et mirabitur aliquis, quod optamus, vehemē ter optare nos, vt ſaltem in ſcholis ciuilibus rurſus coniungantur hæ tabulæ vtriuſque generis? & earum interpretationē atque expoſitionem ſibi mādatam eſſe tam Iuriſprudētes meminerint, quàm & meminiſſe debēt, quibus olim viris Romæ cura Iuris mandata eſt, ijs viris & hiſtoriæ ſcriptionem & memoriæ publicæ conſignationem fuiſſe commiſſam? Nam non ſolùm Pontificum Maximorū, qui vtriuſq; Iuris cuſtodes & dicebantur & erant, fuit hæc poteſtas Annalium conſcribēdorum: ſed & cùm temporibus noſtri P. Mucij Scæuolæ, id illi facere deſiiſſent, nō modò eius in Cōſulatu collega L. Calpurnius Piſo, quem & multarum legū auctorem aut diſſuaſorē fuiſſe ait Cicero in Bruto, ſuſcepit hanc curam, ſed & Iuriſcōſulti in Muciano auditorio educati hāc ab illis traditam, veluti in decurſu lampada acceperunt: vt Rutilius Rufus P. Mucij auditor atq; familiaris, & Cælius Antipater. Rutilius qualis quantúſque Iuriſconſultus fuerit, notum eſt. Vt autem in Panætij auditorio cum Fannio educatus, excellens fuit Phi-

loſophus Stoicus, ſic & hiſtoricus fuit non minor. Teſtes boni ſunt Velleius & Athenæus, qui narrant, eum ſcripſiſſe hiſtoriam rerũ Romanarum. Et Plutarchus in Mario Rutilium hiſtoricum laudat vt bonum & veracem, quamuis Mario inimicum. Scripſit & de vita ſua libros hiſtoricos, ſicuti eodem tẽpore Scaurus vir clariſsimus, cuius tres ad L. Fuſidium de vita ipſius acta, libros vtiles, Cicero in Bruto laudat, & cum Cyri vita atq; diſciplina comparat. Fuſidium autem in Pandectis inter Iuriſcõſultos laudari etiam memini. Quod ad Antipatrum attinet, noſter Pomponius ait, eum hiſtorias ſcripſiſſe, magíſque eloquentiæ quàm ſcientiæ Iuris operam dediſſe. Scriptorem tamen ait Cicero, fuiſſe non modò luculẽtum, ſed & Iuris valde peritum, & quidem multorũ magiſtrũ, vt L. Craſsi. quem quidem L. Licinium Craſſum, ſummũ illum Oratorem, noſtri Q. Mucij in Cõſulatu collegam fuiſſe exiſtimo, & tam abs ſuo nõ ſolùm Iuris, ſed & hiſtoriarum doctore bene & liberaliter inſtitutum, vt alterum illũ Craſſum Diuitem, quẽ Plutarchus laudat tanquam ἱστορικώτατον, ſuperaret, lubenter audio. Denique Antipatrum noſtrum, ipſi Fannio (quem etiam hiſtoricum laudat Plutarchus in Tib. Graccho) ætate æqualem, præferre, & reliquis ſuperioribus hiſtoricis ſcriptorem magis accuratum fuiſſe, Cicero ſignificare videtur libro primo de Legibus. Quinimo A-

drianus

drianus Imperator eum Saluſtio præferebat: ſed nimia fortaſſe quadam antiquitatis admiratione. Quid dicam de Q. Ælio Tuberone, quē eadem illa ætas tulit, quémque noſter Pomponius, vt excellentem philoſophum Stoicum, ſic & Iuriſconſultum Mucianum, hoc eſt, præſtantiſsimũ, fuiſſe ſignificat. Fuiſſe autem & ſummum hiſtoricum accepimus. Nam & Dionyſius & Liuius & Gellius eum hoc nomine laudant: & quidem Liuius libro quarto, Tuberonis diligentiam & iudicium, cōmendat, cùm eum in quadam Veterum diſſenſione profeſſum quidem eſſe libros linteos auctores, ſed propter aliorum antiquorum ſcriptorum aliam traditionem, hęſiſſe tanquam incertum veri, narrat. Huius Tuberonis filium fuiſſe intelligo illum L. Ælium, quē Cicero ait, antiquitatis Romanæ, & in inuentis rebus, & in actis, ſcriptorúmque veterum literatè peritum fuiſſe. Quam ſcientiam Varro acceptam ab illo, pluribus & illuſtrioribus literis explicauerit. Hunc tamē Ælium magis Stoicum philoſophum, quàm aut Iuriſconſultum aut Oratorem fuiſſe narrat Cicero. Sed pronepotem reliquit Tuberonem, cuius in Pandectis ſępè laudatur Iuriſprudentia. Ergo & in hac familia eſt conſeruata illa, quam nunc alijs commēdo, coniunctio ſtudiorum. Age verò: dicat Cicero, maximè eſſe Oratorium opus, hiſtoriam ſcribere. An Iure dicere non potero, nō minus hoc eſſe Iu-

riſconſultorum? Ac illis quidem, quos iam laudaui, Romanis Iuriſconſultis hiſtoricis nunc lubenter adiungam eum, qui paulo antiquior ſuperioribus, de quibus dixi, fuit, Seruium Fabium Pictorem: quem quidem Cicero in Bruto ait, bene peritum fuiſſe & iuris & literarũ & antiquitatis: cuiúſque libri rerum geſtarum & Iuris Pontificij à Macrobio & Nonio laudãtur. Sed Siſennam illis poſteriorẽ hîc laudauero, quẽ vt Cicero libro primo de Legibus ait facilè ſuperiores hiſtoriæ Ro. Latinos ſcriptores ſuperaſſe: ſic & Prætorẽ, eúmque Vrbanum, hoc eſt, Iuris ciuilis cuſtodem, Romæ fuiſſe accepi. Nam & in fragmentis orationis Ciceronis pro C. Cornelio animaduerti fieri mẽtionem edicti de bonorum poſſeſſionibus, quod hic Siſenna propoſuerat. Prætereo Scipionem illum Africani filium, adoptiuum patrem alterius Africani, à quo hiſtoriam quandam Græcam ſcriptam eſſe dulciſſimè, ait Cicero. Sed imprudẽs ferè præterieram, quem in hoc ordine primùm numerare atq; laudare debui, Catonem, qui & prudentum princeps fuit, & quantus fuerit hiſtoricus iam ante tempora P. Mucij, teſtes fuerunt eius libri Originum. An nos non excitabunt talium Iuriſconſultorum exempla? Sanè & ipſius P. Mucij ætate Polybius, cùm illis Annalibus, qui licet breues & anguſti eſſent, tamen Maximi appellabantur, quia conficerentur à Pontificibus Max. minimè

mè ſatis explicari poſſe res geſtas, intelligeret, ille (inquam) Polybius, homo quidẽ Græcus, ſed Romanorum etiam Imperatorum dux & præceptor, cœpit fuſiùs atque diligẽtiùs exponere vniuerſam hiſtoriam. Fuit hoc (credo) pergratum noſtro P. Mucio, & cùm ipſe in Reipublicæ adminiſtratione tam eſſet totus, vt (quod tamen eius & Pontificatus Max. & Iuriſprudentiæ principatus poſtulare videbatur) Annalibus conſignandis operam dare vix poſſet, non moleſtè tulit, ab homine quoque Greco, qui rerum bene peritus erat, & doctrina ſapientiáque præſtabat, hanc curam ſuſcipi. Quid igitur? An diſiũgi voluit, quæ hactenus fuerant coniuncta? Imò verò Polybius cùm fieret hiſtoricus, factus etiam Iuriſcõſultus eſt, & quidem talis tantúſque, vt & Achæorum vehementer hoc ambientium, omniúmque ciuitatum, quæ ſeſe Achæis coniunxerunt, hoc eſt, ſapientiſſimarum ciuitatum, legum lator fuerit, & Reipublicæ rectè conſtituendæ atque gubernãdæ Princeps, quemadmodum ſcribit Pauſanias. Sic enim, qui hiſtoriarum bene peritus erat, imprimis idoneus eſſe viſus eſt, non modò ad res gerẽdas, hoc eſt, ad bella adminiſtranda, ſed & ad Ius dicendum & ad ciuitatem regendam: & verò propterea Scipionis Africani ſummi Imperatoris præceptor coméſq; fuit. Deſcripſit Romanam hiſtoriam eorum temporũ, quibus Romani bellis gerẽdis, potiùs quàm

legibus ferendis occupati fuerunt: ſed quibus tamen temporibus optima, ſapientiſſima, præſtantiſſima fuit eorum Reſpublica. Itaque & ille de rebus ciuilibus in hiſtoria tam prudenter diſſerit, vt (quæ Iuriſprudentiæ prima ſummáque pars eſt) artem (vt Ariſtotelis verbo vtar) κυβερνητικὴν etiam docuiſſe videatur: ſitque propterea dignus, cuius memoriæ conſecrarentur illa, quæ olim apud Athenienſes fuiſſe Plutarchus in Theſeo narrat, feſta κυβερνήσια. Vt autem hanc prudentiam colligeret, peruagatus erat & maria & terras: ſicuti honoris cauſa inſcriptum eius ſtatuæ fuiſſe ait Pauſanias: atque vt alter Vlyſſes, multorum mores ſpectauit & vrbes: qualem ſiue ἱστορίαν ſiue πολυτροπίαν Ariſtoteles in legumlatore requirit. Sed quem ille rerum vſum tot & laboribus & periculis quæſitum, cum doctrina liberali coniunxit, ſuis monumentis nunc fruendum nobis etiam in vmbra ſedentibus offert. An eo non vteremur? Ipſe M. Brutus (at qualis, quantúſque vir?) medio in ardore & ſtrepitu belli, in ipſis Pompeij caſtris, & propè in procinctu atque acie, paulò antequàm commiſſa eſt pugna Pharſalica, contrahebat conficiebátque Epitomen hiſtoriæ Polybianæ, quam legendo propè triuerat. Neque verò hîc mihi aliquis rideat hiſtoricum & propè togatum militem, quem vix ipſa tuba poteſt abs libris abſtrahere. Non enim temerè tunc in ijs hærebat Brutus: neque tanquam

ſecu-

ſecurus aliquis Archimedes erudito puluere implicatus obſurduerat ad hoſtiũ fremitum. Sed libros audiebat rem militarẽ meliùs docẽtes, quàm vlla feciſſet in ipſa acie concio vllius Imperatoris. Quidni enim & hãc ego diſciplinam hiſtoriæ acceptam feram? Certè qualiſcunque tandem ſit ars militaris: eam ex ſtratagematum hiſtoria collectã eſſe conſtat. Sed ne ineptus videar, vererer, & Hãnibalis de Phormione iudicium vetus reformidarem, ſi pluribus eam rem verbis perſequar. Illud modò dicam: non temerè Bruto placuiſſe exemplum ipſius Luculli: quem quidem ſcribit Cicero, cùm ad Mithridaticum bellũ miſſus eſſet à Senatu, ſic iter & nauigationẽ cõfeciſſe, partim in percunctando à peritis, partim in rebus geſtis legendis, vt in Aſiam venerit factus Imperator, qui Roma profectus erat rei militaris rudis: tantúſq; Imperator in omni belli genere fuerit, vt Mithridates ille Rex poſt Alexandrum maximus, hunc à ſe maiorem ducem cognitum, quàm quẽquam eorum, quos legiſſet, fateretur: in eodémque tanta fuerit prudentia in conſtituẽdis temperandíſque ciuitatibus, tantáque æquitas, vt hodie (inquit idẽ Cicero) ſtet Aſia Luculli inſtitutis ſeruandis, & quaſi veſtigijs perſequendis. Ergo & hunc iuuat admirari nobilem hiſtoriæ alumnũ, qui ex ea tantam rei ciuilis militaríſque peritiam hauſit, quantam percipi poſſe dico. Neque verò ingratus fuit,

qui cùm hiſtorias legiſſet diligenter, & quantum Reip. prodeſſe poſſent, expertus eſſet, ſedulò ad eas ſcribendas ſe contulit, & vt alijs quoque populis hũc theſaurum communicaret, Græcè ſcripſit, atque ita ſcripſit, vt non viderentur ab homine Romano ſcriptæ. Sed & in eo etiamnum adoleſcente tantùm in hoc genere ſtudiorum fuit fiduciæ, vt ipſum Hortenſium & Siſennam prouocare auſus ſit ſponſione, Ni hiſtoriam belli Marſici, ſiue Græca, ſiue Latina, ſiue ſoluta, ſiue verſibus aſtricta oratione, rectiùs cõſcriberet. Ergo & ipſe Sulla talem iuuenem tanti fecit, vt rerũ abs ſe geſtarum commentarios abs ſe conſcriptos ad illum tanquam iudicem, Cenſorem, atque emendatorẽ miſerit: & in Sullano comitatu herentẽ Cyrenenſes, quorũ erat perturbata Reſp. mirabili animorum inductione appellauerint, talémque ſibi dari legiſlatorem vehementiſſimè flagitarint. Neque eos vel opinio vel ſpes & expectatio fefellit. Nam cumulatè ille præſtitit, quod ne ipſe quidem Plato, Cyrenenſibus rogantibus, ſuſcipere auſus fuerat. Et dubitamus adhuc, quãta earum, de quibus nunc loquor, literarum vis & poteſtas ſit? Cicero pro Cor. Balbo narrat, Pompeio in Hiſpaniam ad graue periculoſumque bellum proficiſcenti, lege lata datam eſſe poteſtatem, eos ciuitate donandi, qui ſe pro Reip. Ro. defenſione ſtrenuos præſtitiſſent. Quid tunc Pompeius? Idem Cicero pro

Archia, Noſter (inquit) magnus, qui cum virtute, fortunam adæquauit, nonne Theophanem Mitilenæum ſcriptorem rerum ſuarũ in concione militum, ciuitate donauit? Sed & diuinos huic Theophani mortuo à Græcis honores habitos eſſe ſcribit Cor. Tacitus. Neque dubium eſt, tam hoc Põpeio gratum fuiſſe, quàm Scipionis Africani manibus gratum fuit, Ennij ſui hiſtorici, ſtatuã marmoream ſuo ſepulchro impoſitam eſſe: vt quem viuens chariſſimum habuerat, mortuus etiam ſocium & comitem haberet. Verum hiſtoriæ magnum decus laudauero, ſi tres principes adiunxero, Sullam, Cæſarem, Auguſtum, quos illa tantopere celebrauit, non eorum minus erga ſe, quàm ſuis erga illos beneficijs meritíſque deuincta: illos dico tres maximos in maxima Rep. (ſi qui vnquã magni fuerunt) viros, & admirabili rerum ſiue gerendarum ſcientia, ſiue geſtarum gloria nobiliſsimos: ac quidem in toga non minùs quàm in ſago: domi (inquam) & foris: quò magis in vtroque genere magiſtram eorum agnoſcamus, quam & illi viciſsim exornarunt, cùm quidem præclarè & facerent ſcribenda, & ſcriberent facienda. Cor. Sullam commentarios rerum abs ſe geſtarum cõſcripſiſſe libris XXII. & quidem duobus ante mortẽ diebus eos abſoluiſſe, Plutarchus, qui eos legit & ſæpè laudat, teſtis eſt. Itaque videri poſſet Sulla vltrò ſe abdicaſſe dictatura, vt in priuato ocio illis

dictandis atque componẽdis operam daret: ſicuti & cùm abdicaret, in foro palàm profeſſus eſt ſeſe ſuorum actorum rationem redditurũ eſſe: cúmque meminerimus, quo morbo laborarit & extinctus ſit hic ſexagenarius ſenex: cogitamus valde huic ſtudio deditũ fuiſſe, cui neq; horribilis morbi vexatio, neque mortis inſtantis terror potuit opus inchoatum eripere. Adeò ille & Imperio & vita hiſtoriam hanc habuit chariorem. Neque verò dubito, quin & in eam ſuas leges Cornelias imprimis retulerit: vt & in eorum librorũ interitu magnam Iuriſprudentiæ iacturam fuiſſe non neſciamus. Nihil iam de Criſpo Saluſtio dicam (quanquam meritò dictus ſit Criſpus Romana primus in hiſtoria) qui gloriatur ſe compoſuiſſe res P. R. militiæ & domi geſtas, M. Lepido, Q. Catulo Coſs. & deinde, hoc eſt, à morte Sullæ. Sed nõ dubito excellentem & cum Sullana aptè cõiunctam hiſtoriam fuiſſe: quam principes in Rep. viri ſæpè legerent: vt Cato neſcio quos commẽtarios actorum à temporibus Sullæ vſque ad ſuum magiſtratum, quinque talentis emiſſe & ſemper in manibus geſtaſſe dicitur.

Venio ad Iulium Cæſarem, qui iocabatur Sullam neſciiſſe literas. Extant eius commẽtarij, qui quantopere hiſtoriam eorum temporum ornent, nõ eſt obſcurum: neminémque eſſe exiſtimo, qui Ciceronis de ijs rectum iudiciũ, quàm Aſinij Pollionis

lionis inuidioſam animaduerſionem pluris nõ faciat. Credo equidem eius generis fuiſſe libellos illos, quos in Alexandrina ſeditione Cæſar præcipitatus in mare, & per ducentos paſſus nare coactus, ne madefierent, elata manu tenebat, ore trahens paludamentum. Adeò nihil habebat ijs monumentis antiquius. Neſcio quæ barbara poſteà tempeſtas & iniuria temporis eos, tanquã demerſos & fluctibus nouis obrutos, nobis eripuerit. Sed vellem, tantùm illi aduerſaria factio conceſsiſſet vitæ & tẽporis: vel ille, exemplo Sullæ, abdicaſſet: vt in ocio potuiſſet integrã omnium ſuorũ actorum hiſtoriam cõtexere. Quantum & illa lumen nobiliſsimarum legum rerúmq; ciuilium fuiſſet?

Tertius, cuius tempora non minus illuſtre argumentum hiſtoricis ſuppeditarunt, fuit Auguſtus. Is itaq; de vita ſua libros multos ſcripſit, quos & Iuriſconſulti noſtri lubenter ac diligenter legerunt. Nam in Pandectis etiamnum extat Vlpiani locus, vbi tam laudatur decimus liber Auguſti de ſua vita, vt etiam legis loco ſit quod in eo Auguſtus ſcripſit ſe obſeruaſſe, vt corpora eorũ, qui capite damnantur, cognatis ipſorum non negaret. Citat & cõmentarios Auguſti Plutarchus in Bruto: & Appianus in Illyrico lubenter cõfitetur ſeſe eos legiſſe, quibus ille res abs ſe geſtas, gentéſque deuictas expoſuerat. Denique & eius commentarios ad Agrippam & ad Mecœnatem laudat Plu-

L. 1. De cad. pun.

tarchus, vbi Ciceronem cum Demoſthene comparat. Cingebat Auguſtum doctiſsimorũ hominum quidã veluti chorus, minimè aut mutus aut ſegnis. Erat & illi familiaris ipſe Liuius. Sed maximus Imperator, quid ſui etiã muneris eſſet, ſciebat: & quibus literis ſuam Reipublicæ regẽdæ facultatem acceptã ferebat, eas ipſe literas ſua quoque manu priuatóque ſtudio magis atque magis colere atque propagare voluit: iiſque non minorem, quàm armis aut legibus, operã propterea dedit, quò magis nos tali exemplo incitaret. Neque modò ſuorum temporum, ſed & ſuperiorum hiſtoriam ſcripſit. Itaque & Plutarchus, vbi de Marcello & Annibale agit, laudat hiſtorias, non modò Liuij, ſed & Auguſti: & ijs potiùs, quàm ipſi etiam Polybio, fidem habere ſe profitetur. Et quem tandem nõ variè afficiat illa hiſtoria ciuilis, quam admiror imprimis, & abs maximis viris auctoribúſque nobiliſsimis explicatam eſſe gaudeo, illam dico, quæ à temporibus Sullæ vſque ad Auguſtum verſat Reipublicæ Romanæ orbem? Quàm enim varias rerum conuerſiones, ſubtiliúmque cõſiliorum miras inſidias, tanquam cuniculos, & ijs oppoſitas multiplices cautiones oſtendit: vt concurrentibus ac veluti commiſsis ingenijs ſummis atque acerrimis domi foríſque videamus congredi virtutem, prudentiam, doctrinam, eloquentiam, illuſtri & excelſo poſitã in loco? Nominaui principes

cipes aliquot in ea maxima Rep. viros, qui & agendo & ſcribendo illuſtrarunt hiſtoriam atque Iuriſprudentiam. Neſcio, verecundior Auguſto fuerit, an ambitioſior, Adrianus, qui de ſua vita libros abs ſe ſcriptos libertis literatis dedit, vt ipſi eos ſuis nominibus publicarent, quemadmodum ſcribit Spartianus. Sed hunc rurſus maximum & præſtantiſsimum Imperatorem tam de Iuriſprudentia pręclarè meritum, gaudeo hiſtoricum etiã ſcriptorem fuiſſe, qui & ſapiẽtiſsimus & literatiſſimus fuit. Neque verò nunc aliquis mihi obiiciat Imp. Claudium, qui licet in legendis ſcribendíſque hiſtorijs multum operæ temporíſque poſuerit, tamen vecors fuerit & propè fatuus. Neque enim naturam planè mutare potuit: neq; erat eius ingenium, in quod tanta ſapiẽtia, quantam hiſtoriæ ſuppeditant, cadere poſſet. Verùm quãtumuis tardus & hebes fuerit, ſic earum tamen lectio, hominis ſtuporẽ caſtigaſſe videtur, vt & viderit multa, & ſapienter multa dixerit. Cæterùm hîc mihi in mentem venit Iuba Rex, qui & illi fuit familiaris, & ad eum ſcripſit quædã hiſtorica, ille (inquã) vtriuſque Mauritaniæ Rex Iuba, ſed ſtudijs (vt ait Plinius) memorabilior quàm regno, nobiliſsimus (iterum dico) Rex ille, quẽ Plutarchus ſcribit fuiſſe omnium, qui vnquam fuerunt Regij ſanguinis, hiſtoricorũ præſtantiſsimum: quemque non modò de Africana, ſed & Romana hiſtoria bene me-

Pli. lib. 5. ca. 1

Plutar. in Sertorio.

Plinius libr. 5 cap. 2

ritum eſſe tã agnouit ipſe Claudius, vt Cæſaream, eius rçgiã, in Tingitania, Coloniç Iure donauerit.

Breuiùs fecero, ſi dixero me meliori Iure affirmare poſſe de hiſtoria, quod aliquando dixit Cicero de Agricultura. Ait, nihil ſibi regaliùs videri, quàm ſtudium agri colẽdi. Ego verò dixerim, ſtudium hiſtoriarum multò eſſe regalius: neque Regibus modò, ſed & omnibus, qui aliquã alicuius Reip. partem gubernandam ſuſceperunt, imprimis dignũ eſſe. Fortaſſe diutiùs, quàm ſit neceſſe, in hac commemoratione hçreo, vereórque ne hiſtoriam, quam nondum ingreſſus ſum, intempeſtiuè delibare videar. Sed difficile eſt, ab ea, ſi vel leuiter attigeris, abſtrahi. Intereà vtcunque feci, quod volebam, vt indicarem, quos Ro. Reſp. clariſsimos gubernatores habuit, eos olim ex hiſtoriæ ſchola, tanquam ex equo Troiano, prodiiſſe: & quos Iuriſprudentia imprimis laudat auctores, eoſdem laudari poſſe hiſtoriarum magiſtros. Neque tamen, quod fortaſſe magis facere debebam, adhuc noſtros illos Iuriſconſultos, ex quorum reſponſis Pandectæ cõgeſtæ ſunt, in hoc genere laudaui. Sed quantum illi & debuerint & tribuerint huic ſtudio, quantúmque ab eo ad Ius dicendum regendámque Remp. retulerint, breuiter dicere vix poſſem. Illud tamen ſaltem vnum dicam: Optimum & ſapiẽtiſsimum eorũ Imperatorem Alexandrum Seuerũ, qui Iuriſprudentiæ maieſtatem

comiter conſeruauit, quoties de Rep. deliberaret, ſiue res eſſet militaris, ſiue ciuilis, nullos magis quàm literatos, hoc eſt, veterum literarum cõſultos, aduocaſſe, conſuluiſſe, audiiſſe. Ac Lampridius quidem ait, hunc, ſi de re militari ageretur, maximè eos, qui hiſtoriã norant, adhibuiſſe. Sed quis dubitat, quin multò id magis faceret, cùm de re ciuili quæreretur? Cúmque dicatur, nullam legem tuliſſe ſine x x Iuriſperitis, & alijs x x x viris doctiſsimis atque diſertiſsimis: quis non dixerit, in eorum ordine primos fuiſſe hiſtoriarum peritos? Neque tamẽ diſsimulo, quoſdam, qui illi aderãt, Iuriſconſultos, aliquando earum nõ peritiſsimos fuiſſe videri. Saltem illa Pomponiana hiſtoriæ Romanæ epitome, quæ Pandectis præfixa eſt, niſi ſi Triboniani aut librariorũ culpa ſit, habet aliquid ἀνιστορησίας, ſi ingenuè cõfiteri, quod res eſt, licet. Atque hîc quidem mihi in mentem venit Dio: illum dico Dionem, qui eo tempore cùm ſediſſet inter noſtros Iuriſcõſultos, neque ijs in Reipublicæ adminiſtratione ceſsiſſet, tandem ſeceſsit, vt hiſtoriam Romanam ab vrbe condita vſq; ad ſuam ætatem, quæ annorum propè noningentorũ hiſtoria nobiliſsima eſt, diligentiùs cõſcriberet. Quod quidem diligẽtiſsimè eum perfeciſſe non inuitus confiteor, tametſi eũ videam noſtris Iuriſcõſultis malignè inuidiſſe. Sed quos in Iure ciuili cõſequi nõ poterat, in hiſtoria ſuperare conatus eſt: credó-

que Iuriſconſultos tam fuiſſe ingenuos, vt hanc ei laudem lubenter tribuerint. Sanè Capito Iuriſcõſultus hortatus aliquãdo eſt Plinium, vt hiſtoriam ſcriberet. Sed ipſe dignus erat, cui Plinius reſponderet quod Tacito tale quippiam poſtulanti reſponderat. Nam neque eam minùs pręclarè, quàm Tacitus, noſter Capito fortaſſe ſcribere potuiſſet: quem quidẽ totius antiquitatis peritiſsimũ fuiſſe Plinius, alijs alioqui Iuriſconſultis aliquando iniquus, etiam fatetur. Suſpicor, quæ occupationes Capitonem tali ſcriptioni operam dare paſſæ nõ ſunt, iiſdem occupationibus alios eiuſdem ordinis Iuriſprudẽtes fuiſſe ab ea diſtractos. Sed ſi iam ad noſtra tempora, quæ maximis & doctiſsimis hominibus, hoc eſt, Iuriſcõſultis ιστορικωτάτοις, & hiſtoricis Iuriſconſultiſsimis abundant, deſcendere vellem, facilè equidem cum multorum laude perficerem, vt auditores noſtri magnis eorum exemplis excitati, maiori ſtudio maximáque contẽtione animorum perſequerentur illam neceſſariam ſtudiorum coniunctionem, quam tãtoperè commendo. Cæterùm in eam cõmemorationem noſtrorum veluti ducum & magiſtrorũ nunc ingredi non auſim, ne, ſi de ſingulis dixero, infinita ſit oratio: ſi non de omnibus, ingrata. Si auorum noſtrorum ætatem & ſuperiorũ aliquot ſeculorum memoriam replicemus, fateor non occurrere tam in hoc genere præclara noſtri ordinis lumina. Sed

ne

ne illa quidem ætas planè ſibi defuit. Nam & quo tempore equites Galli & Belgæ habuerunt ſuum Philippum Cominæum, quem iactabãt & gloriabãtur cum veteribus hiſtoricis eſſe comparãdum: Iuriſconſulti & in Hiſpania habuerunt quendam Ælium Antonium maximi ſui Regis Ferdinandi hiſtoricum ſcriptorẽ literatum: & in Italia (vt de Donato Boſſio Mediolanenſi nunc non loquar) ſuum Pandulfum Collinutium: quem & Germania Latinè orantem admirata eſt legatũ ducis Ferrarienſis ad Imperatorem Maximilianum, & ipſe Politianus tanti fecit, vt ſupra modum laudaret. Alius fortaſſe & Ælij illius Antonij de rebus Hiſpanicis Latinè ſcriptas, & Collinutij Italicas Regni Neapolitani hiſtorias nõ cedere Francicis Cominæi monumentis contẽderet. Ego ſinceræ bonæq́ue fidei laude Cominæum, alios literarũ gloria excelluiſſe agnoſco. Vtinam verò maiorem in ijs Iuriſprudentiam laudare etiam poſſem. Cùm Collinutius deſcribit deliberationẽ de Corradini ſupplicio, aſpergit quippiam ex libris legum. Sed res merebatur diiudicationem illuſtriorem: ſicuti & illa, quam delibat, quæſtio de Iure Alphonſi in regno Siculo vel Neapolitano. Verùm hi non erãt fortaſſe tam Iuriſperiti hiſtorici, quàm dicebãtur. Noſtra ętas meritò admirata eſt, & hiſtorię cauſa, Paulum Iouium, & Iuriſprudentiæ, Andream Alciatum: & tam arctam eorum amicitiã atq; con-

iunctionem, vt illius pagina prima, huius nomen præ ſe ferat, lubenter vidit: hócque exemplo ſtudium vtrunque magis atque magis coaleſcere in vno poſſe putat. Sed maiora decora ſunt, quæ nũc prędicare vellem. Cicero libro III. de Legib. ſcribit, poſt Phaleræum illum Demetrium, qui mirabiliter doctrinam ex vmbraculis eruditorũ ocióque, non modò in aciem atque in puluerem, ſed in ipſum diſcrimen aciémque produxit, vix quẽquam (tametſi ſe verecũdè excipiat) deinde inueniri potuiſſe, qui vtraq; re excelleret, vt & doctrinæ ſtudijs & regenda ciuitate princeps eſſet. Verùm ne noſtra quidem ætas tam effœta eſt, quin plures etiam Demetrios proferre nunc poſſit, ſi & ad res gerendas producantur, & ſuas ipſi literas proferant, qui in vtroq; genere excellere poſſunt. Quales fuerint Demetrij actiones, hiſtoria exponit. Quales eiuſdẽ ſcriptiones in hiſtoria fuerint, ex reliquijs, quas alij ſcriptores citant, & ipſe Plutarchus in ſuis Vitis laudat, æſtimare vtcunq; poſſumus. Sed quis de multis, qui hoc ſeculo florent, viris magnis, maiora non ſperet? Vt verò talium virorum ſemen nõ intereat, vellem, & valde profectò vellem, talem aliquando aperiri ludum ciuilium ſtudiorum, ex quo Prudentes eruditi non ad priuatam modò Iuriſdictionem, ſed & ad maiorem tuendæ Reip. facultatem & Imperiorũ rectionem prodeant. Quandiu quidẽ certè in ſcho-

lis noſtris tantum texentur & retexentur ſubtiles quædam & exiles, & prope inanes theoriæ, tanquam tenues telæ cuiuſdam ocioſi iuris in ſuis apicibus & vmbra pendentis: nihil agimus. Equidem multos iam annos conſumpſi in iure docendo, neque eius adhuc me laboris pœnitet: & lubẽter prædico aliorum in eo genere bene poſitos labores. Sed maius quippiam deſidero: & vbi conſiſtendum non eſt, multos qui altiùs ire poſſent, ibi hęrere implicatos tanquam in luto, vehementer doleo. Saltem nunquam putabo temerè factum eſſe ab Ariſtotele, quòd reprehẽderit eos iuris doctores, qui ius priuatum περὶ τῶν συναλλαγμάτων, tantùm docent: publicum de bello, de pace, de fœderibus, de vectigalibus non attingunt. Id verò ſi exponendum etiam eſt, vt eſt omnino: nonne in primis accerſenda eſt hiſtoria? Non eſt ſatis poſſe nos λεπτολογεῖν vel de pactis nudis, vel de iure ſui, vel de talibus myſteriis, quorum vix vllus nunc vſus eſt. Longè ſunt aliæ in Republica noſtra quæſtiones, de quibus dicenda eſt ſententia: neque dici rectè poteſt, præterquàm ex formula antiquitatis. Atq; hîc mihi de ſtudiorum ciuilium conditione cogitanti quippiam hiſtoria ipſa ſuggerit, quod non diſſimulabo. Plutarchus in Ageſil. narrat, Xenophontem ab Ageſilao accerſitum eſſe, vt pueros Spartanos doceret artem parendi atque imperandi, qua nulla ſit præſtantior. Equidem eius artis

idoneum doctorem fuiſſe Xenophontem exiſtimo, non modo quòd philoſophus, ſed multò magis quòd hiſtoricus eſſet. Si dicam tales nunc doctores ſcholis ciuilibus præficiendos eſſe, qui ex hiſtoria & Iuriſprudentia repetant & doceant talem artem: credo, ſtatim veniet in mentem vetus illud, Tu regere imperio populos Romane memento, (Hæ tibi erunt artes) pacíque imponere moreẽ. Idem Plutarchus in Themiſt. narrat Solonem illum & doctiſsimum & ſapientiſsimum legiſlatorem, fuiſſe cuiuſdam ciuilis ſapientiæ profeſſorem, quæ auditoribus ingeneraret iudicium, ad Reipublicæ gubernationem, nõ minùs, quàm ſi longus rerum vſus acceſsiſſet, benè comparatum: eiúſque ſcientiæ, cuius ſchola diu conſeruata fuerit Athenis, primum doctorem fuiſſe quendã Mneſiphilum Phreariũ Themiſtoclis præceptorem, virum in ea doctrina præſtantem, licet neque oratoriæ eloquentiæ, neque Philoſophiæ naturalis ſtudio deditus eſſet. Sed alios, qui ſucceſſerunt, corrupiſſe hanc diſciplinam, & neſcio quam artem litigandi illius loco docuiſſe: proptereáque diſcipulos pro ſophis factos eſſe ſophiſtas. Nõ lubet nunc eodem exemplo queri de corruptione noſtrarum ciuilium ſcholarum. Sed quis non videt primam mali labem? Et quis nõ deſideret eas ſcholas nõ modo ad acutam aliquam elegantiam erudiri, ſed multò magis ad maiorem ſapientiæ,

rectíque

rectíque iudicij gloriam attolli? Equidem ſi quid poſſem vel dicendo perſuadere, vel rogando impetrare, peterem, poſtularẽ, flagitarem, vt ij, quibus mandatum eſt, videant, ne quid Reſpublica detrimenti capiat, aliquando tandem iuuẽtutem ex ſpinetis inutilium diſputationum, ex eóque vmbratili & ocioſo ingeniorum ludo, vel potiùs dira carnificina, ereptam traducerent ad ſtudia meliora. Satis iam ſupérque illæ cruces exercuerunt vexarúntque ingenia præclara. Satis & temporis & operæ poſitum & propè perditum eſt in contortis (ne quid acerbiùs dicam) ænigmatibus euoluendis. Cur his, propè dixi nugis, etiam poſtponimus ſeria, quæ laudo, ſtudia & literas optimas maximas? Tacitus eodem, quo Plutarchus, tempore, loquens de corrupta togatæ iuuentutis inſtitutione, conqueritur, nec in auctoribus (vt ait) cognoſcendis, nec in euoluenda Antiquitate, nec in noticia vel rerum, vel hominum, vel temporum ſatis operæ inſumi: ſed expectari neſcio quos Rhetores &c. Conqueritur etiam, eloquentiam circumciſam, ſine apparatu, ſine honore, & propè ſine ingenuitate, quaſi vnam ex ſordidiſſimis artificiis addiſci, cùm & diſerti eorum temporum, ignorent leges, non teneant ſenatuſconſulta, ius ciuitatis vltrò derideant, ſapientiæ ſtudium & præcepta Prudentũ penitus reformident. Equidem cõqueri multò magis poſſem de ineptis

& inanibus ſtudiis iuris circumciſi, quod ſordidè docetur. Sed nunc non iuuat indulgere querelis. Cæterùm cùm cogito, quænam illa fuerit Mneſiphilina diſciplina, quam ab Plutarcho laudatam eſſe dixi, aliam cogitare non poſſum, quàm hiſtoricam: neque illius reſtituẽdæ aliam poſſum inire rationem, quàm hiſtoriæ & iuriſprudentiæ coniunctionem. Viderint Academici, quo iure ſeſe olim appellarint philoſophos politicos: viderint Peripatetici, qui ſuam diſciplinam referri ad Rerum publicarum rectionem gloriabantur. Ego hanc demum laudem tribuero illis literis, quas commendo: ſicuti & hiſtoricos libros rectè appellari libros Principum, lubenter agnoſco: & quod principibus præſcribitur, omnibus Rerum publicarum gubernatoribus præſcribi ſentio. Scribant alij, quod volent, de Principum educatione, inſtitutione, & vt (verbo Ciceronis vtar) catecheſi. Teneo illud Opt. Max. Imp. Theodoſij ad Honoriũ ſuum filium, quod Claudianus eleganter expreſſit, præceptum,

Intereà Muſis, animus dum mollior, inſtes,
Et quæ mox imitere, legas. nec deſinat vnquam
Tecum Graia loqui, tecum Romana vetuſtas.
Antiquos euolue Duces, &c.

Si huic mandato patris paruiſſet Honorius, tam & ſe & paternum ſuúmque ſeruaſſet imperium, quàm, quia illius immemor fuit, vtrunque miſerè perdi

perdidit. Sed quàm magno ſuo malo, oblitus paterni præcepti eſt, tã illius admonitionis ſapiẽtes deinde & boni quidã principes vſum explicarũt magna cum ſua laude & Reip. ſalute. Ac ne longiùs abs Theodoſij patria familiáque recedam, liceat hîc mihi duos ex Hiſpania Alphonſos repetere, quos etiam cum Traiano & Theodoſio cõparare liceat. Liceat nunc meo animo paululùm indulgere, & pręteritis aliis, quos literæ Grecæ Latinæque prædicant ſatis, illorum memoriam colere, quibus cur aſſentari velim, nulla ſuſpicio eſt: & quibus tamen tantùm debent literæ, quas illi propè ſepultas, vt potuerunt, excitarunt, vt ſi in eorum laudibus nunc mutæ ſint, nimium futuræ ſint ingratæ: denique qui quo tempore de literis & diſciplinis, actum eſſe videbatur, triumphãtem barbariem perculerunt, & ſigno altè ſublato illas bene ſperare iuſſerunt: vt etiam ad id, quod nunc agimus, exemplum nobilius proferri vix poſsit, quod noſtri imitari debeant.

An nõ eſt admirabilis prior ille Alphõſus, qui ante annos trecẽtos, leges ſuæ Hiſpaniæ dedit, hiſtoriam collegit, mathemata illuſtrauit? Diuinũ profectò fuit eius beneficium, cùm in media illorum temporum caligine, tot & ſumptibus & laboribus tabulas aſtronomicas confecit, & motuum cœleſtium canones reſtituit. Sed an minori laude digna fuit eius volũtas, cùm præterea iuſsit

Hiſtoriam conſcribi, quam etiãnum vocant Generalem? Audierat patrem ſuum Fernandũ mandaſſe Roderico Antiſtiti Toletano, vt rerum in Hiſpania geſtarum, quarum memoriam, nõ tam Gothica, quàm Arabica vaſtatio deleuerat, hiſtoriam ad ſua vſque tempora colligeret. Sed patrem in hoc genere ſuperare filius generoſus (quòd in ea non modò tempeſtate, ſed & gente mirari ſatis non poſſum) conatus eſt. Audio eũ quadringenta aureorum millia impendiſſe ad mathematum reſtitutionem, & remunerandos Mauros atque Saracenos, quos ex Corduba & Africa eo nomine euocauerat, cùm iam ſoli ſupereſſent, qui tales docere, & in integrum reſtituere diſciplinas poſſent. Sic enim & ipſum Alexandrum ſuperare voluit, qui Ariſtoteli hiſtoriam animalium deſcribenti tam liberaliter ſumptus ſuppeditauit. Sed maioris etiam, credo, redemiſſet, ſi nanciſci quam & qualem optabat, generalem hiſtoriam potuiſſet: neque dubito, ſi Liuius in Italia tũc ſuperſtes fuiſſet, vt ad eum audiendum olim ab extremis Gadibus quidam accurriſſe dicũtur, protinus in Italiam aduolaſſet Alphõſus, vt quouis precio talem hiſtorici operis architectum & redemptorẽ conduceret. Si in hoc genere non præſtitit, quod nũc aliquis deſideraret: per illum certè non ſtetit. Intereà vt magis atq; magis profiteretur, ſeſe hiſtoriarum legúmque literis acceptam ferre ſuam be-

ne re

ne regnandi facultatem: librum ſuis inſignibus Regiis, ſuóque ſceptro & Labaro iuſſit appingi. Neque tam aut ingrata aut ſtupida, quæ tamen parum literata tunc erat, Europa fuit, quin attonita eruperit in illam veluti exclamationẽ, quam olim S.P.Q.R. extulit cùm de Imp. Tacito agebatur, QVIS MELIVS QVAM LITERATVS IMPERAT? Hic Imper. Tacitus, vt & literatam artem bene imperandi, ex hiſtoriis repetendam eſſe profiteretur, eámque conſeruaret, edixerat, ſui Cornelij Taciti Annales quotannis decies publicè exſcribi debere, & in omnibus Bibliothecis adſeruari, atque adeo in Ciuicis archiis, vt ait Flauius Vopiſcus. An minorem ſuorum huius generis ſtudiorum ſignificationem dabat Alphonſus? Ergo & Germania ad Imperium, R.P.C. cauſa, illum vltrò accerſiuit. Sed Alphonſus Imperio tali propter literas dign9, vt erat, videri maluit, quàm illo gerendo tuendóque occupatus diſtrahi abs literarum, quarum iam curam ſuſceperat, procuratione. Cæterùm ducentis pòſt annis, alter, qui ſeptimo inter eius nepotes gradu numeratur, Alphonſus, Italiæ imperare non recuſauit: atque ita imperauit, vt & literas ſe ſcire oſtenderet, & Italia dictatorẽ alium nollet. Non diſputo de adoptionis iure vel iniuria, cuius nomine cõſecutus ſit regnum Neapolitanum poſt longam & difficilem cõtentionem. Sed vt eius pater, Iuſti, ſic ipſe Docti

Regis cognomen meruit: & quibus literis armatus patrimonium auxit, iiſdem literis gratiam liberaliter retulit. Nam & audiebat (ne antiquiora reuoluamus) Carolum v Franciæ Regē meruiſſe cognomen Sapientis, &, licet ab hoſtibus vndiq; peteretur, bene & beatè regnaſſe togatū ſemper, armatum nunquam: libríſque bonorum cõſiliorum auctoribus magis quàm militibus circumfuſum. Imò verò audiebat ipſum, cui centum poſt annos veluti ſuccedebat, Robertū Regem Neapolitanum, belli pacíſque artibus multíſque virtutibus, non minus quam Francica vel Andegauenſi familia nobilem, nihil habuiſſe antiquius ſtudiis literarum, tantíque ea feciſſe, vt literas, quarum præſidio facultatem bene regnandi acceptam ferebat, regni poſſeſſione cariores ſibi eſſe prædicaret, & propterea Franciſcum Petrarcham arctiſſimè complecteretur. Ergo cùm auitæ virtutis gloriam benéque regnandi artem literatam etiam amplificaſſet Alphonſus, ſuis rurſus clypeis atque ſignis librum appinxit: vt & gloriari ſolebat nullos ſe habere meliores, quàm mortuos, cõſiliarios (quo verbo libros ſignificabat) & ex hoſtium, quos vinceret, vel ciuitatū, quas expugnaret (fuit enim nobiliſsimis victoriis clariſsimus) ſpoliis nullam prædam tanti fecit, quanti antiquū aliquod fortè in iis inuētum volumen. Hæc enim illi erant opima ſpolia. Neque verò talibus armis

inter

inter arma vnquam caruit. Narrat Plutarchus, Alexandrum, cùm in Aſiam tam longè progreſſus eſſet, vt iam libros inuenire nullos poſſet, mādaſſe Harpalo, ſibi ex Græcia aliquos mitti. Miſſas autem fuiſſe in primis hiſtorias Philiſti, illius (credo) quem Cicero tātopere laudat. Hunc ergo habuit Alexander ſuarum expeditionum comitem, non contentus Homeri Iliade, quam alioqui cum ſuo pugione coniunctam ne dormiens quidem dimittebat. Non diſsimili exemplo Alphonſus hiſtoriam Liuianam ſemper habebat comitem: cuius quidem tanti fecit auctorem, vt cùm audiret Pataulj inuentam eſſe vrnam cinerum atque oſsium Liuianorū, ſtatim legatos eò miſerit, qui vel prece vel precio tales reliquias redimerent. Cùm Patauini exuuias optimi ſui ciuis abalienare nollent, ſaltem impetrauit vnū aliquod os brachij, quod magni muneris loco illi donarunt tanquam ſtudiorum fautori, vt lapidea tabula etiamnum teſtatur. Quid non ille feciſſet, vt integrum corpus Liuinianæ hiſtoriæ redimeret? Laurentium Vallam, qui apud talem Regem viuere & exulare, quàm Romæ in patria eſſe maluit, mirificè eſt complexus: cúmque eum non modo Aragonicæ hiſtoriæ memoriam illuſtrare ſuis monumentis intelligeret, ſed & de Perſarum & Græcorum hiſtoria diſſerentem quotidie audiret, non quieuit, donec eum ad conuertendum in linguam Latinam He-

rodotum etiam impelleret: cúmque in eo labore immortuus doctiſſimus ſenex opus minimè perpolitum reliquiſſet, tamen Alphonſus Italiã diutius hac memoria carere noluit, & qualiſcunque ea eſſet, tam lubenter hanc legi publicè optauit, quàm ab ipſo primùm Herodoto in frequentiſsimo Gręcię conuentu Olympico, talem hiſtoriam cum omnium admiratione & applauſu incredibili recitatam olim fuiſſe audiebat. Ergo & Thucydidẽ, quem puerum Herodoti recitatio mirificè commouerat, ab eodem Laurentio Latinum fieri curauit: & eam tranſlationem, cùm melior non daretur, tanti fecit, vt in ea edenda non recuſaret imitari Demoſthenem, quem octies ſuis digitis deſcripſiſſe Thucydidis libros, accepimus. Denique cùm Æneas Syluius ex Germania miſiſſet Arrianum de Alexandri rebus geſtis non tàm Latinum factum, quàm ad Sigiſmundi Imp. captum vix Latinè balbutientem, Alphõſus ne eum quidem neglexit. Adeò nihil eorum prætermittebat, quibus hæc ſtudia hiſtoriarum adiuuari eo ſeculo poſſe putaret. Denique cùm ęger aliquando decumberet, & legendo Curtium, qui eam Latinè ſcripſit hiſtoriam, quam Græcè Arrianus, ita ſe oblectaſſet, vt animi & corporis languentis vires collapſas etiam recreaſſet, exclamauit, non eſſe in Hippocrate vel Galeno ſaniorẽ medicinam ſuauiorémque curationem. Pluribus fortaſſe verbis,

quàm

quàm erat neceſſe, dixi de Alphõſo. Sed cùm eius recordatio pluſculũ me delectauit, tùm verò exẽplum, quod occurrebat, digniſsimum eſſe putaui, quod noſtris hodie commendarem, Principémque illum, quem ante annos cẽtum Italia colebat viuentem, & doctorum hominum chorus Mecænatẽ vnicum habebat, iudicaui ſatis laudari non poſſe, cùm quidem & hiſtoriam iacentem excitarit, & eum hiſtoria non modò morbo laborãtem liberauerit, ſed & mortuum immortali memoriæ cõſecrauerit. Mirificè verò accidit, vt quo is tẽpore moriens literas veluti orbas relinqueret, Matthias Coruinus adoleſcens ex carcere ad Regnũ Pannoniæ ſit euocatus propter eam virtutis indolem, propter quam Alphonſum Italia Regem dixerat: hícque Matthias, vt Alphonſi neptem vxorem duxerit, ſic & librorum hiſtoriarúmque curam tanquam hęres Alphonſi ſuſceperit: qualémque ex ea fructum perciperet, bene & ſapienter imperando palàm oſtenderit: denique vt nõ modò Italia, ſed & altera illa pars orbis ſuperſtites ex Bizãtino excidio & veluti profugos triſtìque naufragio eiectos libros bonos exciperet atque adſeruaret, Budenſem aperuit bibliothecam: in qua non minus, quàm in caſtris, lubenter verſabatur: in eáque recondidit illos librorum theſauros, qui mox editi Europam recrearunt. Vix audeo recitare quàm ſuperbum huius Regis ſepulcro carmen

męſta attonitáque Italia inſcripſerit:

Coruini breuis hæc vrna eſt: quem magna fatentur
Facta fuiſſe Deum: fata fuiſſe hominem.

Sed quantus quantus Rex fuerit: literarum hiſtoriarumque præſidio magnitudinem ſuam acceptam ferre ſolebat. Cuius quidem Principis laude eò delector magis, quòd legum ciuilium memoriam veram & caſtam cum hiſtoriarum ſtudio cōiūgi etiam voluerit, euocatis propterea cum vxore, Alphonſi nepte, clariſſimis, qui in Neapolitano gymnaſio eſſent, Iuris interpretibus: & eo tamen iudicio pręditus fuerit, vt cùm degenerem & adulterinā ab ijs allatam eſſe Iuriſprudētiam intelligeret, hanc cum illis relegauerit atque exterminauerit. Et ſi in noſtræ quoque ætatis Regibus & principibus nonnullis non diſsimilia exempla laudare poſsim: tamen quia non modò ab aſſentatione, ſed & ab omni ſuſpicione aſſentationis abhorreo: illa nunc non prædicabo: & abs principibus, quos tamen hiſce ſtudijs deditos imprimis eſſe velim, ad priuatos me conuertam, quos & hiſtoriæ, ſi ita loqui licet, diuinitatem magis atque magis agnoſcere cupio. Neque tamē cùm id ago, ab exemplo, quod in hanc me cōmemorationem induxit, erit alienū quod nunc dicam. Nam quod Alphonſus Rex ęger & decumbens aliquādo ſenſit, me admonet, vt denique profitear, eam in hiſtoriæ cognitione ineſſe vim cōſolationis, vt quiſ-

que

que ſentire poſsit in grauiſsimis animi morbis prȩſentem eſſe medicinam:quò magis & ſi nobis viuendum ſit priuatis, & relictis ciuitatibus incolenda aliqua ſolitudo(quod fortaſſe in hac rerum temporúmque perturbatione, & deprauatiſsimis ingratorum hominum iudicijs, nunc optare magis debemus) talem ſemper habere velimus comitem. Et verò, aut neſcio quænam & vbi ſit animi mȩrentis ingenua veráque oblectatio, recreatio, cõſolatio:aut hæc certè eſt: quæ & hoc efficit, vt nihil nouum nobis, quod quidẽ nos valde tanquam attonitos percellat, nihílque inſolens occurrat:atque etiã prȩſtet, vt ſentiamus verum eſſe vetus illud, Nil admirari propè res eſt vna, Beatum, Quæ poſsit facere. &c. Neque non, multos, qui, quod dico, cõfirmabũt, & quod experti quoque ſunt, adſeuerabunt, bonos teſtes ciere facilè poſsem, ſi hîc rurſus commemorare velim, quod ipſa nobis Hiſtoria commemorat. Sed ſi hoc faciam, rurſus video longiorem hãc orationem fore. Itaque vnum ex multis Ciceronem accerſam, quem in hiſce commentariis ſæpius appellaui, & cui nemo non fidem lubenter habuerit. Is cùm triſtiſsimis temporibus lugeret caſum & ruinam Reip. grauíque mȩrore conficeretur, & Atticum atque Brutum ad ſe venientes conſolationis cauſa, ſalutaſſet, Vos verò (inquit) Attice, & prȩſentem me cura leuatis, & abſenti magna ſolacia de-

diſtis. Nam veſtris primùm literis recreatus, me ad priſtina ſtudia reuocaui.&c.

Poſtquàm autem de literis Bruti dixit, & rogaret Brutus, ecquę pręterea eſſent Attici literæ, quę eum delectauerint: Iſtę verò (inquit) Brute nō ſolum delectationem mihi, ſed etiam ſalutē, vt ſpero, attulerūt. Salutem? exclamauit Brutus. Quodnam tandem genus iſtud tam præclarum literarum fuit? Tum Cicero, An mihi potuit eſſe aut gratior vlla ſalutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm Attici liber, quo me affatus quaſi iacentem excitauit? Hîc Brutus, Nempe eum dicis, quo iſte omnem rerum memoriam, breuiter, & vt mihi quidem videtur, perdiligēter, complexus eſt. Reſpondet Cicero: Iſtum ipſum Brute dico librum mihi ſaluti fuiſſe. Hîc Atticus, Optatiſsimum (inquit) mihi quidē eſt, quod dicis. Sed quid tandem habuit liber iſte, quod tibi aut nouum, aut tanto vſui poſſet eſſe? Hîc Marcus, Ille verò (inquit) & noua mihi quidē multa, & eam vtilitatem, quam requirebam, vt explicatis ordinibus temporum, vno in conſpectu omnia viderem: quæ cùm ſtudioſè tractare cœpiſſē, ipſa mihi tractatio literarum ſalutaris fuit.&c.

Hunc ego Ciceronis locum lubenter aſcripſi, ex quo intelligamus quantum vir magnus & ſapiens cōſolationis, ex hiſtoriæ tractatione perceperit. Multum tamen abeſt, vt exponat, quicquid percipi

percipi præterea poſſet. Potuit ille fortaſſe, Veterum Maiorúmque ſuorum recordatione tam valdè affici, vt animũ abduceret atque auocaret abs ſenſu præſentium malorum: aut acerbum eorum ſenſum vtcũque leniret, & in omni varietate fortunæ ſeſe, aliorum exemplo, ſuſtentaret: cùm quidem meminiſſet, quæ ſemper fuerit conditio bonorum virorum, quę rerum humanarũ, quæ Rerumpub? Sed nõ vidit in hiſtoria quod firmiorem conſolationem attuliſſet: videri verò à profanis hominibus non poteſt. Agè verò, quia trium illorum doctiſsimorum ſapientiſsimorúmque virorũ colloquiũ in hoc genere nos oblectauit, quartus non intempeſtiuè accedat, eorum æqualis, & (vt nobis gratior etiã ſit) Iuriſconſultus magnus. Is eſt Seruius Sulpicius: qui cùm nihil nõ faceret, vt & Ciceronem, qui filiæ deflebat mortem, & ſeipſum, qui interitum Reip. lugebat, conſolaretur, ita ſcripſit ad Ciceronem: Quæ res mihi non me-„ diocrem cõſolationem attulit, volo tibi comme-„ morare, ſi fortè eadem res tibi minuere dolorem „ poſsit. Ex Aſia rediens, cùm ab Ægina Megaram „ verſus nauigarẽ, cœpi regiones circùm circà pro-„ ſpicere. Poſt me erat Ægina, ante Megara, dextrà „ Piræus, ſiniſtrà Corinthus: quæ oppida quodam „ tempore florentiſsima fuerunt, nunc proſtrata & „ & diruta ante oculos iacẽt. Cœpi egomet mecum „ ſic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, „

ſi quis noſtrûm interijt aut occiſus eſt, quorũ vita breuior eſſe debet, cùm vno loco tot oppidûm cadauera proiecta iaceãt? víſne tu te Serui cohibere, & meminiſſe, hominem te eſſe natum? Crede mihi, cogitatione ea non mediocriter ſum cõfirmatus.&c.

Si vna illa nauigatio breuis oſtentans ruinas & parietinas aliquot oppidorum Greciæ, Seruium noſtrum admonuit, quàm ſint caducæ & inſtabiles res humanæ: eíque ſapientiſsimam obiecit cogitationẽ, qua ſuum & Reip. caſum æquiùs ferat: quid vniuerſa hiſtoria, cùm nos vehet atque circũferet per totum terrarum orbem, nobíſque ſpectãdas dabit omnibus ſeculis perpetuas illius cõuerſiones, tot tamque multiplices Rerump. euerſiones, tot regnorum interitus, tot populorũ ſtrages, tot vrbium vaſtitatem: & in tanta tamen fortunæ varietate tótque caſibus, quorundam virorum agitatam magis quàm labefactatam conſtãtiam: quid (inquam) illa quantúmque conſolationis ad ferre nobis poteſt? Iam verò ſi (quod caput eſt) accedat religioſa conſideratio diuinæ prouidentiæ, cuius memoria nunquam abeſſe ab hiſtoria debet: quæ tandem ærumnæ noſtræ tantæ eſſe poſſunt, quarum acerbum ſenſum illa non leniat, cùm earum cauſam atque finem oſtendet? Quid alij ſentiant, neſcio. Sed quod ſum expertus, affirmare poſſum: cùm iam inde abs pueritia me multi acerbi

ti acerbi caſus iactauerint atque vexauerint, vnũ inter tot fluctus portũ, in quo acquieſcerẽ, fuiſſe hiſtoriam: mihíque planè aliter quàm Plutarcho accidiſſe. Scribit Plutarchus ſeſe primum ſuſcepiſſe ſcribendas illuſtrium virorum vitas, vt alijs prodeſſet: ſed ſe deinde in eo opere profuiſſe ſibi ipſi, & ex eo fructum honeſtiſsimæ recreationis priuatim percepiſſe. Ego verò profiteor me mea priuatim cauſa primùm acceſsiſſe ad aliquam hiſtoriarum lectionem: ſed in ea ſtatim tãtum liberalis vtilitatis agnouiſſe, vt alijs fieri communem valde optauerim. Sępe iam ſępe in iſta & ingratorum & perfidioſorum & improborum hominum colluuione, quæ latè graſſatur, & Remp. inuoluit, & omnes propè vias obſidet, & nouã, ex qua quæſtum faciunt, artem calumniandi, maledicendi, turbarumque ciẽdarum, religionis etiam nomine tegere audet, cùm nullũ ſanis cõſilijs relictum eſſe locum videmus, cogitamus in ſolas terras, vbi (quod ille olim dicebat) non audiamus facta Pelopidarum: vel aliquem deſideramus ſeceſſum, in quo cùm liberos gemitus effundere, tum verò aliquid cõſolationis percipere, & horum malorum obliuiſci poſsimus. Sed hiſtoria mihi viſa eſt, quod quæritur, offerre. Cúmque tali nuper comite vterer ex Germania veniens in Galliam, toto illa itinere me multas regiones circum ſpicientem, multáqu e de rebus humanis cogitãtem in iſta no-

ſtri orbis cõfuſione mirabiliter conſolata eſt. Neque minus mihi adfuit, cùm deinde præter omnem expectationẽ fortè adhibitus eſſem ad quaſdam de Rep. & religione grauiſsimas deliberationes. Sed ad has illam omnino pertinere omnes fatentur: & qui in ijs ſępius verſantur, ſi modò adferunt ad eas, quod debent, ſępius experiũtur, veriſsimum eſſe, quod Ariſtoteles ſcripſit, ἱστορίας χρησίμους εἶναι πρὸς τὰς πολιτικὰς συμβουλάς. Verũ ſi quis eſt *Lib.1.Rhet.* veteri memoria, qui reipſa oſtẽderit, non temerè ex dictũ id eſſe ab Ariſtotele, is eſt Cicero. Dixit aliquãdo: Exempla ex vetere memoria & monumentis & literis, plena dignitatis, plena antiquitatis, plurimum ſolent & auctoritatis habere ad probandum, & iucunditatis ad audiendum. Sed quam aptè ijs ipſe vſus ſit, ſiue de priuata ſiue de publica re ageretur, lubenter audio. Neque ſuorũ modò Romanorum Maiorumúe exemplis, tanquam præiudicijs paſsim vti ſolet, ſed & aliorum populorum. Quid locos, qui innumerabiles ſunt, nunc indicarem? Totus Cicero deſcribendus & huic libro aſſuendus eſſet. Sed vt vnum ex multis, locum delibem: iuuat illud exemplũ notare, quo vſus eſt ſapientiſsimè in re magna & ſummo alioqui Reipublicæ periculo: & quod hac ætate tam nobis in mẽtem veniret, vellem, quàm Veteribus ſępe venit. Nam etſi hunc ſolum hiſtorię fructum perciperemus, vberrimus tamẽ is eſſet. Biduo poſt

occiſum

occiſum Cæſarem, cùm percuſſores in Capitolio veluti incluſi eſſent, & ſumma eſſet rerum perturbatio, M. Antonius Conſul Senatũ vocat in Telluris. Adeſt & Cicero, rogatúſq; vt de Republica ſententiã dicat, vetus exẽplum τῆς ἀμνηστίας ex hiſtoria Græcorum repetit, & cõſulit vt fiat, quod ante annos pluſquàm trecẽtos & quinquaginta Athenis factum erat, cùm Thraſybulus x x x. tyrãnos expuliſſet: prædicátque hoc deinde ſuum rurſus conſilium in Senatu. In templo (inquit) Telluris, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis, Athenienſiúmque renouaui vetus exemplũ: Græcum etiam verbum vſurpaui, quo tum in ſedãdis diſcordijs erat vſa ciuitas illa: atque omnem memoriam diſcordiarum, obliuione ſempiterna delendam cenſui. &c. Verbum illud, atque etiã vetus erat hæc coniuratio, μὴ μνησικακεῖν, qua ſæpius vſi ſunt Athenienſes Reipublicę conſtituendæ & pacis componẽdæ cauſa. Sed quàm ſapienter Cicero Romanis ſuis tale conſilium dabat? Ipſum quoque Claudium Imperatorem occiſo C. Caligula, cùm primũ rerum potiretur, laudaſſe atque imitatum eſſe tale Athenienſium exemplum teſtis eſt Dio: & ante Athenienſes, optimã eſſe hanc cõciliationis cõditionem, Albanus orator in grauiſsima pacis ineundæ deliberatione coram Tullo Rege Ro. dixerat, vt Dionyſius libro I I I. refert, qui & iſtud verbum μὴ μνησικακεῖν vſurpat. Quid

dicam prætereà de hiſtoriarum vel vſu vel vtilitate? Vix vlla deliberationis vllius tātæ difficultas incidere poteſt, quin repentè ad eam expediendam optimum conſilium illæ ſuggerant.

Sed (nondum enim hac prædicatione ſatiari poſſum) non modò, quod Polybius deſiderat, deſidero hiſtoriam eſſe πραγματικὴν: ſed vt noſtri dicere ſolent, Iuriſprudentiam nō ſolùm θεωρητικὴν, ſed etiam πρακτικὴν eſſe, eſséque debere: ſic ego hiſtoriam. Neque non poterit talis eſſe, ſi bene perlegatur tota. Nam & ipſa ſępe indicat, quomodo quóue fini poſteritas, vbi res poſtulabat, vſa ſit exemplis, memoria, auctoritate antiquitatis. Sícque hiſtoriæ, quodāmodo vt leges, legendæ ſunt, hoc eſt, vt priores ad poſteriores, & rurſus poſteriores ad priores apta quadam collatione trahantur. Neque ſolùm vbi poſterior priorē laudat, id in lectione quoque prioris obſeruare debemus, ſed & παράλληλα (vt Plutarchi verbo vtar) conferenda ſunt. Saltem quod ſuperiori ſeculo quidam Florētinus in Liuianæ hiſtoriæ parte vtiliter facere in rem ſuam ſuorúmque Italorum conatus eſt: multò id magis faciundum eſſet in hiſtoria vniuerſa, præſertim vbi & res digna eſt, & non inepta occurrit comparatio: denique ex hypotheſi hiſtorica ſæpe colligēda eſt politica veluti theſis. Vt iam de Cicerone & noſtris Iuriſconſultis non loquar, qui id ſapientiſsimè faciunt: Ipſe Ariſtoteles in ſuis

in ſuis Politicis, quàm rectè id agit, etſi in Græcorũ hiſtoria, quæ anguſta eſt, hæreat? Vbi tales adſunt monitores, ibi demum agitur, quod debet. Vt autem prioris memoriam ſæpe refricat hiſtoria poſterior: ſic & prior non rarò quibuſdam tãquam vaticinijs adumbrat futuram conſecutionem poſterioris, & veluti prędicendo commouet expectationem. Ac in ſacra quidem hiſtoria non ſolùm multæ tanquam fatales regulæ ex Decretis diuinis repetitæ in vniuerſum tradũtur de ijs, quæ conſecutura ſunt: ſed & certa, & aperta, & definita oracula interdum edũtur, quæ apertè præmonẽt, & tanquam digito præmonſtrant futuros euẽtus: & aliquando ipſis etiam annis priùs numeratis, articulum temporis indicant. Sic in Ieremiæ, Ezechielis, Danielis, & talium Prophetarum vaticinijs, audiemus liquidò multa prædici futura, quæ poſteà legemus eodẽ planè modo accidiſſe. Quid de Sibillinis & alijs, quæ ipſi etiam Ethnici iactarunt, oraculis dicam? Etiam vbi poſteà fictas eſſe prædictiones ſcimus, tamen earum nos lectio delectat: vt cùm apud Ciceronem, Somniũ Scipionis, vel apud Virgilium, orationem Anchiſæ legimus de futura Ro. Republica. Multò nos igitur magis mouebunt prædictiones de conuerſione & periodo Imperiorum, & magnarum vrbium excidio, cùm & eas ipſo euentu confirmatas, & multò tamen antè editas eſſe legimus. Varro narrare

ſolebat (vt Cēſorinus refert) ſe audiuiſſe Vectium quendam Augurem, prædicentem, quia Imperium Romanũ durauerat annis C. X X. duraturũ M. C C. annis. Quod ſe augurari dicebat ex X I I. vulturibus Romuli: quaſi illi ſignificaſſent aut duodecies decẽ, aut duodecies cẽtum. Sed & Zonaras recitat Valentẽ quendam Aſtronomũ tempore Conſtantini, poſt celebratum natalem vrbis Conſtãtinopolitanæ, prædixiſſe eam veluti victuram annis *696*. Hiſtoria certè, cùm Romę & Cõſtantinopoli, quaſi in duabus ſuis præcipuis ſcenis, verſatur, non poteſt nõ mirari, cùm audit prædictum de ijs ita eſſe, quod ipſa poſteà factũ narrat. Sed & vbi de ijs, quæ nondum acciderũt, quæritur, neq; alioqui certi καὶ ἀφοριστικοὶ indices pręlucent: tamen dico (qui huius lectionis maximus ex prudentia fructus eſt) aliquam ſaltem obſcuram prouidẽtiam quodammodo diuinatricem ex hiſtoriarum obſeruatione ſumi: atque ex præteritarum rerum memoria, præſentiúmque ſtatu quãdam de futuris coniecturam colligi poſſe: ſicuti & Polybius ſapientiſsimus ſcriptor monet: vbi & illud quodammodo præſtat, quod Cicero indicat Theophraſtum anteà feciſſe, vt non ſolùm ſcriberet, qui eſſet optimus Reipublicæ ſtatus: ſed & quæ eſſent in Republica inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus eſſet moderãdum, vtcunque res poſtularet. Laudent alij ſuam aſtrologiam

logiã μαντικὴν: ego vt illud vetus ſæpe audio, Qui bene coniicit, bo nus vates eſt: ſic & iſtud verum eſſe puto, Qui bo nus hiſtoricus eſt, bene coniicit. Sed qualiacũque de rebus humanis veluti προγνώστικα hinc colligi poſsint, ea ego τεκμήρια in Reipublicæ gubernatione, non minoris aliquando fecero, quàm medici ſua κριτήρια in morborum curatione, vel in nauigatione ſapiẽtes nautæ ſua futurarum tempeſtatum ſigna & pręſagia. Nihil dicitur eſſe incertius exitu bellorum. Ariſtoteles tamẽ libro 1. Rhetoricor. monet in deliberatione de bello in primis aduocandam audiendamq́ue eſſe hiſtoriam, vt ex ea intelligamus, qnid in re ſimili anteà acciderit. Cur ita? ἀπὸ γὰρ (inquit) τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια γίγνεσθαι πέφυκεν. Ego & ſi totam diuinationem fatear rem eſſe lubricam: tamen quod Cicero dixit ineſſe animis humanis non ſolùm memoriam rerum innumerabilium, ſed & coniecturam conſequentium non multum à diuinatione differentem: id de iis, qui perpetuæ hiſtoriæ obſeruatione, tanquam longo rerum omnium vſu vim ſui iudicij habent exercitatam, dici multò magis poſſe videtur. Ac quidem cùm Themiſtoclem ea facultate præditum eſſe Thucydides ſcripſiſſet, Cicero locum diligenter notauit, & Thucydidis verba ſuis ad Atticum literis incluſit: τῶν μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον ἐκ τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής. Non diſsimile eſt, quod Plinius laudans

Iunium Mauricum, ait virum eſſe, qui futura poſ-
ſit ex prȩteritis prouidere. Quid ipſe Cicero? Sȩpe
ſuam in hoc genere prouidētiam hinc repetitam
iactat. Certè fretus quodā augurio, nō ſui (vt ait)
collegij, ſed politico potiùs, & Platonico de Tyrā-
nis præiudicio multis euentibus confirmato, au-
det omni adſeueratione adfirmare, regnum Cæ-
ſaris vix poſſe eſſe ſemeſtre: & licet de cōiuratio-
ne nihil inaudiiſſet, tamē certò id ſe prædicere ia-
ctat. Nec nos (inquit) fallet, nec aliter accidet. Sed
& exitum belli ciuilis quàm procul prouidit? Prȩ-
clara (inquit) conſcientia ſuſtentor, ea ipſa tempe-
ſtate euerſam eſſe Rempublicā, quā ego XIIII.
annis antè proſpexerā. Et libro VIII. ad Atticum
de eodē illo bello loquens, προθεσπίζω (inquit) no-
ſter Attice, non ariolās, vt illa, cui nemo credidit,
ſed cōiectura proſpiciens, *Iámque mari magno*. Non
multò (inquàm) ſecus poſſum vaticinari. Denique
ad Cecinnam ſcribit, ſeſe diuinationem quādam,
quæ minimè falleret, conſecutum eſſe, cùm ſapiē-
tiſſimorum virorum monumentis atque præce-
ptis, plurimoque doctrinæ ſtudio, tum magno e-
tiā vſu tractandæ Reipublicæ, magnáque ſuorum
temporum varietate. Itaque ſe, etſi Augur publi-
cus eſſet, tamen non ex alitis inuolatu, nec é cantu
ſiniſtro, Oſcinis, nec é tripūdiis ſoliſtimis, aut ſom-
niis augurari: ſed ſe habere alia ſigna, quæ obſer-
uet, quæque minus habeant vel obſcuritatis vel
erroris:

erroris: eáque maximè è temporũ ciuilium natura atque ratione. Itaque iam minus miror, quòd poſt Cæſaris mortem, naſcente nouo bello ciuili, Brutum ceſſantẽ monens, quid ſtatim facto eſſet opus, exclamat, Opprimemini, mihi crede, niſi prouideritis. Hæc ex oraculo Apollinis Pythij edita tibi puta. Nihil poteſt eſſe verius. Sed miror & doleo tam ſapientem ſenem non vidiſſe, quod de Octauio Brutus viciſſim præmonebat. De Iulio Cæſare, ex hiſtoria Alexandri, quàm cautus erat Vates? Nam ad Atticum, Nónne (inquit) vides ipſum illum Ariſtotelis diſcipulum, ſummo ingenio, ſumma modeſtia, poſteaquàm Rex appellatus ſit, ſuperbũ, crudelem, immoderatum fuiſſe? Sed cũ Brutus de Octauio idem prædiceret, quodam, vt fit, Antonij odio Cicero caligabat. Cornelius Sulla præſagiendo dicere ſolebat de adoleſcente C. Iulio Cæſare, Cauete à puero malè præcincto. In eo enim multi Marij latent. Cicero non inane fuiſſe præſagium vidit: & quàm ſit inſidioſa & fallax facies hominum, cùm ex philoſophia, tum ex hiſtoria & experientia didicerat. Sed de Octauio ſibi perſuadere, quod nolebat, vix poterat. Neque tamen periculum, quod ab Antonio imminebat, multò antè non proſpexit: ſed ne proptereà terreretur, exemplis ex hiſtoria repetitis animum ſuum obfirmabat. Itaque & Antonium ipſum alloquens, acerbiſſimum (inquit) aui tui

diem ſupremum malim, quàm L. Cinnę dominatum, à quo ille crudeliſſimè eſt interfectus.

Idem Cicero, cùm ferueret bellum ciuile inter Cæſarem & Pompeium, deliberãs cum ſuo Attito, quid ſibi facto eſſet opus, in vtranque partem cõſilium ex illa hiſtoria petit. Si reſtitero (inquit) idem fecero, quod in Cinnæ dominatione Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius, quoquo modo ea res huic quidem cecidit, qui tamen ita dicere ſolebat, ſe id fore videre, quod factũ eſt: ſed hoc malle, quam armatum ad patriæ mœnia accedere. Aliter Thraſybulus, & fortaſſe melius. Sed eſt certa quædam illa Mucij ratio atque ſententia, &c. Quid? tandem etiam dixit optare ſe aliquem exitum Mucianum: eúmque ſibi impendere proſpexit: vt iam ſe Themiſtocli poſſit anteponere, quem ait multa non prouidentem inciſſe in eos caſus, quos vitaſſet, ſi nihil eum fefelliſſet: ſicuti & ſuos propterea Romanos notat: Non fuiſſet (inquit) illa nox tam acerba Africano, ſapientiſſimo viro, non tam dirus ille dies Sullanus, callidiſſimo viro C. Mario, ſi nihil vtrũque eorum fefelliſſet, &c. Cur ergo Cicero, quẽ nihil fallebat, ſibi non cauit magis? Exemplo Muciano confirmatus glorioſè cadere maluit, quàm malè cedere. Verùm etſi fieri non poſsit, quin prudentiſsimum quenque multa fallant, pręſertim cùm de futuris agitur? tamen non eſt propterea nulla pruden-

prudẽtia. Idem Cicero in libris Officiorum, Num (inquit) propterea nulla eſt Reipublicæ regendæ ratio atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium fefellerunt? Ergo etſi illa, quã ex hiſtoriarum & exemplorum ſimilium memoria repeti poſſe dico, diuinatio interdum fallax ſit, tamen Cicero vir ſapientiſsimus ſummam in ea prudentiam eſſe agnoſcit. Mirifica verò eſt, quamcũque ille ſe in partẽ det, ratio atque ratiocinatio huius viri in aliqua deliberatione hiſtoriam verſantis, & ex recordatione rerum præteritarum, varias futurarum coniecturas ducentis. Sed iam ſentio me ipſum cum eo variè iactari, & confusè veluti volutari, cùm ab eius viri, in quo potiſsimum eluxit prudentia, quanta colligi ex hiſtoriis & rerum vſu poteſt, recordatione & conſpectu abduci vix poſſum. Adderem illud optimi auctoris Rhetoricorum ad Herennium: Rerum (inquit) imperiti, qui vnius cuiuſque rei de rebus antè geſtis exempla petere non poſſunt, per imprudentiam facilè deducuntur in fraudem. At ij, qui ſciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum euentu ſuis rationibus poſſunt prouidere. Verùm id in re præſenti ipſa hiſtoria liquidiùs oſtendet. Nunc illud dico: nullam hiſtoriæ maiorem laudẽ eſſe poſſe, quàm cũ agnoſcitur nobis multò antè id præſtare, quod experientia, quæ ſtultorum magiſtra eſſe dicitur, pòſt, ſed ſerò, nos docet: cumq́ue efficit, vt quic-

quid accidat, dicere ſapientes homines poſsint, quod apud Poetam ille Troianus Sibillæ reſpondet. Non vlla laborũ, O virgo, noua mî facies inopináue ſurgit. Omnia præcepi, atque animo mecum antè peregi.

De hac ſiue præſumptione ſiue præceptione, qua fit, vt quæ deinde acerba accident, ſint leuiora, copioſè diſputat Cicero lib. III. Tuſculanarũ Sed aut ego vehementer fallor, aut nulla eam res magis ſuggeret, quàm illa ſiue præmonitio ſiue præmunitio, quæ ex hiſtoriis ſumi poteſt, ne quid nos inopinantes atque ſupinos opprimat. Itaque huc referre non dubitabo ex eodem libro illud Ciceronis: Hæc eſt illa præſtans & diuina ſapientia, perceptas penitùs & pertractatas humanas res habere: nihil admirari, cùm acciderit: nihil, antequàm euenerit, non euenire poſſe arbitrari.

O nunquam laudata ſatis, ſed nondum fortaſſe ſatis omnibus cognita vis & poteſtas hiſtoriæ: quia & multò plus habeat in receſſu quàm fronte promittat. Sed eius maieſtatem indignè miſeréque minuerunt, qui de ea nondum perſpecta ſatis, temerè verba fecerunt: qui eam cõciderunt atque diſcerpſerunt: qui fabulis aſperſis contaminarũt: qui ex ſola ſuperficie, quam ſolam obiter delibarant, æſtimari rem totam voluerunt: denique qui in ea legenda neque artem, neque intelligentiam, neque obſeruationem ne-

ceſſariam adhibuerunt. Quid multis? Plinius in quadam ad ſuum Paternum epiſtola exclamat, ſeſe frequenter ſenſiſſe, quanta poteſtas, quanta dignitas, quanta maieſtas, quantum denique Numen ſit Hiſtoriæ. Sed quantumcunque ſit illud, quod ſenſit: procul abfuit, vt quicquid eſt, ſentiret. Liceat hoc mihi bona eius gratia dicere, in quo nullam alioqui illius culpam accuſo. Vt verò, quod hac oratione in primis vrgere inſtitueram, concludam, iterum iterúmque dico, conſilij, prudentiæ, ſapientiæ, iudicij recti inſtitutionẽ ex vna veluti academia Hiſtoriæ repeti poſſe & debere. Dixi paulò antè, qualem olim inſtituerit Themiſtoclis præceptor. Dixi quid in Themiſtocle potiſsimũ admiratus ſit Cicero. Nunc illud addo, nõ temerè eodẽ loco à Cicerone ſimul laudari, quod Thucydides ſimul de eodẽ viro ſcripſit. τῶν τε παραχρῆμα δι᾽ ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων· καὶ τό τε ἄμεινον ἢ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεῖ ἔτι προεώρα μάλιστα. Hoc verò illud eſt, quod in magno Reipublicæ gubernatore imprimis eſt neceſſarium. Nunc ſi dicam hoc demum addiſci in hiſtoriæ ſchola poſſe, num mentiar?

Sed iam vereor, ne quæ hactenus dixi, nõ tam harum literarum admirationem cieant, quæ deſiderium noſtrum inflammet, acuátq; induſtriam, quàm iniiciat materiã alicuius deſperationis, quæ noſtrorum ſtudiorũ infringat alacritatem. Nam & ſi anteà conatus ſim indicare, rem hanc, quan-

tacunq; ſit, non eſſe infinitã : & licet difficilis atq; ardua ſit, nõ eſſe ἀδύνατον : tamẽ iterúmq; iterúmq; id confirmãdum eſt. Et quia imprimis nos deterrere poteſt, quod de vniuerſitate dictũ eſt : ſi quis iam me roget, ecquot tandem vel ſecula vel Iobilæos, vel Olympiadas, vel Luſtra, vel annos contineat illa hiſtoria, quæ ab orbe condito ad ætatem vſq; noſtrã perducenda eſt: poſſem duobus verbis dicere, quinquaginta quinque ſecula intereſſe. Verùm vt id diligẽtiùs exponamus, eſt operæprecium. Principiò conſtat fatuã fuiſſe quorũdam Philoſophorum fabulam, qui, quoniã ignorarẽt, quando conditus hic mundus fuerit, conditum nunquam fuiſſe, ſed eſſe æternum, finxerunt. Cõſtat deinde & eos audiendos non eſſe, qui fabulati ſunt, quod fortè ſomniarant, innumerabiles eſſe mundos: & ſimul repudiandam eſſe ipſius quoq; Origenis ridiculam opinionem, exiſtimãtis aliũ, ante hunc, fuiſſe mundum, & poſt hunc fore alterum, & talem in infinitum ſucceſsionem fingẽtis. Plinius cùm audiret quoſdam tradere, innumerabiles eſſe mundos, & huius generis portenta comminiſci, exclamat, Furor eſt, profectò furor. Sed nos in eãdem exclamationem erumpere quoque debemus, cùm ille tradit, mundum eſſe æternum, neque genitum, neque interiturum. Noſtra verò nunc prima ſit quæſtio, quando is conditus ſit & cœperit, quótque ab eo condito ad hunc, quem

nunc

nunc agimus, annum, anni numerandi ſint. Nam hoc imprimis conſtituendum eſt, cùm in hiſtoriã vniuerſam ingredi ſtatuimus, quam finitam eſſe profitemur. In hac autem quæſtione definienda aliquid eſſe diſſenſionis, ecquis mirabitur, cùm ne Romani quidem ipſi de annis vrbis conditæ planè conſentire olim potuerint? Veteres, qui Moſen non legerant, cùm principium ignorarent, nõ potuerunt nõ toto (quod dicitur) cœlo aberrare. Impudẽs verò fuit Ægyptiorum vanitas, qui, vt Plato in Timæo narrat, fingebant iactabántque non modò ſeſe decem millibus annorũ ante alios homines fuiſſe, ſed & tot ſeculorum hiſtoriam conſignatam habere. Diodorus, qui ſuſpicatus eſt fabulam hanc, vt eſt, poſſe putidam videri, videtur excuſare illos velle: quaſi cùm annum vnum dicunt, duos tantùm aut tres menſes dicerent. Sed ne hac quidem eos interpretatione defenderit: & intereà de Ægyptijs ea cõmemorat ementitæ antiquitatis portenta, quæ planè fabuloſa eſſe, negare nõ poſsit. Auguſtinus ſcribit quoſdam dixiſſe, amplius quàm cẽtum annorum millia numerari, ex quo rationem ſiderum cõprehendit Ægyptus. Ait illos ridendos potiùs quàm refellendos eſſe, cùm (inquit) ab primo homine nõdum ſex millia annorum compleantur. Dicere potiùs debuerat, nondum quinque millia. Mirabilis verò fuit Arithmeticus ille Apollonius Ægyptius, quẽ noſter

Lib.18. de Ciuit. Dei. cap. 4.

Theophilus Antiochenus, inter Chriſtianos ſcriptor antiquiſsimus, recitat numeraſſe pluſquàm quindecim myriades annorum ab orbe condito. Nihil dico de Platone, qui multa etiam millia myriadum cumulare velle videtur. Nam ſuo fortaſſe more ludit, & digitis micat in tenebris. Mitto Babylonios, quos habuiſſe monumẽtis ſuis compre-
Lib. 1. de Diuin.
henſa quadraginta & ſeptuaginta millia annorũ, multi olim iactabant, vt ipſe quoque Cicero narrat. Bene habet. Idem ait, eos, qui hoc dicant, fallere & mentiri: nec reliquorum ſeculorum iudicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. Vt autem minùs Ægyptijs tam impudẽter mentientibus ignoſcam, facit illa, qua vtebantur, Iudæorũ vicinorum cõſuetudo atque familiaritas: ex quorum & ſermone & libris, facilè poterant principium orbis conditi cognoſcere. Suauis verò in hac antiquitatis contentione fuit Arcadum victoria, hoc eſt, pluſquàm lunatica inſania, qui ſe eſſe proſelenos, hoc eſt, ante Lunam natos, gloriabantur. Narrat hoc Cicero in Fundaniana oratione: & eo verbo illos ornat. Sed quid bonus hic Cicero, qui minimè vanus ſcriptor fuit, vel ſenſit, vel prodidit de quæſtione, in qua verſamur? Sanè apud eũ Sci-
Lib. 6. de Rep.
pio Africanus, loquens de anno magno, huius (inquit) nondum viceſimã partem ſcito eſſe conuerſam. Sed quàm multa putauit in eo anno eſſe ſecula? Vix (inquit) dicere audeo. Cautè profectò &

timidè & pudenter. Nam & longam & cõtrouerſam ea de re fuiſſe quæſtionem, alibi fatetur: & alio loco ſimpliciter ait, multa annorũ eſſe millia. Verùm ſi aſſenſus eſt ijs, quos apud eum Hortenſius ſignificat, magnum hũc annum definiiſſe atque æſtimaſſe duodecim millibus nongẽtis quinquaginta quatuor annis: ſic enim hunc ex Hortẽſio Ciceronis locum, recitat Seruius: Tacitus autem recitans eundem locum pro nongẽtis habet DCCC. niſi mendoſa ſit ſcriptura: ſed parum intereſt: Si (inquam) ea anni magni definitio placuit Ciceroni, intelligi vtcunque poſſet, ecquæ fuiſſet eius opinio de annis orbis cõditi. Cæterùm vt eſt aliorum nimis liberalis & effuſa, ſic Romanorum nimis parca & reſtricta ratio tunc eſſet, qui orbis nõ multò antiquius, quàm vrbis ſuæ, initium eſſe fingerent. Nam viceſima pars illius anni magni, non niſi annos circiter ſexcentos & quinquaginta contineret. Iuuat, hos errores Veterum, doctiſſimorum quidem hominum, ſed quia Moſaïcos Originum libros non legerant, in hoc genere hallucinantium, obiter notare. Quid verò ipſi Iudæi, qui & Moſis & Prophetarũ monumenta ſæpe legerunt? Ne ij quidem potuerũt ſatis cauere: quia eas, quæ Prophetarũ tempora cõſequuntur, Græcas Latináſque hiſtorias non coniungerent. Annos ab orbe cõdito vſque ad Perſicam monarchiam rectè numerarũt. Sed deinde magnus in eorũ

Lib. 2. de Finib.

calculo error eſt, qui annos ſaltem ducentos præterit. Ita eſt profectò. Græci & Latini Iudaïcis monumentis deſtitūti, Iudæi contrà Græcis Latiníſque literis non adiuti, viciosas mẽdoſaſque chronologias ediderunt. Quid igitur Chriſtiani, qui poſteriores quidem fuerunt, ſed vtriuſque generis libros cõferre, & aliorum erroribus erudiri potuerũt? Certè à Chriſti ætate nihil eſt aut difficultatis aut diſſenſionis: ſed eſt plurimũ in priorum temporum ratione ineunda, ſubducendáque. Legebant illi quidem & ſacras & profanas hiſtorias: prioréſque & poſteriores coniungebant. Sed inciderunt in Moſen, partim ab interpretibus malè verſum, partim à librarijs corruptum: & vbi Moſes mille annos ſcripſerat, annorũ duo millia plerique legebant. qui deinde error aliis (vt fit) erroribus auctus atque cumulatus eſt, & in ipſius quoque Ioſephi libros Græcos irrepſit. Sic itaque Iudæis anni ducenti defuerunt, Chriſtianis mille ſuperfuerunt. Sed nullíne olim inter Chriſtianos, animaduerterunt, quàm valde in hoc genere fallerentur? Sanè Hieronymus, qui omnium & linguarum & hiſtoriarum peritiſſimus fuit, id aliquo modo animaduertit, cùm & Hebraicorum voluminum fontes excuteret, & alios annales diligenter expenderet: tandémque ſenſit, annos ab orbe condito vſque ad Chriſtum numerãdos tantùm eſſe ter mille nongentos quinquaginta duos, vbi Euſebius

Euſebius numerabat plus quàm quinquies mille & ducentos. Sed ante Hieronymum Theophilus, ſi in eo, quod vtcunque deprehenderat, perſtitiſſet, non ineptè aliquãdo collegerat, numerari circiter mille nongentos ſeptuaginta quatuor. Inter huius & Hieronymi calculum, non multùm intereſt: & neuter procul abeſt à vero. Quid igitur tãdem ſtatuimus? Doctiſſimi hac ætate homines & Chronologi diligentiſsimi, non ſolùm omnibus Annalibus, ſed & mathematicis demonſtrationibus, in conſilium adhibitis, maximã profectò dederunt operam, vt proximè, quod quæritur, attingerent. Eò autem frequentiùs reciderunt, vt omnibus rationibus ſubductis, veluti medium quippiam inter Theophili & Hieronymi ſupputationem, ſequerentur: hoc eſt, annos, ab orbe condito vſque ad Chriſtum, numerarent ter mille nõgentos ſexaginta duos. Scio abs nonnullis paulò plures adiici. Sed parum intereſt: notúmque eſt vetus & vulgatum illud, Et quod excurrit. Denique bene habet, eò tandem rem eſſe perductam, vt iam certò ſtatuere poſsimus ab orbis initio, vſque ad hunc Chriſti annum milleſimum quingenteſimũ ſexageſimum primum rectè numerari annos non multò plures quingẽtis ſupra quinquies mille. Sic hiſtoria vniuerſa ne dimidiam quidem partem vnius anni magni: neque multò plus quàm tertiam eius partẽ continet. In hac ego ſupputatione nũc

acquieſco: quæ ſaltem proximè, &, vt Geometræ loquuntur, ὡς ἔγγιστα, ad id, quod verius eſt, accedit. Et licet τὸ λεπτὸν, vt Arithmetici vocant, notare ac definire non poſſimus: tamen ἐν πλάτει, vt Iuriſcõſulti aiunt, tenemus quod quæritur: neque quorundam ocioſam λεπτολογίαν moror, qui fruſtrà ſe torquent, vbi non eſt neceſſe. Saltem memini, grauiſsimum illum ſcriptorem Dionyſium Halicarnaſſæum, libro ſeptimo, prudẽter admonuiſſe, nõ eſſe quidem ferendum, ſi quis duabus aut tribus ætatibus aberret in temporum ſupputatione: Sed tolerabilem eſſe errorẽ, præſertim in Chronologia priſca, ſi paucis in annis fallatur. Denique hîc non ero moroſior, quàm cùm audio Mathematicos globum telluris metientes. Iuuat verò, vt vaſtiſſimi huius Circi, huius dico terrarũ orbis, quẽ hiſtoria ſæpè percurret, mẽſuram aliquam tenere: ſic & temporis, quod emetiri quoq; debemus, aliquos habere fines.

Dixi itaque quinquaginta quinque ſecula nobis propoſita atque perluſtranda eſſe, vniuerſę hiſtoriæ memoriam conſectantibus. Valeat eorum proteruia, qui mirari ſe aiunt tam pauca eſſe ſecula orbis conditi: & cur non multò antè ab æterno Deo conditus ſit, non minùs ocioſè quàm curioſè quærunt: quaſi iam aliud quod agant, nihil habeant. Rectè Auguſtinus ait, nõ minùs perperam de immenſis temporum quàm locorum ſpacijs, quæſtio-

Lib. 2. de Ciuit. Dei.

quæſtionem moueri. Ergo qui quærunt, cur infinita non ſint ſecula, quærant etiam cur immẽſus & infinitus nõ ſit terræ cœlorúmq; ambitus. Nos potiùs admiremur tam eſſe amplam cœli & terræ magnitudinem, támq; multa iam ſecula effluxiſſe: quibus intereà Deus tot tantáſque res ſpectandas cognoſcendáſque dedit, vt earum vix centeſimam partem complecti poſsimus. Scilicet in ijs, quæ acta geſtáue ſunt per annos quinquies mille & quingentos, in hoc terræ amphitheatro, cuius ambitus eſſe dicitur 1400 maximorum milliarium Germanicorum (ſi nos non fallunt mẽſores mathematici) ſatis ſupérque non eſt, quod admiremur, nóſque occupet & exerceat. Imò verò (clamant alij) nimium eſt: magis vt verendum ſit, ne difficultas deſperationem pariat, & deſperatio abrumpat hæc ſtudia tanquam operis infiniti. Ergo iterúmq; iterúmq; præmoneo, harum, quas perſequi inſtituimus, hiſtoriarum multa eſſe compẽdia. Nõ enim ille omnibus temporibus, omnibus in regionibus habent, quod agant. Vix verſantur in mari vel Oceano: in quo non eſt hominum habitatio. Terrarũ quàm eſt magna rurſus pars deſerta? Quàm raris & anguſtis in locis habitatur in terra, vt ait Cicero, & in ipſis quaſi maculis, vbi habitatur, vaſtæ ſolitudines interiectæ ſunt? Sed neque vbi vbi habitatur, & magna hominum frequentia eſt, ſemper hæret hiſtoria. Denique & vbi

multa hominum millia ſunt, & ciuitatum multa ſunt corpora, ſæpè non niſi vnum aut alterum locum vel oppidum, & in multitudine non niſi aliquot principes ſeligit. Sic ſeſe ipſa conſtringit, & anguſtiſsimis plerunque finibus includit. Sanè illorum, de quibus dixi, ſeculorum parte priori, & quidem maiori, quæ annorũ pluſquàm tria millia continet, videmus in vno hiſtoriæ ſacræ volumine, vniuſque & gẽtis memoria, & regionis territorio, hiſtoriam incluſam hærere. Diu enim nos totos in illius ſuæ Reipublicæ admirabili cõditione, facie, & forma contuẽda, iam inde ab orbe cõdito defixos, Deus detineri voluit: & intereà, ne diſtraheremur, paſſus eſt aliarum orbis partium memoriam veluti obſoleſcere: eáſque tanquã aut planè deſertas ſolitudines, aut aquis tenebríſue obrutas regionum vaſtitates latere. Intereà itaque ſilent aliæ hiſtoriæ Græcæ atque Latinæ, niſi ſi ludendo fortè quaſdam poëticas fabulas aſpergant. Noſtrum certè curſum minimè retardant. Tot tamen ſecula tam citò emenſi, illud etiam iactare poterimus, Maxima res effecta viri: timor omnis abeſto. Sed audio quoſdam deſidioſè exclamare, Quis non reformidet annos deinde conſequẽtes, præſertim illos mille, qui aliarum toto orbe & gẽtium & Rerumpublicarum hiſtoriã tam longam, tam variam, tam multiplicem, támque ſinuoſam obiicient, tótque volumina euoluenda dabunt, vt tanquam

tanquam in medio Oceano, eóque immenſo, vbi (ſicuti ait idem poëta) cœlum vndique & vndique Pontus, nihil aliud fortaſſe quàm deſperatio exhauriendi tãti operis, occurrat? Imò verò tum demum iuuat, totum rerum humanarũ amphitheatrum mirificè & explicatum & apertum contueri, & ſingulos in eo actus, cùm ad Epitaſin fabulæ ventum eſt, propiùs inſpicere: atque hinc Græcos audire, illinc Romanos, qui ſuas profectò partes agunt admirabili & arte, & ingenio, & grauitate, & ſplendore. Tunc (inquam) demum iuuat, plenum, refertúmq; Circum videre, & ad illum modò, modò ad hunc chorum, ac modò ad togatam, modò ad palliatam ſcenam circumduci: & vndique occurrentium certatímque affluentium exellẽtiſsimorum Actorum, multitudine circũſideri: quæ id & dicit & facit, in quo vel ſpectando intẽti oculi, vel audiendo aures arrectæ lubenter meritóque perdurãt. Sed ſeſſio longa fatigat. Audio. Verùm potiùs vereor ne citiùs hiſtoria talis deſinat, quàm vellemus: néue illa prius nos dimittat, quàm ſatiati ſimus: ſi quidem & maximæ & pulcherrimæ & nobiliſsimæ res, quę animos bene & liberaliter inſtitutos alliciunt, rapiunt, retinent, nos delectent. Iam verò cùm ad finem ſenſim accedentes, delabi nos ſentiemus ad patriæ & Reipublicæ noſtræ, noſtrorúmque Maiorum atque adeò auorum memoriam: an quiſquam erit tam

faſtidioſus, qui ab ea abhorreat? Fateor, tunc barbara, aſpera, horrida multa occurrere. Sed occurrent etiam multa egregia & præclara: & nimis ingrati eſſemus, ſi cùm tot laboribus, aliena procúlque remota eruimus, vel vicina vel domeſtica negligamus. Primùm ergo per annos plus quàm ter mille & ducentos, tabulis Iudaïcis innixi atque adeò affixi, res in vna gente maximas & planè diuinas, Græcis etiam & Romanis ignotas, contuebimur, ſine moleſta iactatione placidũ littus hiſtoriæ veluti legentes. Deinde in altum paſsis inflatíſque velis prouecti, donec annos circiter mille conficimus, variè fortaſſe diſtracti, multíſque libris circumfuſi ſæpè hærebimus. Poſteà verò non niſi mille & trecenti anni ſuperſunt, quibus ad noſtrum ſeculum properantibus (incurrens licet barbaries multos intereà ſcopulos obiiciat, tenebráſque ſæpè offundat) portum tamen paulò pòſt cõſpiciẽtes exclamare læta voce poterimus illud vetus, γῆν ὁρῶ. Ita eſt ſanè. hiſtoria, quæ quidem nobis relicta eſt, & qualiſcunque illa eſt, quæ iam conflari poteſt, modò conſtricta feſtinat & præceps anguſto veluti alueo rapitur, modò diſtenditur, lentáque eſt, & diffuſa latè inundat. Interdũ etiam hæret vna in regione & gente: & ad alteram primùm tranſit, cùm deſijt altera. Interdum quam oſtentare cœperat, aliquot deinde ſeculis latere patitur, & poſteà eandem rurſus in mediũ profertt.

Denique

Denique ſæpè annos aliquot tranſilit, atque ſilentio quodam ſepultos præterit. Sic enim agit, quaſi huius orbis partes aliæ modò abſorberentur, modò primùm emergerent: hácque viciſsitudine etſi multa ſupprimat, tamen memoriam noſtram vtcunque exonerat atque ſubleuat: ne, quæ alioqui capere omnia non poſſet, in medio curſu cõcidat. Sic quod acerbo caſu factum eſt, vt multa monumenta vel interciderint, vel nos fugiãt: damnum eſſe interpretabimur, quod, ſi finem ſpectemus, compẽdium videri poſsit. Sed & interdum hiſtoria (ſicuti res ferunt) magis eſt σωματοειδὴς, vt Polybij verbo vtar: interdum magis eſt diſperſa & diſiecta. Cùm ventum eſt ad Reipublicæ Romanæ amplitudinem: vt orbis Romanus totum propè terrarum orbem occupat, ſic & vna ſimpléxque eius hiſtoria, propè οἰκουμενικὴ καὶ καθολικὴ eſſe incipit. Anteà verò, vbi plures monarchiæ ſunt & diuiſæ, rurſuſque poſteà, vbi illius Imperij corpus diſſectum in plura iterum regna eſt, hiſtoria eſt alio modo multiplex: ſicuti proſpexit prædixítque Daniel, fore, vt Imperium Romanum diuiſum, tanquam corpus diſſectum, deſinat in plures veluti pedum digitos: aut fiat aliquod tanquam ſinuoſum caput, ex quo plura cornua emergant & erumpant. Vt vt autem multiplicem faciẽ hiſtoria induat, fateor equidem longam eſſe (liceat iterum mihi ita loqui) fabulã, quæ iam inde ab orbe

condito tot ſeculis agitur in huius mũdi theatro. Cicero ſcribens ad Lucceium, qui hiſtoriam rerũ Romanarum ſcribebat, ait, ipſam quaſi fabulam rerum euentorúmque ſuorũ, habere varios actus, multáſque actiones & cõſiliorum & temporum. Quid nunc dixiſſet de vniuerſitate rerum geſtarum? Itaque fateor iterum, multas huius fabulæ eſſe ſcenas, multos actus, choros multos, multas parecbaſes, ſtrophas & antiſtrophas multas. Denique fateor cum eodem tempore, tam varijs diuerſiſque in locis, tam multiplices ſiue ludi, ſiue tragœdiæ agantur, difficillimùm eſſe, animo omnia illa complecti, & veluti in ſingula oculos intendere. Sed ſi & ordo & modus adhibeatur, qui adhiberi debet: iterum confirmare auſim, nullam eſſe cauſam deſperationis. Imò verò vnam nihilominus eſſe hiſtoriam omnium earũ rerum, quæ non tot annos ad recitationem, cognitionem, recordationémque requirãt, quot annorum millia in ipſa actione conſumpſerunt. Subſiſtet profectò in ipſis veluti carceribus, vel nõ longè progredietur: certè ad metam perueniet nunquam, qui in rebus minutis & inanibus hærere atq; ociosè immorari volet. Sed noſtrum curſum talibus impedimentis, nullo moræ precio, retardari, non facilè patiar. Occurrent fortaſſe multa, de quibus illud dicam,

Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: iuuat vſque morari.

Sed

Sed vt immorari, vbi opus eſt, liceat, non eſt alibi fruſtrà diúque conſiſtendum, cùm nos etiam ille veluti vrgebit alter eiuſdem poëtæ verſiculus,

Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.

Scio equidem & fateor, veteres etiam ſæpè hiſtoricos ocio, quo abundant, abuti in ocioſa inanium quarundam rerũ deſcriptione: vt ludit Homerus in Aiacis clypeo. Sed eos, quibus talis mora ſeſsióque placet, tam de hiſtoria tota perluſtrãda nihil cogitare puto, quàm teſtudo totum terrarum orbem peruagari non inſtituit. Saltem meminiſſe debuerãt, Ciceronem hiſtoriam iocationi opponere: eámque demum rem, quæ ſeria, grauis, magna eſt, dicere hiſtoria dignam eſſe. Sed & reprehendere eos hiſtoricos, qui puerilia conſectantur: vt etiam Tacitus non niſi res illuſtres Annalibus mandari ait: & profitetur, ſeſe non inſtituiſſe exequi ſentẽtias, niſi inſignes. Deniq; Marcellinus, Hiſtoriam (inquit) per minutias ignobiles producere non decet. Idem alibi grauiter monet, hiſtoriam indagare non debere humiliũ cauſarum minutias. Et verò Suetonius Tiberiũ Imp. non laudat, ſed irridet, cùm ait, eum maximè curaſſe noticiam hiſtoriæ (vt vocant) fabularis vſque ad ineptias. Capitolinúſque rectè pronũciat, ſtultum & ridiculum fuiſſe, hiſtoricum illum Iuniũ Cordum, qui etiam narrabat, quot ſeruos, vel penulas, vel chlamides quiſque Principum haberet:

Lib. 13. *Lib. 3.* *Lib. 21.*

& alio loco eum reprehendens, ſcitè ait, eum hac ratione libros mythiſtorijs repleuiſſe. Mythiſtoriam appellat, quam Suetonius hiſtoriam fabularem. Ergo ad illam ſiue Tiberianam, ſiue Cordianam ſcholam fabellarum ineptiarúmque, potiùs quàm hiſtoriarum, eos relegemus, qui ocio, quo abundant, abuſi, immorari in talibus nugis volũt. Scio etiam multos, qui hiſtorijs operam dare ſeriò videri volunt, vna aliqua earum parte contentos, in ea, tanquam ad Syrenios (vt ille ait) ſcopulos, ſuauiter conſeneſcere velle. Sed quid tam ſuaues homines velint, nihil moror. Equidẽ modò plurium annorum atq; etiam ſeculorum memoriam vno die perſtringi poſſe video, modò vnius vel anni, vel aliquãdo diei res geſtas, vix pluribus diebus exponi poſſe ſentio. Nam & ita clariſsimi ſcriptores agunt, vt principio quaſi ſeculares, poſteà tanquam annales hiſtorias conficiant, cùm quid ſingulis vel ſeculis vel annis actum, geſtum ſit, confusè colligunt. Tandem etiam diaria & ephemerides producant. Ipſe Moſes poſteaquàm primũ illud hexameron diligẽter deſcripſit, quàm valde feſtinat? Deinde cùm ad ſuam ętatem venit, quàm lentè cũctatur? Annos (vt dixi) M M C C C C. quinq; libris complexus eſt: ſed primo libro percurrit annos propè M M C C C. Quod autẽ poſtremò narrat geſtum eſſe annis quadraginta in deſerta ſolitudine, multò pluribus verbis & paginis exponi-

exponitur, quàm quod toto prius orbe geſtũ fuiſſe dicitur, annis bis mille quadringẽtis & ſexaginta. Sic & Ioſephus agit. Nam libris viginti ab orbe condito, vſque ad XIIII annum Domitiani hiſtoriam Iudaïcam annorũ pluſquàm 4000 pertexuit. poſtremo verò bello Iudaïco deſcribendo, quod annorum non multorũ fuit, quinque libros impẽdit. Quàm fusè Ammianus Marcellinus poſtremis ſuis ſeptẽdecim libris, qui ſoli ſuperſunt, hiſtoriam ſuorum temporum, hoc eſt, annorum triginta deſcripſit, cùm prioribus libris tredecim ducẽtorum & quinquaginta annorum res geſtas incluſerit? Diodorus profitetur ſe libris quadraginta hiſtoriam vniuerſam exponere. Ac quidem poſterioribus libris triginta quatuor, iactat ſe hiſtoriam perſequi à bello Troiano vſque ad bellũ Gallicũ Iulij Cæſaris, quæ eſt annorũ MCXXXVIII. Sed quid? Nõ niſi libros vndecim occupat, vt ad Alexandri Macedonis mortẽ perueniat, hoc eſt, vt annos circiter DCCC. complectatur. Reliquis igitur libris viginti tribus, non multò plures quàm trecentos annos attribuit. Dio libris octoginta (quos in Decades diuiſos fuiſſe ſcriptum eſt in Suidæ commentarijs) hiſtoriam Romanam ab vrbe cõdita vſque ad ſuam ætatem cõplexus erat. Sed cum prioribus ſuis libris triginta quatuor, qui iam interciderunt, hiſtoriam annorum pluſquàm ſexcentorum & octuaginta perſtrinxit: alijs dein-

de libris viginti quinque, qui ſoli nunc integri extant, non multò plures quàm cẽtum annos exponit. Denique & Liuius agit eodem modo. Prioribus ſuis libris decem (quam vulgo vocant Decadem primã) hiſtoriæ Romanæ annos CCCCLX percurrit. Poſteà verò cùm ad ſuorũ temporũ memoriã propiùs accedit: vix ac ne vix quidẽ ſingulos annos libris ſingulis explicat. Nõ excutio, cur ſuas aliquando hiſtorias vocauit Annales. Sed ſi Annales rectè dicũtur, meritò Annales Maximos dixeris, alia profectò ratione quàm Annales Pontificum. Quid? Ipſius (vt populariter loquar) Decadis primæ libro primo annos ab vrbe cõdita ducentos & quadraginta quatuor perſequitur. Secũdo verò libro vix annos quadraginta includit. Ac quidem cùm librum ſextum aggreditur, confitetur, quas res prioribus libris quinque perſtrinxit, eſſe res nimia vetuſtate obſcuras: velut quæ magno ex interuallo loci vix cernuntur. Ergo hîc ego de hiſtoria dicerem, quod Ariſtoteles ait de viſu & eius vi atque natura. Sed video non omnino iam id dici nunc poſſe. Nam illa hiſtoria, quæ veluti media eſt, liquidiùs à nobis cernitur propter illuſtrium ſcriptorum literata monumenta, quàm quæ eſt poſterior: hoc eſt, quæ annis mille ab vrbe condita geſta ſunt, magis perſpicere poſſumus, quàm quæ alijs, qui cõſecuti ſunt, annis mille. Dicerem potiùs ab hiſtoria nobis, vt à Sole, oſtendi

terræ

terræ ſuperficiem: quídque in hac ſuperficie extet inter homines. Prætereo iam res (vt ſæpè dixi) inanimatas, brutas, mutas. Humanas modò contueor. Alia eſt terræ ſuperficies in Vere, alia in æſtate, alia in hyeme: aliámque dies & lux exhibet, aliam nox & caligo. Imò verò aliam aurora, aliam meridies, aliam crepuſculum. Non diſsimilem varietatem atque viciſſitudinem hiſtoriæ eſſe ſentio. Quid igitur nunc dicimus? Soleo dicere, hiſtoriã primùm eſſe ſacram & breuem: deinde ſacram, ciuilem, & diffuſam: poſtremò barbaram & horridam videri. Hanc enim ſummã & generalem diuiſionem tripartitam initiò mihi præſcribo. Deinde ſingulis illis partibus, quæ tres ſunt, ſubdiuiſionem aliam quoque tripartitam ſubiicio: vt iam vniuerſam hiſtoriam in partes nouẽ diſtinguam: iterúmq; ſingulas (nam ita res ferunt) in tres ſubſeco, & viginti ſeptem efficio: totidémque veluti ſumma capita, quæ in ſingulis eminent, & in quibus potiſsimùm conſiſtendum eſt, memoriæ cauſa noto, hoc eſt, ſingulis aſcribo ſuum tanquam ducem imprimis nobilẽ & illuſtrem: vt & in ſcena non ſolùm Prologus argumentum recitat, ſed & perſonas, quarum precipuæ ſunt partes, prius oſtentat atque nominat. Sed meæ partitionis rationẽ & fines res ipſa magis exponet. Intereà profiteor, me alijs non præiudicare, ſi quis malit vel eam ſequi, quæ ex ſchola Eliæ Prophetæ recitari

ſolet, tripartitam diuiſionem 6000. annorũ mundi: vel ex Danielis viſionibus hiſtoricis, & ſummorum quatuor Imperiorum figuris atque imaginibus, quadripartitam hiſtoriæ delineationem obſeruare, vel aliam, quam volet, partitionem fingere. Nõ enim ignoro variè id fieri & vtiliter poſſe. Sanè Plutarchus narrat, & ad Senatum quoque

In Sulla. Romanum aliquãdo ante ciuile bellum Marij & Sullæ relatũ fuiſſe ſignificat, Vatum in Hetruria collegium ex veteri ſua diſciplina docuiſſe octo mũdi mutationes ac veluti ætates à Deo decretas eſſe: ſingulíſque illis rerum conuerſionibus alios planè homines, alios mores, nouúmq; vitæ genus fore: cúmque noua veluti periodus inſtat, illuſtri aliquo ſigno atque prodigio eam notari atq; denũtiari. Ac ſingulis quidem illis ætatibus præſcriptum quoque diuinitus eſſe tempus certum: ſed omniũ tamen finem cõcludi atque comprehendi anno magno. Quid illi ſibi vellent, neque ſatis ſcio, neque ipſi fortaſsis dicere ſatis potuiſſent.

Supereſt vt ad ipſum veluti proëmium hiſtoriæ vniuerſæ, quod cõtinet hiſtoriã orbis hominíſq; primum cõditi, accedamus, vt & theatri, in quod ingredimur, & in quo geſta ſunt, quæ narrare inſtituimus, ſtructuram: & hominis, qui in eo illud agit, quod audituri ſumus, conditionem & naturam, tanquam perſonam, imprimis cõſideremus. Ne verò diutius hîc hærere cogamur, vnus ſtatim

Moſes

Moſes efficiet, qui origines, quas quærimus, breuiter liquidóque indicat. Valeat Simplicius ille, Ariſtotelis antiquus interpres, qui cùm non intelligeret, quod noſter Moſes narrat de creatione mundi, Solis, lucíſque, olim furiosè exclamauit, fabuloſam eſſe narrationẽ, & ex fabulis Ægyptijs tractam atque repetitam: ait, μυθικὴν εἶναι παράδοσιν καὶ ἀπὸ μύθων Αἰγυπτίων εἱλκυσμένην. Nihil facilius eſt, quàm huius, non dicam Cenſoris, ſed potius nugatoris vanitatem refellere. Sed faceſſat. Valeat etiam Galenus, qui, quod religiosè Moſes narrat de creatione hominis, faſtidiosè reſpuit, improbè cauillatus Moſis (vt pro ſua medica ſapientia loquitur) διατριβὴν εἶναι ἀναπόδεικτον. Atqui Plato & alij cordati Philoſophi, cùm diſcere vellent rerum conditarum principia, non alium ſibi doctorem vel magiſtrũ delegerunt quàm Moſem, cuius narrationem legebant in libris Mercurij Triſmegiſti Ægyptij. Nam neque ſe eos legiſſe Plato diſsimulat, & deſcriptos fuiſſe ex Moſis libris res ipſa loquitur, ſi verba Triſmegiſti, quæ etiamnum extãt apud noſtrum Cyrillum contra Iulianum, conferamus cum oratione Moſaïca. Denique quicunq; in Græcia ſapuerunt: vt hiſce de rebus audirẽt ſerium aliquid, propiúſque tanquam ad lumen accederent, & veritatis veſtigia conſectarentur, nauigarunt in Ægyptum. Non audeo dicere, eos legiſſe libros Moſis (nam multis poſt tempora Pla-

tonis primum fuerunt in linguam Græcam tranſlati. Sed Mercurij ſaltem commentarios legere potuerunt: & Sacerdotes Ægyptios, qui Moſen ipſum legerant, audierunt, iiſque auditis, nó modò, quos appellabant alioqui barbaros, eſſe Græcis antiquiores doctioréſque agnouerunt: ſed & Græcorum eſſe magiſttos ingenuè confeſsi ſunt: neque nó laudarunt illam Sacerdotis Ægyptij increpationem, qui (ſicuti Plato refert) Soloni reſpódit, Græcos nihil aliud eſſe, quàm pueros. Res enim antiquas eos ignorare. Quid? Ipſe Diodorus, cùm hiſtoriam ſcribere inſtituiſſet, ſeſe propterea in Ægyptum traieciſſe, & Alexādrinas bibliothecas, atque Sacerdotum ἀρχεῖα excuſsiſſe narrat. Sed tantò propterea minus illi agnoſco fabuloſas ἀρχαιολογίας colligenti. Potuit enim, vt profectò debuit, Moſis libros, qui tunc in linguam Græcam conuerſi Alexandriæ adſeruabātur, legiſſe. Quod tamen ad rerum creationem primam attinet, propiùs ad eos accedit: eſtque operæprecium cum ijs, quæ Moſes principiò tradit, conferre primas paginas Diodori: quas & propterea Euſebius ſuis libris παραση. aſſuit. Quid dicam, ipſos non modò Philoſophos Græcos, ſed & poëtas Romanos, propè expreſsiſſe, quod Moſes de creatione mundi & hominis literis Hebraïcis notauerat? Fuit quidem multorum ſtupidus error dicentiū materiam non fuiſſe creatam, ſed æternam: quæ phantaſia multos

tos

tos quoque olim hæreticos occupauit. Sed extat neruoſus ad eam refellẽdam liber Tertulliani aduerſus Hermogenem. Ego cõtentus eſſem vnico Apoſtoli argumento, qui ad Hebræos ſcribit, mũdum hunc, quem cernimus, conditum eſſe μὴ ἐκ φαινομένων. Nam id non temerè dixiſſe ita videtur, potiùs quàm ἐκ μὴ φαινομένων. Cæterùm quod ad ipſam mundi informationem attinet, ſaltem cõſentiens cum Moſe, quę per omnes gentes peruagata eſt, fama fuit. Imò verò fuit hæc olim propè popularis cantilena: cúmque in conuiuijs accini ſolerent carmina hiſtorica, hinc potiſſimùm repetitũ proœmium eſt: eiúſque tanta vis fuiſſe dicitur, vt ipſas etiam res brutas & inanimatas cõmoueret. Sic optim⁹ poëta Virgilius (iuuat enim & hoc adſcribere, vt tali vel carmine excitati, vel exemplo recreati, magis atque magis commoueamur) etiã ludendo id ſignificat: & licet de ſui Sileni cantu loquens, Epicuræum agat, & ad cõcurrentes atomos Democriti alludat, tamen fundit non ignobile alioqui carmen de prima rerum creatione.

Tum verò in numerum Faunóſque, feráſque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus:
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnaſia rupes,
Nec tantùm Rhodope miratur & Iſmarus Orphea.
Námque canebat, vti magnum per inane coacta
Semina, terrarúmque, animæque, maríſque fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis; vt his exordia primis

Omnia, & ipſe tener mundi concreuerit orbis.
Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim ſumere formas.
Iámque nouum terræ ſtupeant luceſcere Solem,
Altiùs atque cadant ſummotis nubibus hymbres:
Incipiant ſyluæ cùm primùm ſurgere, cúmque
Rara per obſcuros errent animalia montes.

Vberior in hoc genere eſt Ouidius, qui nō modò mundi, ſed & hominis expreſſam creationem ita deſcribit in ſua Metamorphoſi, vt quod ad rerum primam conformationem attinet, videatur poëta Latinus planéque alioqui profanus, non ſolùm diligenter legiſſe, ſed & eleganter exprimere Moſen voluiſſe. Verſus illius recitarem, niſi ſi & longiores eſſent, & eſſent vulgò ſatis decantati, & aliò properarē tam valde, vt & illuſtriſſimas hac de re Græcorum ſententias cū Moſe cōſentientes nunc lubenter præteream. Nam & hæc multò rectiùs, veriúſq; Moſes noſter: qui duplicē (vt ita dicā) creationem mūdi deſcribit: priorem materiæ, alterā (ſi nūc ita mihi loqui licet) formæ: cùm quidem illam priorem (vt dixi) Ethnici propè omnes ignorarent, qui chaos, quod vocant, ſemper fuiſſe fingunt. Moſes ergo narrat, Deum imprimis creaſſe materiam: & quidem terram cum aqua confuſam, cæcam & informem. Deinde cùm formā, tanquam expolitionem huius operis confeſtim adderet: ex illis duobus & prioribus elementis veluti

luti elicuiſſe alia duo elementa: & hiſce iactis fundamentis, terreſtrium cœleſtiúmque rerum, quæ ſunt inanimatæ, perfectionem extruxiſſe diebus quatuor. Moſis narratio cùm diſtinctè ſingula exponere vult, dies numerat. Sed habet ea dierum enumeratio aliquid obſcuræ difficultatis, niſi ſi de hoc toto opere loquimur, cogitemus, ſicuti Iuriſconſulti ſcitè aiunt, ἔργον καὶ ἀποτέλεσμα. Ego hoc (vt vocatur) hexameron ſoleo partiri in duas modò partes: & priori quatriduũ, creationi nẽpe rerum inanimatarum: poſteriori verò, hoc eſt, creationi animalium omnium, biduum aſcribo. Quod attinet ad res inanimatas, diſcerno inferiores, nẽpe infra Lunam, quæ elementis conſtãt, & corruptioni naturali ſunt obnoxiæ, ab ſuperiorib9, quæ puræ & ſimplices ſunt. Sed cùm hæ crearentur, illas quoq; compoſitas eſſe audio. Ergo quatriduo factum eſſe ſimpliciter dico, vt diſcuſsis tenebris, & aquis ſubductis, terráque exſiccata, ſtirpibúſque veluti veſtita, & aëre æthereque educto, Luna conglobata, Sole lucente, planetíſque reliquis vagantibus, & cœlo firmato, ſtellíſque infixis, effecta ſint, quæ ſunt vtriuſq; huius orbis terreſtris & cœleſtis. Atque hîc quidem Moſes præcipuè nobis commendare videtur vſum & obſeruationem Solis & Lunæ, propter originẽ & cognitionem temporum. Neque non ſentio, quàm id ſit neceſſe in hiſtoria. Sunt illa profectò duo magna

corpora cœleſtia, imprimíſq; & admirabilia & aſpectabilia. Sed hîc præcipuè obſeruemus tertiũ, qui eſt telluris, globum. Terram cùm dico, infuſum etiam Oceanum comprehendo. Ipſe Cicero (hoc enim nunc vtar potiſsimùm auctore, ſi quid ab Ethnicis petendũ ſit) ait, terram eſſe globoſam, & vndique ipſam in ſeſe nutibus ſuis conglobatã: deinde addit: ipſum autem mare ſic terram appetens littoribus claudit, vt vna ex duabus conflata videatur. Globoſam eſſe oſtendunt ipſarum Eclypſeôn cauſæ. Eſſe in medio libratam & ſuſpẽſam, ambiendo noſtri negociatores ſuis nauigationibus demonſtrarunt, adeò, vt qui olim fabuloſi putabantur antipodes, nunc noſtris ſint familiares. Cicero in Somnio Scipionis ait, terram immobilem ima ſede ſemper manere, complexam medium mundi locum. Scio quoſdam nunc ſubtiliùs diſputare, illam nõ omnino nunc eſſe, quod olim fuerat, centrum vniuerſi: quaſi dimota ſit à primo ſuo loco & ſitu. Sed id alij viderint. Huius globi ambitum, & (vt vocant) circumferẽtiam, Veteres etiam ſuo modo dimenſi ſunt, vt Plinius oſtendit. Noſtri hodie menſores Mathematici numerant quinquies mille & quadringẽta milliaria magna Germanica. Audax in dimenſione definitio. Sed aliquam tamen habet demonſtrationem. Videat modò menſor (vt Iuriſcõſulti aiunt) ne falſum modum dicat. Certè hunc globũ, quem tanquã fundum

Lib. 2. de Nat. Deor.

dum noſtrum calcamus,& in quo hiſtoria, quam perſequi inſtituimus, conſiſtit, oportet nobis vtcunque notum eſſe. Sed bene habet, nũc Geographiæ & Coſmographiæ eam eſſe lucẽ, vt eum veluti ſpectandum in tabula offerat, & propè manu tenẽdum tradat. Nihil dicam de Principum imaginibus, quæ orbem tanquam pilam manu geſtare ſe fingunt: quaſi eſſent, qui dicuntur, κοσμοκράτορες. Memini quod Procopius narrat, tale quippiam olim affictum fuiſſe ſtatuæ Iuſtiniani noſtri. Sed ſacræ literæ id potiùs adſcribũt maieſtati Dei conditoris & ſummi Principis atque Monarchæ, quem nõ ſolùm terram vno digito verſare, ſed & vniuerſum mũdum tanquam pugno comprehẽſum librare aiunt: & coram quo mũdus totus vix ſit tanquam vna gutta roris. Intereà quãtus ſit orbis terrarum, Geographia vtcũque, vt dixi, oſtendit, & eum nobis ſcitè depictum exprimit atque contuendum dat. Multas huius globi partes fateor eſſe deſertas & incultas, in quibus hiſtoria non conſiſtet. Sed nonnullas, quæ olim iudicabantur inhabitabiles, inhabitari nũc compertum eſt: Sic & auctus eſt hiſtoriæ campus: & hæc ætas in Geographia multis modis ſuperat antiquitatẽ. Quod ad reliquam attinet Coſmographiam ſuperiorẽ: in cœli ambitu, & Solis, Lunæque globo, atque etiam interuallo, dimetiendo, & cum terra, certa proportione, conferendo, non minor noſtrorum

Mathematicorum, quàm veterũ, audacia eſt. Sed non eſt meum, inter eos tantas componere lites. Rectè ſanè olim iudicatus eſt Epicurus furere, cũ diceret Solem eſſe bipedalẽ, vt narrat Cicero. Sed ipſe Cicero tantùm infinitè dicit, Solis magnitudine multis partibus terram ſuperari; vt & Plinio ſatis eſt, probaſſe terram Luna eſſe maiorem. Poſſet videri noſtra ætas excellere, quòd ſphæram vniuerſi etiam αὐτόματον effinxerit. Sed factũ id quoque olim eſſe ab Poſidonio ſuo familiari teſtis eſt Cicero. Nouũ magis eſt & admirabile, quod hac ætate quidam obſeruaſſe ſe cõfirmant, Solem indies ad terram deuergere, adeò vt abs tẽpore Ptolomæi, annis circiter mille & quadringentis, deſcendendo confecerit, quantum aſſurgendo conficere nõ poſſent multi telluris globi ſimul aggeſti & accumulati: ita quidẽ, vt ſi deinceps ita vergat, intra quinque ſecula terram conflagrare neceſſe ſit. Si, qui hæc dicunt, poſſunt, quod iactant, demonſtrare: certè rem magnam & admirabilem dicunt: & quis tandem hiſtoriæ vniuerſæ futurus ſit naturalis finis, prædicunt. Supereſt reliquarũ rerum, quæ animatæ ſunt, creatio. Dixi biduum poſtremũ huic impenſum eſſe. Ac priùs quidem brutas mutáſq; animãtes, quæ in terra, mari, aëre ſunt, Deum creaſſe ſcribit Moſes: tãdem verò ſexto die illud excellentiſsimum animal, quem Hominem appellamus. Sed de hoc priuſquam dicamus,

Lib. 1. de Fin.

Lib. 2. de Nat. Deor.

mus, in quo & paruus quidem mundus ineſſe dicitur: fortaſſe quæſierit hiſtoriæ huius ordo & ratio, qua in parte anni exiſtimemus mundum eſſe creatum. Dico eſſe probabile, quod veteres Chriſtiani crediderũt, & olim in quadam Synodo Cæſarienſi ſcitè definitum fuit, fuiſſe vernum æquinoctium. Nam & Moſes in eo primum menſem collocat: qui menſis noſtro Martio reſpondet. Olim Romani Vrbis ſuæ diem natalẽ Parilibus celebrabant ex A. D. XI. Kal. Maij. Nos mundi natalem multò magis nunc obſeruemus. De cuius mundi ordine, ornatu, maieſtate prætereà quid dicam? Nunquam dici ea de re ſatis poterit, quod debet. Sed quicquid potuit, dictum ſcriptúmque ab alijs eſt diligenter. Itaque ineptus, nimiúmque ocioſus eſſem, ſi hanc deſcriptionem nunc ſuſcipiam. Illud tantùm breuiter dicam: Cùm ad Dei cognitionem aſpiramus, minimè nos hoc mundi ſpeculum (vt Apoſtolus vocat) negligere debere. Sed in eo, tanquam medio itinere, minimè conſiſtendum eſſe, cùm ad ipſum conditorem aſſurgere atque penetrare debemus: qui nec temerè vocatus primùm eſt, nec fruſtra vocari voluit, *Deus, qui creauit cœlum & terram*. Iam verò, etſi prætere-am multa, quæ de hac mundi conditione & conſtitutione rectiſsimè ſcripta ſunt (nunquam enim alioqui ad eam, ad quam propero, hiſtoriã aggrederer) ſaltẽ Pſalmos, quos olim Spiritus S. eo no-

mine dictauit, ſæpe in ore habeamus. Sed & magis atque magis nos inflammare poteſt atque debet, quod nũc dicendum eſt, de hominis creatione, qua Deus ſuum (vt vocant) hexameron, veluti abſoluit atque concluſit. Audiuimus, qualẽ quantámque diebus quinque, veluti domum extruxerit, atque etiam inſtruxerit. Nunc qualem dominum & incolam immiſerit audiamus. Ipſi etiam Ethnici ſenſerunt, mundum hominis cauſa creatum eſſe. De hominis ergo creatione tandem videamus.

Conſtat is corpore & animo. Corpus ex humo primùm Deus affinxit ea forma, quam videmus. Deinde animum illi inſpirauit. Equidem hîc non minùs obſtupeſco, quàm cùm intueor mundum. Sed aliquid tamen delibandum eſt. Corporis fabricam & harmoniam multi ſcitè deſcripſerunt, & omnes meritò admirati ſunt, tanquam præcipuum & excellens Dei opificium. Mitto eos, qui imaginati ſunt quandam non diſſimilem faciem in Luna anteà impreſſam fuiſſe, ſicuti diſputat Plutarchus in Sympoſiacis. Cicero in libris Academicis (vt ex quodam eorum fragmento didici) meminit quidem horum lineamentorum Lunæ: ſed eo exẽplo vtitur, cùm probare vult, multa noſtris & oculis obiici & ſenſibus videri, quæ tamen nulla ſunt.

De hominis animo quid dicã? Moſes ait, Deum

creaſſe

creaſſe hominem ad imaginẽ ſuam. Lucebat certè in Sole, atque adeò in vniuerſi mundi mole & compage, non obſcura Dei imago. Sed in homine & eius præſertim animo, expreſſa quædã fuit melior veriórque effigies Dei. Hoc & olim Philoſophos ſenſiſſe, & ipſum Ciceronem vtcunque dixiſſe audio. Sed ſacræ literę id liquidiùs deſcribũt, cùm de nobis, in quibus deleta quodammodo eſt hæc imago, in integrum reſtituendis, renouandis, atque inſtaurandis loquuntur: & in Chriſto, qui alter veluti Adamus propterea dicitur, qualis illa ſit, oſtendunt, vt ad eius formam reuocati, fiamus homines noui, vel (vt loquuntur) induamus nouũ hominem, qualis primùm conditus fuit. Iam verò ſi quæ in noſtra corruptione ſuperſunt extrema veluti lineamenta (vt Auguſtinus vocat) imaginis diuinæ, tam Philoſophis viſa ſunt admirabilia, vt hominem propterea dicerent quendam eſſe Deũ: quid nos de imagine integra & perfecta dicemus? Sanè cùm Dauid noſter reputat, quibus hominẽ creatũ facultatibus & beneficijs cumularit Deus, attonitus propè obſtupeſcit. Ait ſeſe in mũdi crea- *Pſal. 8.*
tione cõtemplari, quam ſit admirabilis Deus. Sed ſe multò magis mirari effuſam Dei bonitatem in hominis conditione. Quid enim? Hominẽ à Deo ita cõditum & ornatum eſſe, vt ſit quaſi Deus. Rectè ſanè. Sed in alio Pſalmo, tantò magis deteſta- *Pſal. 48.*
tur ingrati hominis pluſquàm belluinam vecor-

diam: & propterea quem vt Deum alias attollit, poſteà tanquam brutum animal deiicit. Ethnici hæc non intelligunt. Interdum hominis cõditionem laudant & admirantur, perinde atque ſi ille etiamnũ eſſet & permanſiſſet, qualis primùm fuit: interdum eius imbecillitatem & miſeriam, quaſi in ea primum fuerit creatus, deplorant: audéntq; dicere hominem non tam à Deo patre, quàm abs nouerca natura editum eſſe. Vtrunque profectò improbè & intemperanter faciunt ac dicunt. Diſcernere enim oportuit primã cõditionem à corruptione. Sic autem valde eſt vtile, nos hiſtoriam aggreſſuros cognoſcere qualis ſit hominum natura, quale ingenium, quales affectus. Nam hæc cognitio nos veluti præmonet, qualem hiſtoriã deinceps expectare potiſſimùm debeamus. Sed tantò magis meminiſſe nos oportet, nobis rem fore cum hominibus, non eius cõditionis, in qua creatus primùm Adamus fuit, ſed eius, quæ peccatum eſt cõſecuta. Nam poſteritas ab homine iam corrupto traxit originẽ. Porrò Moſes addit alterius hominis, hoc eſt, fœminæ, nouã & admirabilem fuiſſe compoſitionem, quæ ad abſoluendum genus humanum, tanquàm pars altera, acceſsit. Ac Paulus hinc elicit ſingulares quaſdã obſeruationes, quæ hanc hiſtoriam mirificè commendant, & illius vſum illuſtrãt: & quòd vir ante fœminam creatus ſit, quodque ex viri oſsibus fœmina ſit efformata,

formata, maximarum rerum ſignificationem eſſe oſtendit. Eſt autem cum vtriuſque hominis creatione coniuncta ipſius coniugij ſacroſancta inſtitutio: vtque quàm arctum ſit hoc vinculum magis intelligatur, iam tum ea illi lex dicta eſt, quæ virum vxori ſuæ potiùs quàm parentibus adhęrere iubet, & vtrunque veluti in vnum corpus coaleſcere. Hinc autē quid Malachias Propheta, quid ipſe Chriſtus, quid denique Paulus Apoſtolus colligat, obſeruandum etiam erit. Cum coniugij deinde ratione coniunctum eſt domicilium, quod primis illis cōiugibus Deus veluti ὠδιστάθμος, amenißimum in hoc orbe terrarum, tāquam in vaſta quadam ciuitate pulcherrimum palatium dedit, eodem, quo creati ſunt, die. Et quidem (quod in hiſtoria imprimis obſeruādum eſt) Moſes indicat fuiſſe certum in Meſopotamia locum irriguum, quē illi incolere iuſsi ſunt. Veteres Chriſtiani Perſica voce appellarunt Paradiſum: qua voce Xenophō in Oecon. indicat vocatos propriè fuiſſe hortos Regum Perſicorum. Cicero in Catone, interpres Xenophontis, dixit agrum conſeptum, diligenter cōſitum. In Sibyllinis, quos allegat Lactātius, verſibus, vbi de hoc Adami domicilio agitur, legimus παράδεισον, ἐριθήλεα κῆπον. Neque verò procul à Perſidis finibus ſitus fuiſſe videtur ille Adami paradiſus, quem Moſes nō ſimpliciter aut cōfuſè notat in Oriente fuiſſe, ſed indicat fuiſſe in

Meſopotamia ad confluẽtes aut ripas eorum fluminum, quæ ab alijs ſcriptoribus appellari videntur Tigris & Euphrates. quos quidẽ fluuios apud Babylonem confluere & coïre, deinde rurſus diuiſis alueis in mare Perſicum effundi, ex Strabonis & Plinij deſcriptione etiam intelligimus. Fuiſſe itaque paradiſum non procul ab ea regione, in qua poſteà cõdita eſt Babylon, ſtatuamus: & multa quæ de eo interpretes allegorici finxerunt portenta, fugiamus. Amenitatem fuiſſe denique cogitemus maximam, qualem neque inſulis fortunatis, neque ſuis Tempe Theſſalicis affingere Veteres poſſunt. Omitto, quod Plutarchus in Sertor. & alij tradiderũt de illis inſulis. Notiora ſunt Tẽpe: qui fuit veluti quidam Theſſaliæ paradiſus. Ælianus ſcitiſſimè deſcribit ameniſsimum illum locum, quem & Penæus amnis, & aliquot alij fluuij confluentes alluunt: aítque non humana eſſe manu conſitum, ſed iam inde ab initio γενέσεως fuiſſe admirabile opus naturæ, αὐτομάτως εἰς κάλλος (vt ait) τό τε φιλοτιμησαμένης. Addit & religioni veluti conſecratum fuiſſe locum, quaſi lucum dixeris. Quia Paradiſo in Meſopotamia, vt Adamo pulſo, ſic & alijs deinde hominibus interdictum fuit: ſaltem aliquã eius vmbrã in illis Tempe videre poſteritas poteſt. Homini in illis amæniſsimis ſedibus collocato & delicijs alioqui omnibus affluenti, Deum pomi cuiuſdam eſu interdixiſſe Moſes ait.

Fuítque

Fuítque hæc prima & vnica abſtinentiæ atque obedientiæ lex, homini data: cuius quidem legis & ratio & ſanctio expreſſa quoque fuit.

Cùm hæc, quæ iam dixi, die ſexto acta perfectáque eſſent, Moſes narrat Deũ die ſeptimo conquieuiſſe, eúmque diem veluti conſecraſſe quieti. Quod quidem exemplum ex hac ſua hiſtoria repetitum multis pòſt ſeculis etiam laudauit, cùm ſuam legem ferret de Sabbato, hoc eſt, de corporali quiete diei ſeptimi: qui ſingulis hebdomadibus eſſet feriatus, vt totus rebus ſacris vacaret. Sed & Epiſtola ad Hebræos aliud ex hac hiſtoria myſterium elicit. Age verò, en vir vnus, & fœmina vna in toto terrarum orbe. Vidẽdum nunc eſt, ecquid agatur. Non enim ſemper feriari iubentur: miniméque fuerunt ocioſi, cùm mirabilis ſemper hominũ fuerit πολυπραγμοσύνη. Non poſſunt tamen multæ, variæq́;, vbi tam rari homines ſunt, actiones nunc occurrere. Erat certè totus orbis ita paratus, vt nihil præter incolas & inquilinos deeſſet: ſicuti quædam inſulæ nuper in Oceano repertæ ſunt, amæniſsimæ quidem, ſed alioqui deſertæ: in quibus arbores, plantæ, aues, pecudes multæ: ſed homo nullus, hominúmq; veſtigia nulla. Verùm humanam ſolùm hiſtoriam nũc requirimus. Neque tantùm diſputamus, quid homo à Deo creatus agere debuerit: ſed quid egèrit, præſertim ſuo libero arbitrio relictus, quærimus: vt cùm in ſce-

Lib. 2. de Nat. Deor.

nam Roſcius aliquis prodijt, attoniti ſpectamus, ecquid acturus ſit. Cicero, Sunt (inquit) è terra homines, non vt incolæ atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerũ atq; cœleſtium: quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animãtium pertinet. Maius quippiam eſt, quod Epictetus apud Arrianum non minùs ſcitè dixit: ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν.

Ego verò longiùs etiam progredior, & quod principiò huius orationis dixi, nunc in concluſione repetam, hominem eſſe à Deo creatum, & in hoc mundo collocatum nõ modò vt ſpectator & interpres ſit, ſed etiam vt ſit actor. Deinde vt non ſolùm rerum à Deo creatarum, ſed & multò magis actionum inter homines & cum hominibus trãſactarum ſpectator ſit. Hinc hiſtoria, in quam nunc ingrediendum eſt.

FINIS.

R

SPECIAL 87-B 4816

THE GETTY CENTER LIBRARY

LFA 61662